magazin istoric

ANUL XIV Nr. 11 (164)

NOIEMBRIE 1980

НЖЕСТЇЖДОІАННЪ

АНТІПАТРА ЄПІКЇЛАМЇСТРОНІЙСКАГО · СЛОВОНАЧО
ЖЇТІЄВІЄТОПРЇКАПРТІЗАНІКРЇТАКІОАННА · ЇЮ-
ЗАХАРІЇ · ЇОІЦЪЛОВАННІЄТЫЖІЛАКНЫЯКАТІА
НАШАКЄЦЇ · БАКИ · ѠТЦЄ · СЛАВКОЙ ·

ѣрѡжєнны. женами никомоуже болшоу
ыытиспѣновѣшкѣшіліцно . какоуюы
злодѣтѣнѣшьпрежнѣєм ижетолнкѣ,
мипохвалами шѣлподлалѣномоу . кл
кокъєсхвалдайнєпрѣжерожєнїілоукѣ
кшлгооугленновѣтлинѣтко . сѣ опрѣ
жєрожьѣствкаѵо благтнпрѣ ѣвѣтїє

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIV

Nr. 11 (164)

noiembrie 1980

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

①

④

②

③

SUMAR

Procesul lui Horea, Cloşca şi Crişan şi cronici în imagini ale răscoalei de la 1784:
Valeriu Buduru, Ioan Lăcustă, Michael Kroner **2**

Pagini de istorie scandinavă:
Ragnar Svanström, Carl-Frederic Palmstierna, Vilhelm Moberg, Nicolae Minei, Ida Blom, Jorunn Bjørgum, Jardar Seim, Sivert Langholm, Cristian Popişteanu, Ana Maria Şerbănescu **13**

Istorie românească la Radio Ankara:
Hilmi Ömeroğlu **22**

Iosif Nădejde-Armaşu:
Ion Felea **23**

Independenţa naţională şi integritatea teritorială a patriei în opera şi activitatea lui Nicolae Iorga:
Ilie Ceauşescu, Ioan Talpeş **26**

Amintirile lui Radu Rosetti (III) **30**

Dave şi stăpînii lor — Vlădiceasca:
George Trohani **33**

Săritura calului pe tabla de şah eşuează:
Vasile Sălăjan **34**

În Piaţa Kazan, acum un secol:
P. I. Kann **39**

Din dosarul crimelor legionare:
Mihai Fătu, Ion Spălăţelu **43**

Nigeria 1700-1900:
Guda Abdullahi, Michael Crowder **48**

Partida ţărănească şi întemeietorul ei:
Ioan Scurtu **52**

Onorabilul detectiv Pinkerton:
Jean-Pierre Alem **56**

Manuscrise necunoscute din vremea lui Ştefan cel Mare:
Ion-Radu Mircea **59**

Cărţi sosite la redacţie... 55 • **Poşta Magazin istoric... 62**

COPERTELE NOASTRE

①④ Obiecte din epoca vikingă: detaliu ornamental dintr-un harnaşament; pandantiv; broşe din aur, lucrate în filigran; bijuterie din bronz, împodobită cu aur şi argint; placă din os de balenă; paftale (**Pagini de istorie scandinavă,** p. 13). Macheta artistică a copertelor 1 şi 4: arh. Ascanio Damian

② Atingînd adevărate culmi de perfecţiune, miniaturistica moldovenească din vremea lui Ştefan cel Mare s-a impus prin eleganţa desenelor, coloritul viu şi bogăţia de ornamente, făcînd din manuscrisele realizate în vremea marelui voievod, cărţi solicitate în multe ţări ale lumii, numărîndu-se azi printre exemplarele de valoare ale marilor biblioteci. În imagine, miniaturi de pe un **Sbornic** — manuscris din a doua parte a domniei marelui voievod, aflat la mănăstirea Dragomirna (**Manuscrise necunoscute din vremea lui Ştefan cel Mare,** p. 59)

③ Horă la Aninoasa. Detaliu dintr-o pictură de Theodor Aman aflată la Muzeul de artă al R.S. România (**Partida ţărănească şi întemeietorul ei,** p. 52)

PROCESUL LUI HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN

VALERIU BUDURU

Pentru ce este în arest?

— Nu cunoaște cauza, știe însă că este urmărit de patru ani, fiindcă a fost la împăratul.

— Unde, cum, cu cine și prin cine a fost prins, ce a avut la sine și pentru ce folosință?

— Împreună cu Cloșca a fost prins pe cînd ședeau la foc, în pădurea Albacului, pe un munte, și anume la locul numit Cusdie, de către șase gornici domnești de pădure...; au fost legați și ei și Cloșca...; de aici a fost condus și predat soldaților care l-au condus la Zlatna și de acolo la Alba Iulia...[1]

Așa începe procesul-verbal al primului din cele șapte interogatorii luate lui „Nicolae Ursu, alias Horea, locuitor din Rîul-Mare, cam de 54 ani, iobag cameral", de către comisia regală numită de regele și împăratul Iosif II pentru anchetarea conducătorilor marei răscoale a țăranilor transilvăneni de la 1784. Documentul, „făcut la Alba Iulia, în 28 ianuarie 1785" și în zilele următoare, consemnează întrebările puse de comisie învinuiților, răspunsurile acestora, declarațiile martorilor, obiectele găsite asupra acuzaților, devenite și ele „probe" ale acuzării.

Întrebările se desfășoară după o tactică foarte abilă, astfel încît o mărturisire să atragă după sine o alta, o recunoaștere să derive din cealaltă, o învinuire să se lege de cea anterioară. Ce s-a hotărît în adunarea de la Mesteacăn? Dacă-l cunoaște pe Crișan? Cum au început tulburările? Ce a ordonat el, Horea, verbal sau în scris, în cursul neliniștei? Ce rol a avut în timpul răscoalei?

Dar, din primele momente, răspunsurile învinuitului sînt departe de a răspunde așteptărilor comisiei. N-a fost în viața sa la Mesteacăn. Nu-l cunoaște pe Crișan. Nu știe cum au început tulburările și n-a avut nici un rol în timpul răscoalei. Face unele mărturisiri cu privire la momente din perioada premergătoare răscoalei, dar despre răscoală, despre începuturile și desfășurarea ei, despre rolul pe care l-a avut în curgerea evenimentelor, nu spune aproape nimic. Horea refuză să facă orice mărturisire care ar servi acuzării sale și, mai ales, refuză să dea orice amănunt care ar putea fi folosit împotriva tovarășilor săi de luptă. Întrebat dacă-l cunoaște pe Petruța Toma din Mușca, dacă nu l-a făcut căpitan în timpul răscoalei, Horea neagă categoric. Același răspuns îl dă și la întrebarea dacă, în timpul evenimentelor, n-a dormit într-una din nopți la Vasile Macavei, în aceeași comună Mușca. În legătură cu cele petrecute în localitatea Buclum, unde la 8 noiembrie 1784 a fost arestat — împreună cu alți tovarăși de luptă — și eliberat de țărani, în frunte cu Ionuț Dandea și fiii acestuia, refuză să pomenească vreunul din numele celor care l-au pus în libertate.

Comisia constituită în tribunal este alcătuită din judecători experimentați, deosebit de abili și tenaci în urmărirea scopului propus. Ea are la dispoziție un important număr de slujbași din rîndurile armatei și justiției pentru strîngerea probelor împotriva învinuiților, căutarea și anchetarea martorilor, cu un cuvînt, pentru informarea anchetatorilor cu

[1] Fragmentele din documentele citate, ca și o serie de date și aprecieri cuprinse în acest articol sînt extrase din ampla monografie *Răscoala lui Horea*, de D. Prodan, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, și din lucrarea *Horia, procesul și martiriul său*, de Ioan Fruma, Editura Dacia Traiană, S.A. Sibiu, 1947.

orice poate servi acuzării. Horea şi ceilalţi doi conducători ai răscoalei sînt singuri, izolaţi de orice contact cu lumea exterioară, lipsiţi de orice sfat sau posibilitate de apărare, supuşi aspruiui regim de închisoare. În înfruntarea cu judecătorii, fiecare din acuzaţi nu se poate bizui decît pe forţa şi rezistenţa sa morală.

Ce cale poate fi folosită în astfel de împrejurări? Horea alege tactica tăcerii, a negării învinuirilor care i se aduc. La aproape toate întrebările dă răspunsuri laconice şi negative.

Încă de la primul interogatoriu, după 14 întrebări, încep confruntările cu martori. Oameni aflaţi ei înşişi în anchetă, traumatizaţi fizic şi moral de anchete anterioare, trăind spaima implicării în procese care nu se pot sfîrşi decît cu condamnări la moarte, sînt siliţi să depună mărturii împotriva acuzatului, să-i infirme declaraţiile. În cele mai dese cazuri, comisia nu face decît să citească depoziţiile smulse martorilor la anchetele anterioare şi să-i determine pe aceştia să le confirme. Dar acuzatul rămîne neclintit în dîrzenia sa, consecvent cu poziţia pe care s-a situat.

În acelaşi mod se desfăşoară şi interogatoriul lui „Varga sau Cioşca Ion, locuitor din Cărpiniş, cam de 30 ani, iobag cameral", început cu două zile mai înainte. Şi el se menţine de la început într-o completă sau aproape completă negare, sfidînd toate mărturiile şi toate evidenţele, ceea ce denotă o înţelegere clară cu Horea asupra tacticii ce o aveau de urmat, înţelegere stabilită, desigur, înainte de a fi arestaţi. Zadarnice sînt depoziţiile martorilor, confruntările cu ei, zadarnic i se citează din poruncile date de el. Cloşca neagă cu aceeaşi dîrzenie, cu aceeaşi stăpînire de sine ca şi Horea faptele de care este acuzat, nevrînd ca prin mărturisirile sale să furnizeze probe pentru acuzarea sa şi a vreunula dintre tovarăşii săi.

Crişan pune capăt interogatoriilor

După reprimarea răscoalei de către armata imperială, Horea, împreună cu Cloşca, după ce au dat de ştire ţăranilor să se risipească pe la casele lor, s-au refugiat în munţi, unde se ascundeau într-o colibă. De aici întreţineau legături cu cîţiva dintre tovarăşii lor de luptă. Moralul le era ridicat şi tradiţia arată că Horea ar fi spus: „Numai să vină primăvara şi să vă ţineţi de jurămîntul dat mie, că singură statornicia voastră în credinţa dată şi pe mine şi toată românimea o poate mîntui... Cred că vor cunoaşte toţi românii că le-am voit binele şi am voit să-i scap de un jug greu, care, de vom fi în pace la primăvară, aşa-l vom scutura de vor cădea şi dinţii la cei ce ne-au pus pînă acum resteu".

Prinşi la 27 decembrie 1784, cei doi conducători ai răscoalei au fost predaţi armatei şi duşi, sub escorta a doi ofiţeri şi 70 soldaţi, la Alba Iulia. Cel de-al treilea conducător al răscoalei „Crişan, alias Marcu Giurgiu, locuitor din Cărpiniş, în etate de 52 ani, iobag cameral", a fost prins în ziua de 30 ianuarie 1785 pe cînd se îndrepta din comuna Saza-Lupşa spre Ponor şi transportat şi el sub o puternică pază armată la Alba-Iulia. Procesul său a început la 2 februarie. Comportarea lui Crişan în faţa judecătorilor a fost diferită de aceea a lui Horea şi Cloşca. El a recunoscut participarea sa la răscoală, arătînd că motivul care i-a ridicat pe ţărani la luptă a fost marea greutate a obligaţiilor iobăgeşti. Atitudinea diferită a lui Crişan în faţa comisiei se explică, desigur, prin faptul că, spre deosebire de Cloşca, ce s-a aflat alături de Horea pînă în momentul arestării lor, contactele dintre Crişan şi marele căpitan al răscoalei fuseseră mai sporadice. El n-a fost la curent cu tactica pe care cei doi stabiliseră s-o urmeze în cazul că vor fi arestaţi.

Dar Crişan n-a putut fi interogat decît în două rînduri, răspunzînd la numai 47 întrebări, pentru că a decis să pună el însuşi capăt interogatoriilor sale. În ziua de 13 februarie, profitînd de neatenţia santinelei care-i păzea uşa, s-a sugrumat, răsucindu-şi nojiţele de la opinci în jurul gîtului. Cu aceasta s-a rupt firul unor preţioase informaţii pe care comisia le aştepta de la el. Crişan n-a dat judecătorilor săi decît puţine date şi în mărturisirile sale n-a aruncat vina asupra nimănui, rămînînd, în esenţa faptelor, solidar cu cei doi căpitani ai răscoalei.

Judecătorii n-au găsit de cuviinţă nici măcar să-i respecte corpul neînsufleţit. A doua zi, comisia a dat o sentinţă prin care hotăra ca, „în conformitate cu codul criminal carolin şi terezian", cadavrul osînditului să fie tîrît la locul de supliciu; acolo „călăul să-i taie capul şi să-i despice corpul în patru, capul să se pună în ţeapă în satul său, în Cărpiniş, iar celelalte patru părţi să se pună pe roate,

În p. 2: *Horea, Cloşca şi Crişan, montaj fotografic după trei medalii de la începutul sec. XIX*

În pp. 3-7: *monstruoasa tehnică a torturării, explicată călăilor prin... imagini artistice (din lucrarea* Constitutio criminalis Theresiana, *Viena, 1769)*

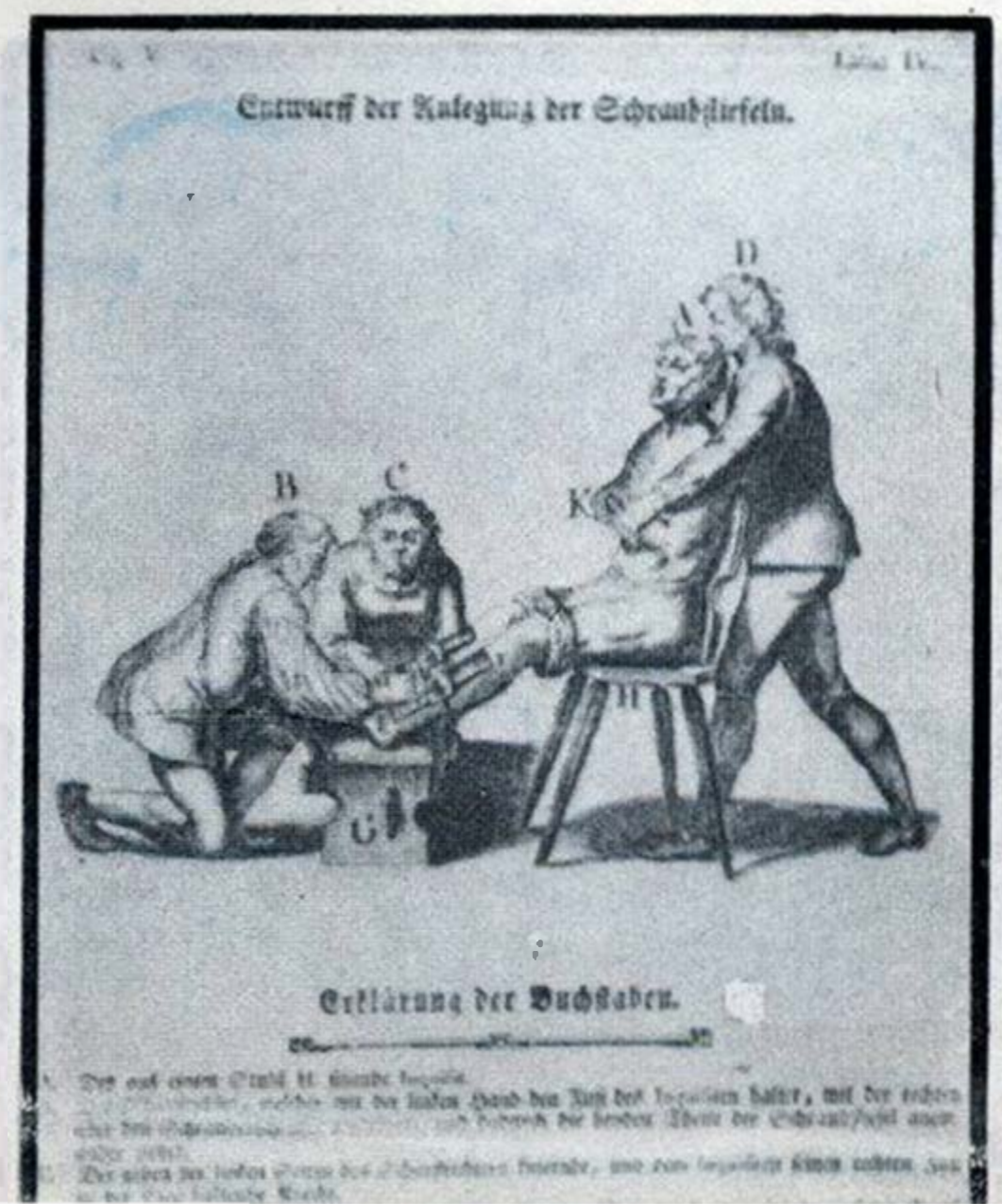

anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Alba de Jos, a doua parte de sus la Brad şi a doua parte de jos la Mihăileni, în comitatul Hunedoarei".

Oribila sentinţă a fost executată la 16 februarie 1785.

Tunurile împotriva ţăranilor

Curtea din Viena a aflat de începerea răscoalei la 12 noiembrie 1784, la un interval de aproape două săptămîni de la izbucnirea ei. Împăratul Iosif II a luat de îndată cele mai drastice măsuri. A ordonat punerea în mişcare a armatei imperiale, scoaterea pe teren a tunurilor, a instituit un premiu de 300 ducaţi pentru prinderea celor trei conducători ai ţărănimii. Printr-un ordin special, monarhul a cerut guvernatorului Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal, să instituie dreptul statarial, adică, în termeni de azi, starea de asediu. Cei consideraţi vinovaţi trebuiau, după o procedură sumară, să fie executaţi imediat. „Fiindcă — scria monarhul în dispoziţia trimisă lui Brukenthal — procedura legii marţiale trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu şi spectacol public de teroare, domnia ta vei dispune să plece împreună cu trupele şi cîţiva funcţionari de-ai comitatelor, fie vicecomiţi, pretori sau asesori, parte ca dînşii să dojenească pe răsculaţi în limba lor, parte ca după o cercetare sumară ce o vor face să ţină judecată asupra agitatorilor şi persoanelor ce vor rezista şi pe cei condamnaţi să-i execute acolo pe loc cu gîdele ce-l vor avea la îndemînă".

Dar, speriat de puternica ridicare la luptă a maselor şi, în acelaşi timp, de patima sîngeroasă cu care nobilimea — profitînd de măsurile imperiale — se răfuia cu ţăranii, Iosif II a numit la 19 noiembrie o comisie regală, în frunte cu contele Anton Jankovich, unul din cei mai înalţi funcţionari ai imperiului, şi, în acelaşi timp, un colaborator apropiat al monarhului, care, lăsînd „la o parte toate instanţele ordinare", să ancheteze cele petrecute şi să judece pe conducătorii răscoalei. Trei zile mai tîrziu, monarhul a abrogat ordinul cu privire la instituirea legii marţiale şi apoi a dispus publicarea unei amnistii generale, măsură care nu a inclus însă pe cei trei conducători ai ţăranilor şi care, în ansamblul ei, s-a lovit de o puternică opoziţie din partea nobilimii.

Comisia numită de Iosif II şi-a început de îndată activitatea. În drumul spre Alba Iulia, unde urma să-i judece pe Horea, Cloşca şi Crişan, judecătorii s-au oprit şi în celelalte locuri unde s-au întîmplat tulburări. Potrivit ordinelor imperiale, rolul comisiei era nu numai să pedepsească, ci şi să temperize spiritele, să recîştige încrederea ţăranilor în bunele intenţii ale împăratului. Misiune deosebit de grea, deoarece, în urma ordinelor monarhului privind reprimarea cu forţa armată a răscoalei şi introducerea dreptului statarial, nobilimea şi slujbaşii comitatelor se răfuiau crunt cu ţăranii. Ordinele imperiale prevedeau aplicarea pedepselor împotriva celor care se vor opune trupelor, cu deosebire împotriva conducătorilor răscoalei. Nobilii, autorităţile din comitate le aplicau însă şi marii mase a ţăranilor, cu care închisorile erau pline. Chiar şi oameni care n-au avut nimic cu răscoala au fost executaţi cu sălbăticie, arşi cu fierul roşu, bătuţi pînă la sînge, deposedaţi de puţinele lor bunuri.

Comisia a căutat să frîneze excesele, să pună capăt execuţiilor fără nici o judecată sau în urma unor procese sumare. Dar şirul plîngerilor ţăranilor români, ale rudelor celor executaţi, ale celor schingiuiţi şi jefuiţi era fără sfîrşit. Nobilii, nemulţumiţi şi de faptul că numirea judecătorilor regali îi împiedica să se răfuiască aşa cum voiau cu ţăranii, obişnuiţi să rezolve cererile privind drepturile acestora prin cele mai crude metode, au continuat şirul fărădelegilor. În acelaşi timp, ei au făcut presiuni asupra comisiei, cerîndu-i să fie cît mai aspră în aplicarea pedepselor, au asaltat guvernul transilvănean şi Curtea de la Viena cu nesfîrşite petiţii şi memorii.

In negativis perseverarunt

În timp ce trupul lui Crişan este sfîrtecat şi apoi expus spre a înspăimînta pe ţărani, Horea şi Cloşca, ferecaţi în lanţuri, sînt purtaţi, încă de la 5 februarie, prin comunele de pe Valea Mureşului. Nemulţumit de felul în care decurseseră primele interogatorii, ca şi pentru a da satisfacţie nobilimii, care răspîndise zvonul că arestaţii n-ar fi trataţi cu suficientă asprime, şi totodată, pentru a spulbera speranţa care domnea în rîndul ţăranilor că cei doi conducători n-ar fi fost prinşi, contele Jankovich s-a hotărît să pună în aplicare ordinul dat de Iosif II, la 10 ianuarie 1785, de a trimite, sub pază, pe Horea şi Cloşca, „prin mai multe localităţi, pe unde au comis cele mai mari nelegiuiri şi arătaţi po

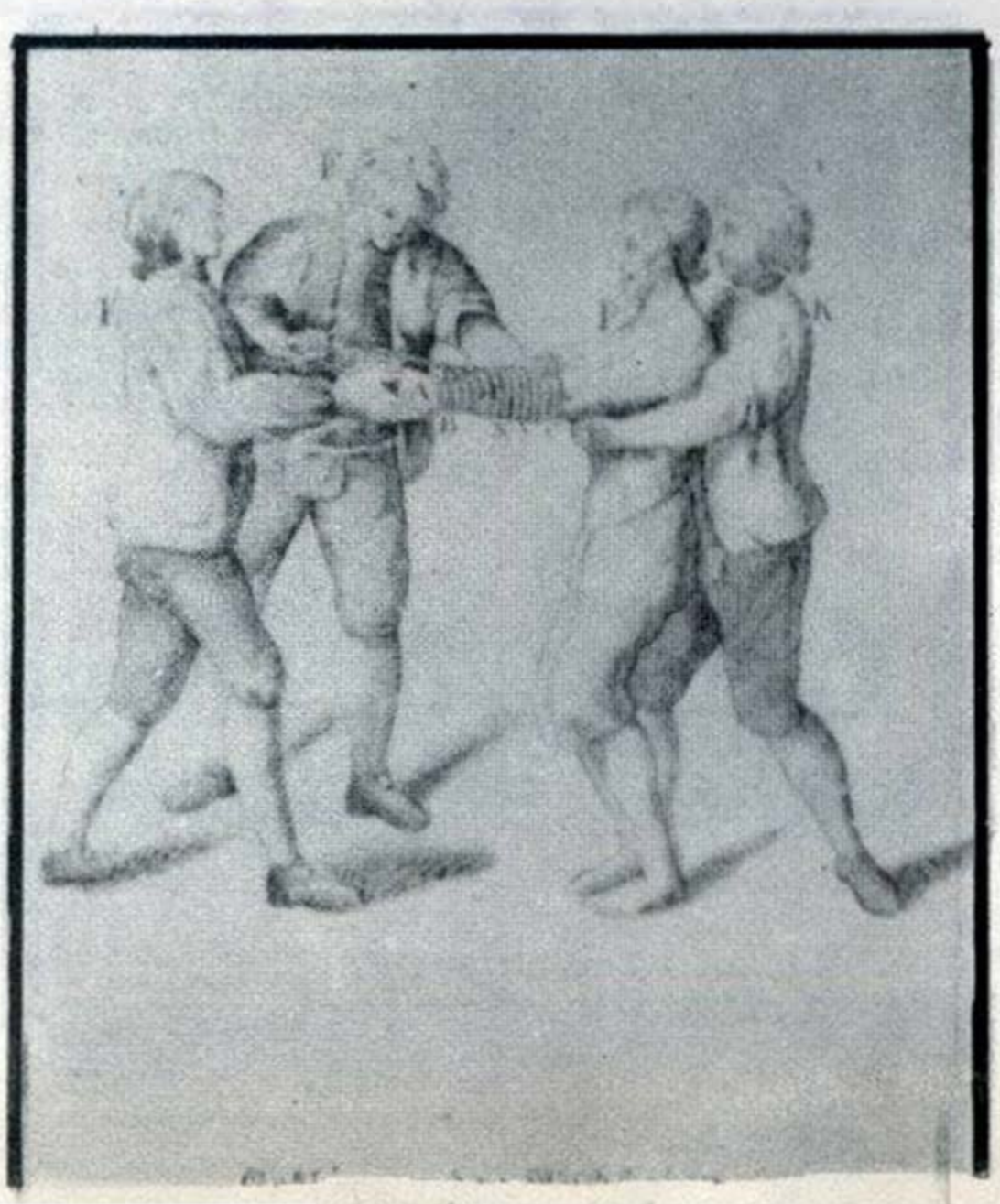

porului de rînd şi complicilor de ei amăgiţi ca o înspăimîntătoare pildă". Timp de două săptămîni, pe un ger năpraznic, cei doi conducători sînt expuşi privirilor mulţimii îndurerate şi mîhnite de sălbăticia procedeului.

Nici această grea încercare nu slăbeşte însă dîrzenia acuzaţilor. La 21 februarie 1785, după 14 zile de noi suferinţe şi umilinţe, Horea, care pînă atunci a persistat „într-o negare continuă şi îndărătnică", este adus din nou în faţa comisiei. A doua zi, este reluat şi interogatoriul lui Cloşca. Din nou întrebări chinuitoare, confruntări cu martori, din nou „sfaturi serioase de a mărturisi adevărul".

Contele Anton Jankovich foloseşte întreaga sa experienţă pentru a smulge acuzaţilor mărturisiri. În plus, el dispune, în legătură cu desfăşurarea procesului, de instrucţiuni precise din partea lui Iosif II. „Tonul contelui Jankovich — precizase împăratul, referindu-se la o propunere a şefului cancelariei ungaro-transilvănene în legătură cu metodele de anchetă ale comisiei — trebuie să fie tonul omului imparţial şi echitabil, al omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia care nu-şi recunosc şi nici nu le pare rău de greşelile lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care s-ar afla, zelos ca să afle adevărul, fără respect pentru oricine, compătimitor, ca să pună capăt abuzurilor şi asupririlor de mai înainte..."

Dar nici tonul aspru, nici cel convingător, nici blîndeţea şi compătimirea cu care, alternativ, Jankovich se adresează acuzaţilor nu reuşesc să-i clintească din dîrzenia lor. Ei înfruntă comisia cu acelaşi curaj şi cu aceeaşi luciditate cu care au apărat drepturile ţăranilor şi — odată ajunşi la limita răbdărilor — i-au ridicat la luptă. Urmărind procesele verbale ale interogatoriilor, nu poţi să nu te gîndeşti cît de mult trebuie să-i fi iritat pe judecători atitudinea acuzaţilor. Desigur, şi Horea şi Cloşca şi-au dat seama de aceasta. Dar, cum rezultă din documentele citate, ei n-au făcut nici o mărturisire, n-au schiţat nici un gest menit să cîştige bunăvoinţa judecătorilor lor sau pe aceea a împăratului de la Viena, astfel încît în raportul final privind desfăşurarea instrucţiei, trimis împăratului la 3 martie 1785, contele Jankovich avea să conchidă că „Horea et Kloska in negativis perseverarunt" (au perseverat într-ale răului).

Interogatoriile conducătorilor răscoalei n-au adus, aşadar, elemente noi în privinţa cauzelor şi desfăşurării răscoalei. Dar imensa corespondenţă oficială — ordinele imperiale, rapoartele comisiei de anchetă, ale celorlalte autorităţi —, ca şi mărturiile particulare privind procesul şi martiriul conducătorilor şi, în ansamblu, evenimentele desfăşurate în acea perioadă, pun în lumină o serie de elemente privind marea ridicare la luptă a ţăranilor transilvăneni şi implicaţiile ei multiple şi profunde. Ele reprezintă o sursă cu atît mai valoroasă cu cît provine din tabăra adversă, de la cele mai înalte foruri imperiale şi pînă la cel mai înverşunat duşman al ţăranilor, nobilimea maghiară.

Teama de solidarizarea românilor

În multe din documentele amintite se fac referiri la ştirile care au circulat în timpul răscoalei în legătură cu o posibilă solidarizare a românilor din cele trei ţări româneşti. Dealtfel, în şedinţa din 22 februarie 1785, comisia a cerut lui Horea să spună „ce fel de înţelegere a avut cu iobagii din Ţara Românească?" Judecătorii au insistat, de asemenea, ca acuzatul „să mărturisească adevărul dacă în ceata tumultanţilor au fost şi oameni străini". Întrebări similare i-au fost puse şi lui Cloşca.

Consecvenţi atitudinii lor, Horea şi Cloşca au dat răspunsuri negative. Dar interesul manifestat de judecători faţă de astfel de legături n-a fost lipsit de temei. Un ajutor al ţăranilor răsculaţi din Transilvania din partea fraţilor lor din celelalte două ţări române era în orice moment posibil. Ştiri de acest fel nota, de exemplu, la 2 decembrie, Ludovic Siess, într-un raport întocmit la Sibiu. El scria că şi în acest oraş se auzea că în Ţara Românească se adunau ţăranii şi exista teama ca nu cumva şi aceia să le vină în ajutor celor de aici. La rîndul său, procurorul militar Johann Hiltscher raporta din Sebeş, la 17 decembrie, că, înainte cu 8 zile, fiind la el Popa Gheorghe din Sibişel, acesta i-a spus că armata a avut noroc că a nins atît de des în munţi, căci altfel ar fi venit mulţi şi din Ţara Românească, cîteva cete au şi apărut în frunte cu căpitanii lor la graniţe. Afirmaţiile aceluiaşi Popa Gheorghe au fost consemnate şi în protocolul oraşului Sebeş: „românii (din Ţara Românească) ar fi fost gata cu puteri tari să vină aici şi să se asocieze răsculaţilor, dacă n-ar fi fost împiedicaţi în intenţia lor de

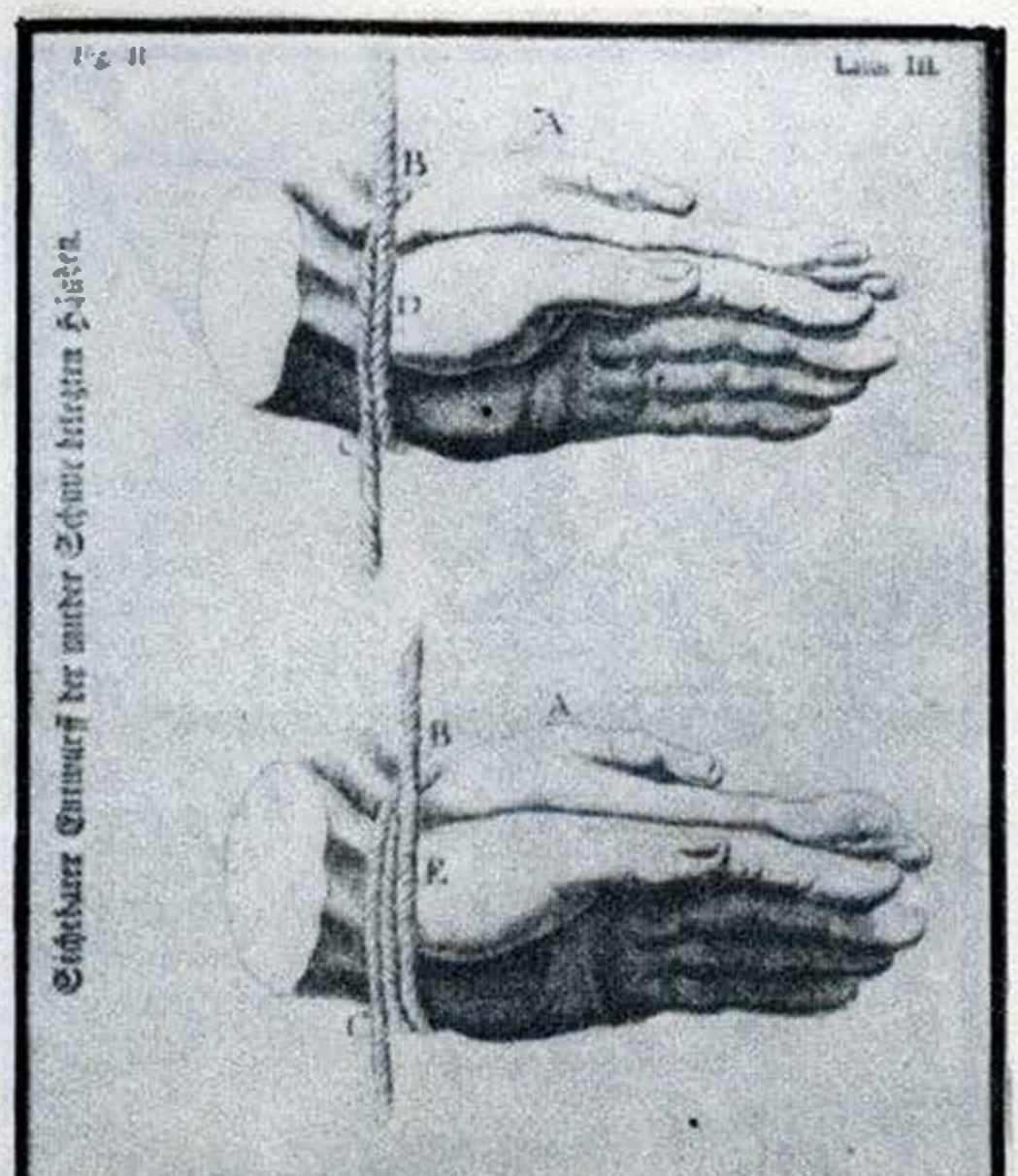

căderea zăpezii". La 28 decembrie, un raport al comitatului Sibiu relua aceeași versiune.

A circulat și vestea, cum se spunea într-o corespondență, că din Moldova un grup de vreo 600 țărani ar vrea să năvălească peste munți, pe la Ghimeș, în scaunul Gheorghieni, unde să se unească cu românii din secuime. Cît de înrădăcinată era ideea solidarității românești, rezultă și din faptul că, într-un manuscris, Horea era prezentat ca fiind din Țara Românească.

Ecouri ale unei posibile solidarități românești au răzbătut cu insistență în memoriile și petițiile nobililor adresate împăratului și comisiei de anchetă, prin care ei căutau să-și justifice acțiunile sîngeroase împotriva țăranilor și dreptul de a-i exploata fără limită. Adresîndu-se, la 1 decembrie, Curții din Viena, printr-un text comun, magnații care, de frica răscoalei, se refugiaseră la Tg. Mureș, și nobilimea din comitatul Tîrnavei relatau că se tem nu numai de românii din Transilvania, ci și de cei din țările vecine, din Moldova și Țara Românească.

Un document dintre cele mai semnificative pentru forța cu care circula ideea solidarității românești, solidaritate cu adînci temeiuri istorice, îl reprezintă amplul memoriu înaintat contelui Jankovich, la 24 decembrie 1784, de către nobilii din comitatul Hunedoara. După ce arătau, între altele, că „părinții nobilimii, luînd aminte firea acestei plebe", au considerat că numai prin pedepsele cele mai severe o pot ține în ascultare, cereau comisiei să ia cele mai aspre măsuri împotriva neamului românilor, acest „amestec — cum se arăta în memoriu — al coloniilor romane cu vechii locuitori ai Daciei". „Pentru că — menționau nobilii — este atît de dur neamul românilor, încît numai prin pedeapsa cu moartea se poate înspăimînta și prea puțin prin închisoare și alte specii mai ușoare de pedeapsă". În memoriu se insista să se acționeze rapid, deoarece dacă tulburările românilor nu vor fi stîrpite din rădăcini cît mai repede și cît mai temeinic ar putea să dăuneze mult chiar domniei împăratului, căci, dacă vor ține pînă la primăvară, vor fi urmate și de plebea românească din celelalte părți ale țării. „Și apoi — se arăta în documentul menționat — în afară de românii transilvăneni, cît este de mare încă numărul lor în Banat, în Țara Românească, în Moldova, chiar și în tot Iliricul".

Într-un alt memoriu înaintat aceleiași comisii de către comitele suprem al comitatului Hunedoara se cerea din nou aplicarea celor mai severe măsuri împotriva răsculaților, „cu atît mai mult cu cît pot atrage și pe frații lor din Moldova, din Țara Românească, din părțile ilirice, din districtul Timișului, din comitatele Arad și Bihor".

Însuși monarhul de la Viena s-a temut de un posibil ajutor al răsculaților transilvăneni din partea fraților lor din Țara Românească și Moldova. Într-un ordin adresat, la 13 decembrie 1784, generalului Dominic Fabric, noul comandant general al Transilvaniei, în locul generalului Preiss, care fusese destituit pentru lipsă de fermitate în reprimarea țăranilor, Iosif II, dînd directive privind tactica armatei pentru zdrobirea răscoalei, inclusiv prin chemarea de trupe din Ungaria, ordona ca apoi, după dispunerea unităților în diferite poziții cheie, „mai ales Mureșul să fie ocupat, ca răsculații nu cumva să poată trece spre Țara Românească". Armata trebuie „să împiedice trecerea Mureșului, mai ales pe linia Dobra, Deva, Orăștie, unde munții ar putea oferi și ei [răsculaților] o înlesnire". „Căci — sublinia monarhul — dacă și numai capii ar scăpa cu fuga în Țara Românească, ar putea aduce încă multă nenorocire".

În perioada reprimării răscoalei, armata imperială a format un puternic cordon spre granița cu Țara Românească, cordon în legătură cu care comandamentul general dispunea, la 7 ianuarie 1785, „să fie păstrat ca și pînă acum". În ordinele sale trimise căpeteniilor armatei, Iosif II a cerut în cîteva rînduri să se acorde o grijă specială pentru apărarea frontierelor dinspre Țara Românească și Moldova, a tuturor trecătorilor mari și mici.

Cercetările de pînă acum n-au dus la descoperirea de documente care să ateste existența, în timpul răscoalei țăranilor transilvăneni, a unor acțiuni pe planul tuturor țărilor românești. Dar, așa cum subliniază acad. D. Prodan, ideea de solidaritate generală românească a existat și s-a amplificat, ca semn al unui suflu firesc, ca o dorință, ca o așteptare, ca o posibilitate, exprimînd, pe de o parte, teama nobilimii și a autorităților, iar, pe de alta, speranța răsculaților. Horea — presu-

pus a fi în legătură cu țările române — a fost investit cu intenția de a chema la luptă solidară toate trei țările românești pentru reînvierea Daciei, ba chiar a Imperiului roman.

Sentința și supliciul

La 24 februarie 1785 au loc ultimele interogatorii ale lui Horea și Cloșca. Li se pun ultimele cinci întrebări finale, formulate în aceiași termeni. Contele Jankovich le atrage atenția că au fost chemați în fața comisiei „pentru ultima dată" și „că este timpul suprem să reflecteze mai bine ca pînă acum" la ceea ce spun. Fiecăruia i se cere „să mărturisească în mod sincer ce participare a avut la tulburări".

Dar cu toate avertismentele, Horea, ca și Cloșca, nu abdică de la poziția inițială. Două zile mai tîrziu este pronunțată sentința. Cei doi eroi ai răscoalei sînt condamnați la cea mai cumplită osîndă prevăzută în legile vremii, „pentru dînșii ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alții asemenea lor ca să le fie de exemplu și groază". În conformitate cu articolele 62 și 90 din codul penal terezian, amîndoi vor fi duși „la îndătinatul loc de supliciu, și acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus... și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte". Ca și în cazul lui Crișan, judecătorii dispun ca, după supliciu, trupurile celor doi eroi să fie tăiate în bucăți care să fie expuse în locurile unde răscoala a răbufnit cel mai puternic.

De fapt, comisia nu face decît să execute dispozițiile exprese ale împăratului. În același ordin din 10 ianuarie 1785, prin care a cerut să-i trimită pe Horea și Cloșca în comunele de pe Valea Mureșului, „spre a fi arătați poporului de jos", monarhul de la Viena a dispus ca „pe urmă, într-o zi care urmează să se anunțe și într-o localitate mai importantă, unde poate să fie adusă o mare mulțime de iobagi și unde sînt încă cele mai neliniștite capete, să fie executați".

Înainte de execuție, preotul Nicolae Rat din Maierii Albei Iulii le scrie testamentele. În ele le sînt menționate rudele apropiate — soțiile, cei doi copii ai lui Horea, un frate și o soră a lui Cloșca. Apoi fiecare menționează bunurile pe care le are, datoriile — ce a plătit din ele, ce mai are de dat. Cloșca, ceva mai înstărit decît Horea, are mai multe de rînduit: cîteva bucăți de pămînt zălogite, 6 căi de grîu, 5 clădituri de fîn, cîteva oi, miei. Horea ține să lase spre știință urmașilor numele celor care l-au trădat și l-au prins, din care numește șase. În marea lui omenie declară că „îi iartă cu toată inima".

Execuția are loc în dimineața zilei de 28 februarie, în sudul cetății Alba Iulia, înspre Partoș, pe delușorul de deasupra viilor. Un martor ocular, profesorul Gábri, scrie că, în acea zi, „dimineața, pe la ora opt și jumătate, pe Horea și Cloșca i-au dus cu mare alai la locul de osîndă". Pentru a speria pe români, autoritățile au căutat să aducă la fața locului cît mai mulți oameni. Trimișii speciali au străbătut satele românești din comitatele Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj, obligînd pe primari, sub grea pedeapsă, să trimită din fiecare localitate cîte șase țărani, trei mai bătrîni și trei mai tineri. Din 419 sate au fost aduși astfel 2 515 oameni, care, împreună cu cei din localitate, au asistat la frîngerea pe roată a lui Horea și Cloșca.

Primul este țintuit în „patul de supliciu Cloșca, a cărui execuție a durat aproximativ o oră, timp în care — cum relatează același martor, profesorul Gábri —, i s-au dat „cel puțin 20 de lovituri" pînă și-a găsit sfîrșitul. În astfel de execuții, „arta" călăului consta în a prelungi chinurile condamnatului, în a-l face să îndure cît mai multe lovituri. „Pe Horea — citim în aceeași relatare a martorului menționat — pînă cînd frîngeau cu roata pe Cloșca, îl țineau legat doi ucenici ai călăului, să privească cu ce moarte cumplită trebuie să moară tovarășul său... Isprăvind cu Cloșca și punîndu-l la o parte, îl culcară în patul său pe Horea și legîndu-l... au început să-i frîngă cu roata picioarele". Tăiate în bucăți, trupurile eroilor au fost răspîndite pe aria largă a răscoalei și nu se știe unde se odihnesc oasele lor frînte. Doar inimile lor au rămas îngropate pe locul supliciului.

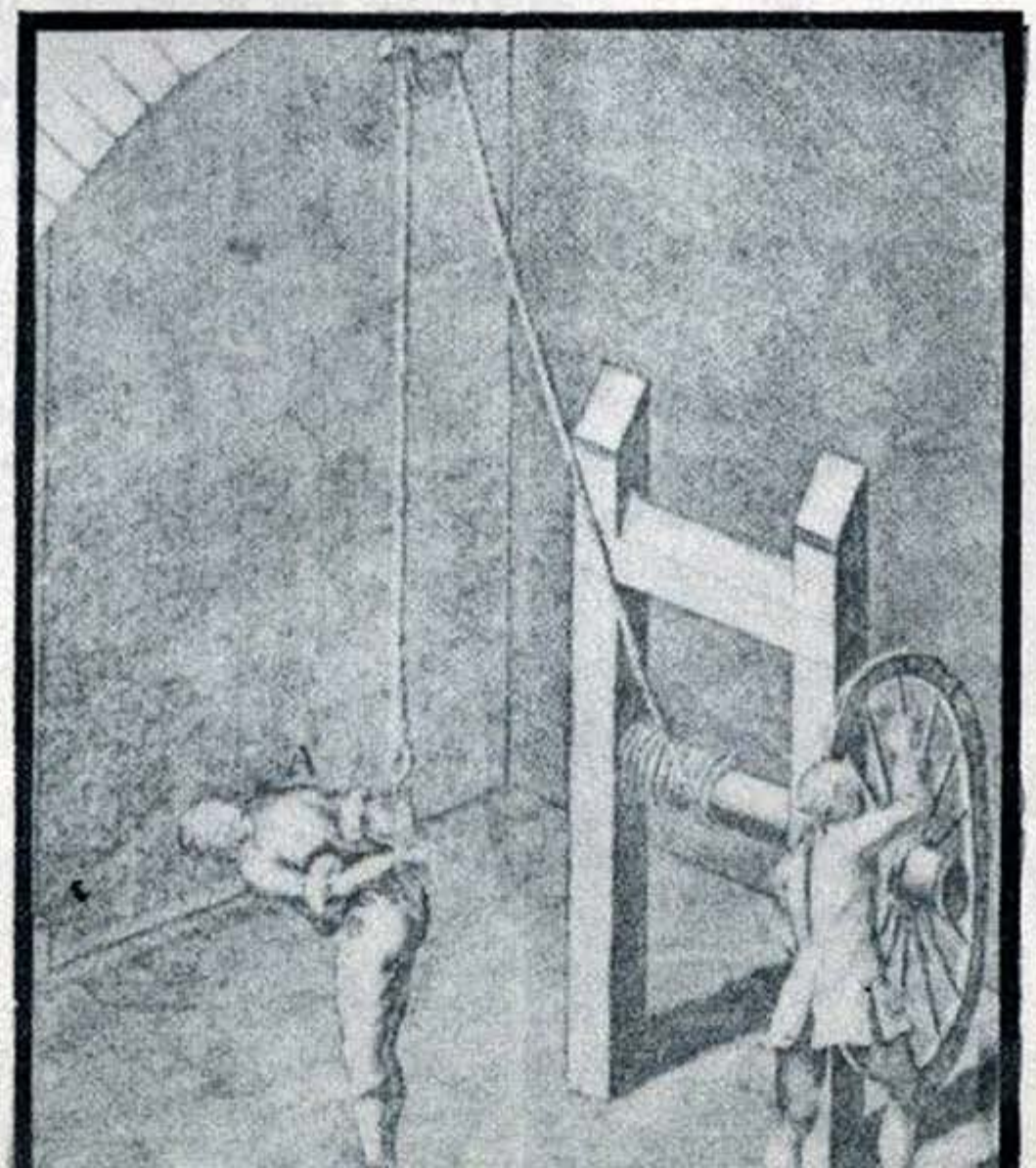

Relatînd sălbatica execuție, un ziar francez al vremii consemna că, înainte de execuție, Horea ar fi spus: „Eu mor pentru națiune". „A înaintat cu curaj și tărie" pentru a suferi supliciul, „n-a scos nici un strigăt". Numeroase alte mărturii ale timpului relevă curajul și demnitatea, eroismul cu care Horea, ca și credinciosul său tovarăș de luptă, Cloșca, au înfruntat cea mai cumplită dintre morți. Pînă în ultima clipă a vieții și-au apărat fără șovăire crezul căruia i-au închinat totul.

CRONICA ÎN IMAGINI A RĂSCOALEI LUI HOREA

IOAN LĂCUSTĂ

Privirea lui este întunecată și melancolică, cu ochiul ager și pătrunzător. O perpetuă seriozitate a tras mai multe brazde pe fața decît pe fruntea sa... Configurația lunea capului este prelungită, fața ovală, cu o frunte marcantă, care nu este prea înaltă, însă nici îngustă, cu sprînceana bine potrivită... Gura, bine proporționată, are o linie spiritualizată. Profilul frumos, cu bărbia ascuțită, se potrivește foarte bine cu fruntea și, mai cu seamă, cu chipul său oval... Întreaga ținută arată, după principiile fizionomice, că figura aceasta nu poartă un cap comun. Ochii negri nu sînt prea mari, însă plini de foc, observînd tot... Părul este castaniu deschis, scurt și moale ... Horea este de statură mijlocie, mai mult svelt. În general, toată osatura corpului său, cu pieptul și umerii solizi și tari, ne prezintă pe un bărbat plăcut și bine proporționat, care cînd mergea sau sta se ținea întotdeauna drept".

Astfel consemna o cronică anonimă apărută la Sibiu, în 1785, făptura conducătorului marii ridicări la luptă a țăranilor transilvăneni din toamna anului 1784, înăbușită prin forța brutală a armatelor habsburgice.

Dînd o puternică lovitură structurilor feudale din imperiul „luminatului" Iosif II și înscrîind o nouă pagină în cronica îndelungatei lupte a românilor transilvăneni pentru libertate socială și națională, pentru o viață demnă în țara lor străbună, răscoala a impresionat profund conștiințele politice, culturale și artistice ale vremii. Mărturii ale ecoului deosebit pe care marea răscoală condusă de Horea l-a avut în epocă aduc nenumărate cronici, amintiri și relatări ale contemporanilor, însemnări ale călătorilor străini, știri apărute în presa europeană a vremii. Lor li se adaugă un mare număr de creații plastice, prin care artiști ai vremii au imortalizat atît chipurile celor trei conducători martiri, cît și scene semnificative, puternic evocatoare, din timpul destășurării răscoalei, alcătuind o veritabilă cronică pictată a evenimentelor de acum 196 ani.

În colecțiile din țară și din străinătate — printre care Biblioteca Academiei, Biblioteca universitară din Cluj-Napoca, Muzeul de istorie al R.S.R., Muzeul „Brukenthal" din Sibiu, Muzeul național și Muzeul de arte frumoase din Budapesta, „Porträts-sammlung" din Viena — se păstrează un bogat fond de tablouri, stampe, gravuri, medalii, precum și alte reprezentări artistice ale răscoalei datorate unui număr de aproape 40 pictori și gravori ai epocii. Pe lîngă acestea, un mare număr de creații au rămas anonime. Acest bogat material iconografic, depistat și strîns cu grijă, a fost pus în circuit public de cercetătorii N. Densușianu (în secolul trecut) și O. Beu și A. Bartoș în secolul nostru.

Între ele, de o valoare deosebită, sînt operele acelor artiști care au venit special la Alba Iulia, luînd schițe și crochiuri ale chipurilor căpeteniilor răscoalei aflate în temniță. Astfel, un expresiv portret al lui Horea a realizat cunoscutul gravor vienez Jakob Adam, în timp ce Anton Steinwald, din Sibiu, a pictat chipurile lui Horea, Cloșca și Crișan (tablouri păstrate la Muzeul de istorie al R.S.R.), transmițînd posterității imaginile cele mai apropiate de realitate ale celor trei conducători. Mărturia documentară a publicistului Rubin Patița confirmă aceasta: „Dintre portretele care întățișează chipul lui Horea, acel portret e adevărat [al lui Steinwald]... a cărui originalitate s-a dovedit prin un nepot al lui Horea cu numele Ioan Nicula Dosița, care în revoluția lui Horea ajunsese etatea de 13 ani, așadară l-a cunoscut... [Acesta] au declarat-o cea adevărată, înfățișînd curat pe Horea".

Contemporan evenimentelor a fost și Sigismund Koreh,

student la Colegiul reformat din Aiud, care i-a zugrăvit pe Horea şi Cloşca cu puţin timp înaintea tragicului lor sfîrşit.

Numeroase alte gravuri şi desene redau portretele imaginare ale celor trei conducători, multe din ele păstrînd însă trăsăturile caracteristice ale fizionomiei lor. Astfel, Horea este înfăţişat pe un fond de stînci şi arbori prăbuşiţi; în costum ţărănesc; cu o flintă în spate; pe un fond de zid sub un lanţ; în uniformă de grăniceri etc. O altă gravură, executată de vienezul Franz Kollarz şi reprodusă într-un volum biografic despre Iosif II, îl reprezintă pe Horea în costum de nobil, conducînd asediul unui castel. Ţăranii români răsculaţi poartă căciuli şi costume dacice.

Reprezentări ale conducătorilor răscoalei întîlnim şi pe cîteva medalii, bătute în acea vreme. Între ele, deosebit de valoroase sînt cele datorate lui Rudolf Liebhard, „gravor-adjunct cezaro-regal de monede din Alba Iulia", reproducînd chipurile lui Horea şi Cloşca, executate după natură.

Din iconografia marei răscoale a ţăranilor transilvăneni din 1784-1785: 1. Horea în fruntea unei cete de răsculaţi; 2. Horea instigă poporul la răscoală; 3. Prinderea lui Horea şi Cloşca; 4. Cei doi conducători purtaţi, sub escortă, prin Zlatna; 5. Horea şi Cloşca în închisoarea de la Alba Iulia; 6. Martiriul (Gravurile din pp. 9, 10, datorate unor artişti contemporani evenimentelor, sînt reproduse din vol. Octavian Beu: Răscoala lui Horia în arta epocei, **Bucureşti, 1935)**

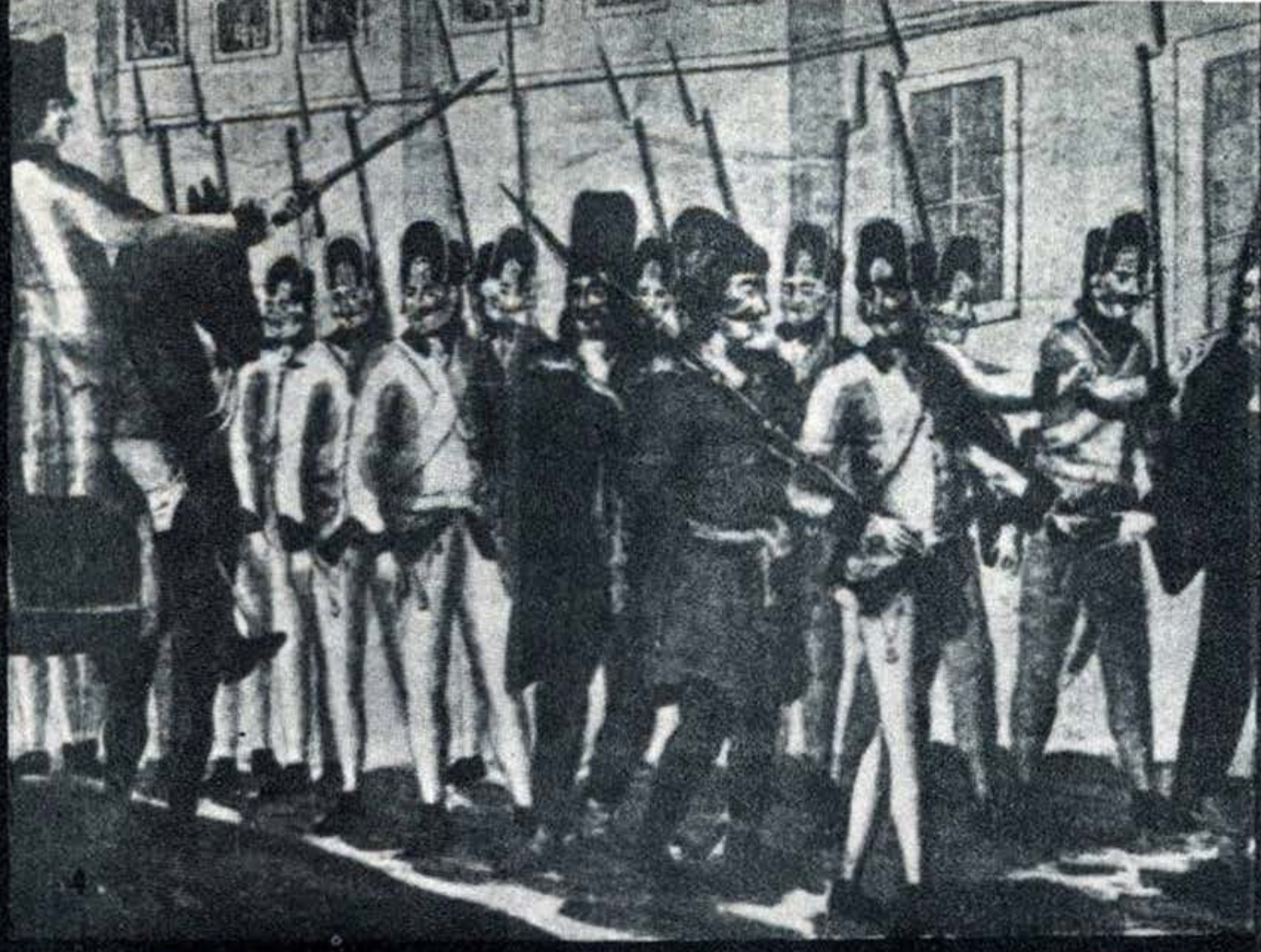

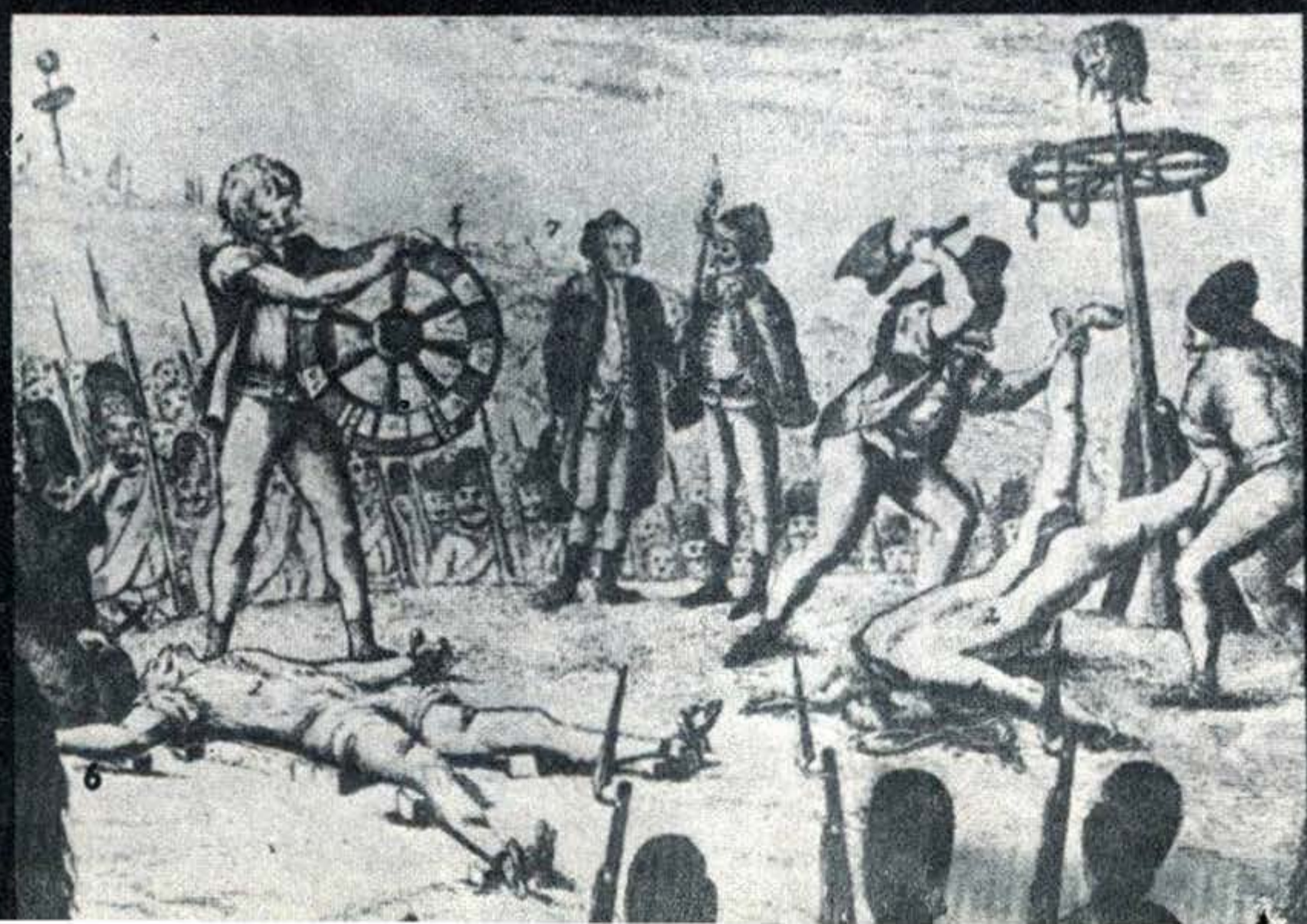

Răspunzînd interesului manifestat de opinia publică europeană, artiștii vremii au zugrăvit și popularizat numeroase scene din timpul răscoalei. Interesul pentru ele era atît de mare, încît în primele luni ale anului 1785, la Viena sau la Bratislava, după cum consemna un ziar de epocă, gravurile inspirate de răscoala țăranilor transilvăneni se vindeau „pe bani scumpi". În Luxemburg, era foarte căutat un portret al lui Horea, gravat în aramă, cu inscripția „Horia Ursz Rex Daciae".

Foarte prețuite erau așa-zisele siluete (desene executate în tuș negru) ale capilor răscoalei. De ele se interesau Ecaterina II, căreia i le dăruise ambasadorul Austriei; regele Sardiniei, le primise de la reprezentantul său la Viena, iar împăratul Iosif II le trimisese fratelui său, Leopold, mare duce de Toscana.

La Paris sau Viena, în alte orașe ale continentului, apăruseră: pălării, pieptare, basmale, evantaie pe care era imprimat chipul martirului de la Alba Iulia.

Alte gravuri redau chipurile lui Cloșca, Crișan sau îi reprezintă pe Horea și Cloșca împreună, ori alături de soțiile lor. De asemenea, momentul prinderii conducătorilor răscoalei și cel al întemnițării lor la Alba Iulia au fost evocate cu deosebită forță sugestivă. O gravură reprezentînd prinderea lui Horea și Cloșca, executată de Johann Cas-

par Weinrauch din Viena, a fost reprodusă în vol. XV al Istoriei universale de Abatele Millot. A doua ediție, în limba germană, a lucrării prezintă aceeași scenă într-o altă viziune, datorată desenatorului Schedy.

Sălbatica execuție a lui Horea și Cloșca a fost surprinsă de artiștii vremii cu un realism și o exactitate care fac din lucrările lor, peste ani, mărturii de o incontestabilă valoare istorico-documentară. O mare tragedie a secolului XVIII și-a intitulat Andreas Brinhauser gravura reprezentînd momentul tragerii lor pe roată. Desenul său l-a executat, după unele opinii ale specialiștilor, chiar la fața locului, pe dealul Furcilor din preajma cetății Alba Iulia. Artiștii plastici au lăsat astfel un veritabil monument nepieritor în timp curajului și demnității cu care cei doi condamnați și-au îndurat martiriul. Cuvintele „Mor pentru națiune", pe care gravorul Marin Will din orașul german Augsburg le-a atribuit lui Horea, sublinlază măreția eroului, pe care viața și faptele sale l-au înălțat pe piscuri de legendă în cugetele contemporanilor ca și ale urmașilor.

Peste ani, amintirea răscoalei și a conducătorilor ei a rămas mereu vie în conștiința poporului român. Au contribuit la aceasta și nenumăratele reproduceri ale gravurilor și desenelor ce-i fuseseră consacrate și care puteau fi întîlnite, în prima jumătate a secolului trecut, după cum consemnează scriitoarea Dora d'Istria, în multe case de țărani români din Munții Apuseni. Același fapt era constatat în 1868 și de publicistul I. Selegeanu: „Horea și Cloșca stau cu mîndrie pe mai mulți pereți români în reminiscența [amintirea] de martiri ai libertății".

În 1937, la 14 octombrie, la Alba Iulia, în amintirea martirilor, a fost inaugurat un impozant monument, operă a arhitectului Octav Mihăițan și a sculptorului Ion Negrulea.

Opere reprezentative închinate răscoalei și conducătorilor ei au dedicat în zilele noastre pictorii Petre Abrudan, A. Lazăr, Ștefan Guleș, graficianul Nicolae Barna, precum și sculptorii Ion Vlasiu (Martirii de la Bălgrad), Mircea Spătaru, Valentin Brudașcu. Într-o expresivă compoziție, sculptorul Romul Ladea a conturat chipul lui Horea, simbol impresionant al aspirațiilor și jertfelor țăranilor răsculați cu al căror destin s-a contopit pe deplin, rămînînd încrustat în conștiința poporului român. După cum scria academicianul David Prodan, în recenta monografie consacrată marelui erou, „Horea e inima masei nu superiorul detașat al ei. Și mai are în plus acel indefinibil care modelează pe eroul popular, deține acea doză de taină care îl face apt pentru a cumula virtuți refuzate omului obișnuit, taină care vrăjește încrederea mulțimii, îi stîrnește imaginația, pune în mișcare legenda, duce la nemurire eroul".

GRAVURI DESPRE RĂSCOALA ȚĂRĂNEASCĂ DIN 1784 ÎNTR-O EXPOZIȚIE DIN AUSTRIA

Austria comemorează în acest an 200 ani de la moartea împărătesei Maria Tereza (1740-1780) și de la urcarea pe tron a fiului ei, Iosif II (1780-1790). Aceste două capete încoronate au jucat un rol deosebit în istoria Imperiului habsburgic și, implicit, în istoria Transilvaniei.

Românii din Transilvania au pus speranțe mari mai ales în reformele împăratului luminat Iosif II[1]. Apreciind importanța iosefinismului pentru români, academicianul David Prodan scrie în lucrarea sa *Supplex Libellus Valachorum*, din 1967: „...Lovind separatismul exclusivist al națiunilor politice, elibera drumul pentru națiunea română, îi deschidea noi perspective". De aceea, continuă același istoric, în acea perioadă intelectualitatea românească „preamărește în toate împrejurările pe împărat, nu numai în viață fiind, ci și după moarte... Premisele ascensiunii descătușate pentru un moment continuă să dea roade și în timpul reacțiunii, vor rămîne un stimul pentru dezvoltarea ulterioară". Mai mult chiar, despotismul luminat al lui Iosif II a avut un rol în lupta iobăgimii transilvănene, mai ales în răscoala lui Horea.

Comemorării lui Iosif II îi este dedicată, printre altele, o grandioasă expoziție — deschisă între 29 martie și 2 noiembrie — în mănăstirea Melk din Austria inferioară. A fost editat și un voluminos catalog de expoziție (718 pagini) cu numeroase ilustrații și articole care prezintă epoca la care se referă exponatele.

Chiar dacă Transilvania este relativ slab reprezentată în expoziție, reține totuși atenția faptul că majoritatea exponatelor referitoare la această provincie românească a fostului Imperiu austriac sînt dedicate răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan.

Descriem, în continuare, pe scurt aceste exponate, dînd în paranteză numărul sub

[1] Despre împăratul Iosif II și românii transilvăneni vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1978.

care apar ele în expoziție, cît și dimensiunile acestora:

— *Horja* (nr. 563 a), 17,6 × 11,1 cm, gravură de Jean Martin Will, nedatată. Gravura îl reprezintă pe Horea stînd în picioare, cu armă, 2 pistoale și pumnal în brîu, purtînd pe piept Ordinul „Horea" (Orden des Horea).

— *Closka* (nr. 563 b), 17,3 × 10,9 cm, gravură de Jean Martin Will, nedatată. Pandant la gravura anterioară cu inscripția „ein Gehülfe des Rebellen Hora, welcher mit ihm gefangen worden" (Un ajutor al răzvrătitului Horea, cu care a fost prins).

— *Hora und Closka* (nr. 564), 21 × 28 cm, gravură nesemnată, aproximativ 1785. În pecetea din stînga, inscripția: „Hora rex Dazie", iar în cea din dreapta „Nos pro Cesare". În inscripția de jos: „Hora Duc Valaques Revoltes en Transilvanice 1784. Hora fürst von der Rebelion der Wallachen in Siebenbürgen" — „Kloska Premier Capitain des Revoltes 1784. Klotschka erster Hauptmann des Rebelirten". (Horea, conducătorul valahilor revoltați din Transilvania, 1784. Cloșca, prim căpitan al revoltaților din 1784).

— *Die Hinrichtung des Hora und Kloska* (Execuția lui Horea și Cloșca), (nr. 565), 22 × 27 cm, desen colorat în cărbune, de Hieronymus Löschenkohl, 1785.

— Fotografie din *Linzer Zeitung*, din noiembrie 1784, (nr. 566), însoțită de informații reproduse din ziarul sibian *Hermannstädter Zeitung* (22 noiembrie 1784) despre răscoala lui Horea.

— Fotografie din *Linzer ordinari Zeitung*, din 26 ianuarie 1785, (nr. 567), însoțită de știri despre trădarea și prinderea lui Horea și Cloșca. Se mai arată că împăratul a primit „în aceste zile un portret reușit al celui dintîi", adică al lui Horea.

— *Samuel von Bruckenthal*, (nr. 568), fotografie după gravura lui J. Hickel și J.E. Mansfeld, 1779.

— *Hartă a Transilvaniei*, (nr. 569), 71,5 × 59 cm, tipăritură pe hîrtie, de A. von Wenzely, editată de von F.A. Schrädl; 1789. Pe hartă sînt indicate ținuturile răsculate.

— *Medalie* de argint, (nr. 570), 50 mm, 43, 57 gr, reprezentînd vizita lui Iosif II în Transilvania; gravor Johann Martin Krafft, 1773.

Am descris aceste exponate, deoarece după documentația de care dispunem, unele din ele nu sînt încă cunoscute istoriografiei românești. Nicolae Edroiu, care s-a ocupat mai recent (1976) în lucrarea sa, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784-1785)*, de acest subiect, vorbește de operele gravorilor Will și Löschenkohl, amintiți mai sus, dar nici una din descrierile lui nu se potrivește cu tablourile din expoziția austriacă și cu locul unde ele se păstrează[2]. Rămîne deci ca cercetări ulterioare să verifice informațiile noastre.

Am dorit să contribuim la realizarea unui amplu repertoriu de artă și a unui album al răscoalei.

Mai puțin îmbucurător decît expoziția propriu-zisă e articolul lui Ioan-Marin Malinaș despre răscoala lui Horea din catalogul expoziției. Lipsa de informații a autorului este evidentă, iar lista bibliografică indicată cuprinde doar două titluri (Würzbach, *Biographisches Lexikon*, vol. 8, Viena, 1863; Octavian Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocei*, București, 1935). Articolul dă astfel o imagine unilaterală despre răscoală și ignoră, pe lîngă numeroasele greșeli pe care le cuprinde, valoroasele lucrări apărute în ultimele decenii în România, înainte de toate recenta monografie, în două volume, *Răscoala lui Horea* (București, 1979), de David Prodan.

Dr. Michael KRONER,
Nürnberg

---

1 Vezi *Răscoala lui Horia în arta epocii*, de Octavian Beu, București, 1935 — n.r.

2 Gravurile nr. 563 a,b și 564 se păstrează în Teckelenburg Porträtarchiv Freiherr H.D. von Diepenbrock-Grüter, Antiquar, iar acesta cu nr. 565 la Historisches Museum (nr. de inventar 88 565) din Viena.

Execuția lui Horea și Cloșca. Detaliu dintr-un desen de Hieronymus, Löschenkohl, din 1785

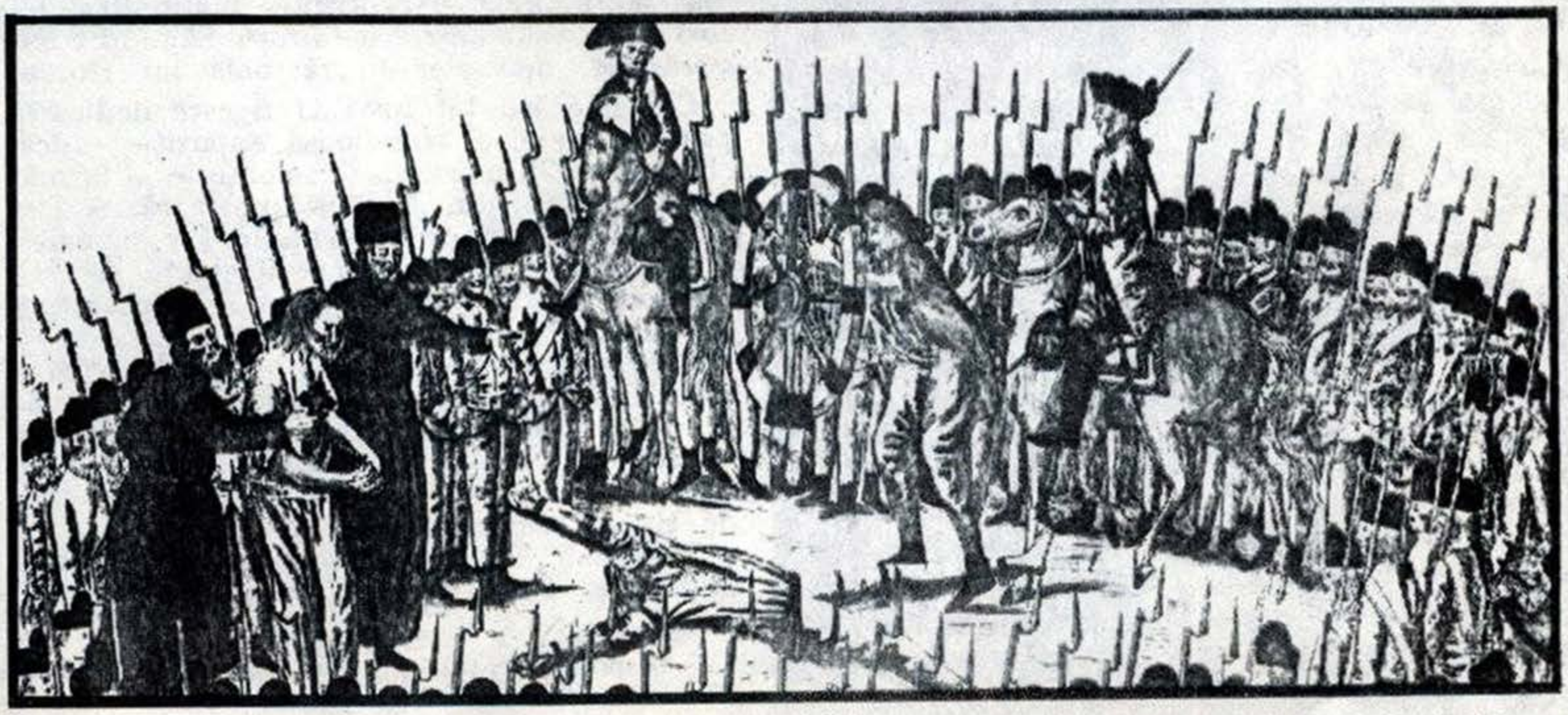

GUSTAV I VASA

RAGNAR SVANSTRÖM,
CARL-FREDERIC PALMSTIERNA

SUEDIA

Scandia din vechile izvoare este partea cea mai nordică a continentului european. Suedia, Danemarca şi Norvegia, denumite de majoritatea specialiştilor[1] şi ţările scandinave, au alcătuit, datorită particularităţilor geografice, afinităţilor de limbă şi cultură, un grup unitar cu trăsături specifice faţă de restul Europei[2].

În jurul vikingilor (c. 800–1050), care, plecînd de pe aceste meleaguri, s-au răspîndit în lumea largă[3], a fost creată o bogată literatură, atît ştiinţifică cît şi beletristică. Spiritul lor temerar, originala lor civilizaţie care, datorită cercetărilor arheologice, devine tot mai binecunoscută, exercită o adevărată fascinaţie pentru lumea contemporană.

În istoria acestor ţări, uniunile politice, conflictele sporadice sau îndelungate au fost depăşite datorită aspiraţiilor popoarelor către autonomie şi independenţă, legăturilor tradiţionale dintre „oamenii nordului" care au constituit un sprijin în eforturile fiecăreia dintre aceste ţări de a-şi făuri propriul destin istoric.

În paginile ce urmează înfăţişăm cititorilor o frescă din trecutul mai îndepărtat sau mai recent al Scandinaviei. Am încercat, prin alegerea unor momente semnificative, să oferim, în limitele spaţiului de care dispunem, o imagine din istoria Suediei, Danemarcei şi Norvegiei.

Suedia secolului XVI abandonase oare sacrele idealuri de libertate şi independenţă apărate, cu atîtea jertfe, într-un trecut nu prea îndepărtat?

Despre flacăra rezistenţei naţionale, reaprinsă printre locuitorii Dalecarliei (provincie în centrul Suediei), în majoritate ţărani, de către Gustav Eriksson, viitorul rege Gustav I Vasa, relatează, în paginile ce urmează, istoricii suedezi R. Svanström şi C. F. Palmstierna. Textul, ales pentru cititorii noştri din lucrarea Histoire de Suède **şi redat într-o formă prescurtată, ni-l prezintă, conform aprecierii autorilor, pe „cel mai important şi mai remarcabil dintre eroii noştri naţionali".**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Către sfîrşitul anului 1520, Gustav Eriksson nu era decît un fugar, a cărui soartă avea să fie puţin obişnuită. El făcea parte dintr-una din cele mai nobile familii ale regatului cunoscută ulterior în istorie, datorită blazonului ei, sub numele de *Vasa* (snop). În adolescenţă trăise la curtea regentului Sten Sture cel Tînăr (1470-1497), unde învăţase să preţuiască ideea unui popor liber condus de un rege autohton şi să mînuiască armele. Apoi a purces la luptă. În 1518 i-a condus pe suedezi într-o bătălie împotriva invadatorilor, reuşind să-i alunge de pe teritoriile ţării. Curînd după aceea a fost trimis ca ostatec regelui Christian II (1513-1523) al Danemarcei. Travestit în păstor, a reuşit însă să fugă, ajungînd la Lübeck (azi oraş în nordestul R.F.G.), de unde, în mai 1520, a trecut în Suedia. A încercat zadarnic să ridice locuitorii din provinciile sudice împotriva

[1] O serie de oameni de ştiinţă, bazîndu-se pe argumente de ordin geologic, antropologic, cultural şi lingvistic, includ, de asemenea, în Scandinavia — Finlanda, Islanda şi insulele Feroe.

[2–3] *Magazin istoric*, nr. 2/1969; 7/1967, 2, 9/1971, 10/1972, 2, 12/1979.

Gustav I Vasa

jugului străin care devenea tot mai apăsător. Atunci, singur și fără prieteni, a pornit-o spre nord. A ajuns în casa strămoșilor săi din Södermania, după care s-a îndreptat spre Dalecarlia, pentru a trezi în amintirea oamenilor idealurile pentru care se jertfiseră Engelbrekt[1] și familia Sturilor[2], idealuri care, de aproape un secol, păreau îngropate în inima și sufletul poporului suedez.

Îmbrăcat ca un țăran, cu securea pe umăr, el a întreprins lungul marș care avea să conducă la eliberarea Suediei, anunțînd zorii unei noi epoci.

Țara pentru care fusese chemat să domnească

Numeroase sînt legendele țesute în jurul eroului nostru, în această perioadă critică a vieții sale; amestec de adevăr și ficțiune, ele evocă, în naivitatea lor emoționantă, experiențe amare și deziluzii profunde. Așa este, de pildă, povestea acelei cunoștințe fricoase și bănuitoare care l-a adăpostit dîndu-i sfaturi folositoare, dar care l-a rugat să plece cît mai repede din ferma sa pentru că nu voia să aibă de-a face cu autoritățile; sau episodul dintr-un alt ținut, unde, un așa-zis prieten l-a găzduit pe Gustav cu multă ospitalitate, dar s-a grăbit să-i dea de veste — pe furiș — judecătorului, care, însoțit de 20 oameni, a dat fuga să pună mîna pe el. Gustav a scăpat ca prin urechile acului, datorită stăpînei casei Barbro Stigsdotter. Alte relatări, bazate pe documente, ni-l prezintă vorbind țăranilor adunați la Rättvik, apoi la Mora, făcînd apel la dragostea lor de libertate, evocînd vremurile de luptă apuse, opresiunea de neîndurat și rezistența tradițională a suedezilor. Dar oamenii din Dalecarlia șovăie, sînt sătui de război și de dezordine și, ca o primă reacție, îl alungă pe orator. De aceea, spre sfîrșitul anului 1520, îl întîlnim pe Gustav Eriksson la granița regatului. Dăduse greș. Era urmărit. Nu-i mai rămînea decît să fugă. Dacă ar fi făcut acest pas ar fi dispărut nu numai din Suedia, ci și din istorie.

Dar ceea ce s-a petrecut seamănă cu un miracol. Dintr-o dată s-a auzit strigat de mai multe voci care îl implorau să se oprească. Oameni pe schiuri alergaseră pe urmele lui zi și noapte, pentru a-i povesti cele petrecute, după plecarea lui, la Mora; poporul era gata să pună din nou mîna pe arme. Fără să se lase mult rugat, Gustav a făcut cale-ntoarsă. În ianuarie 1521, dalecarlienii l-au recunoscut drept conducător.

[1] Engelbrekt Engelbrektsson (c. 1390-1436), conducător al răscoalei țărănești din Suedia (1434-1436), transformată în război de eliberare. Ales rege al statului suedez, a fost asasinat de nobilime.

[2] Familia Sture reprezenta partidul care milita pentru autonomia Suediei, aflat în opoziție față de partidul condus de arhiepiscopul Gustaf Trolle, care susținea unirea cu Danemarca.

Pădurile

Pădurile nesfîrșite ale Suediei ofereau locuitorilor un adăpost sigur și inaccesibil invadatorilor străini. Cele mai vechi mențiuni se găsesc în operele istoricilor romani. În relatările privind campaniile sale împotriva germanilor, Cezar amintește, în repetate rînduri, de pădurile care constituiau obstacole de netrecut în calea trupelor sale. Tacitus, de asemenea, le considera un zid natural care împrejmuiau apărînd populațiile germanice.

Primul istoric care a scris în limba suedeză, Olaus Petri[1] este și primul suedez care a subliniat, în cronica sa, rolul important jucat de păduri pentru drepturile și libertățile poporului. Regele Suediei Gustav Vasa (1523-1560), încercînd să înăbușe o răscoală, constatase același lucru cînd scria: „Cu greu pot fi prinși în locurile unde sînt păduri dese, căci ei în păduri se refugiază cînd se simt în primejdie".

Dar pădurile nu au reprezentat pentru popor doar un refugiu la vreme de restriște; ele erau sursa vitală a existenței lui. Obiectele confecționate din lemn îi întovărășeau pe suedezi de-a lungul întregii vieți. Toate uneltele erau din lemn. Din pădure venea lavița pe care omul ședea în clipele de odihnă ale zilei și patul în care dormea noaptea. Din lemn era meșterit leagănul prunculuI, și, tot din lemn, coșciugul pentru bătrînul ajuns la sfîrșitul vieții.

Din moși strămoși, pădurea era a tuturor și a nimănui. Un vechi proverb suedez spune că „pădurea crește deopotrivă pentru săraci ca și pentru bogați". „Pădurea e grădina săracului", glăsuiește un altul.

În istoria sa, Olaus Magnus[2] consacră un capitol întreg, Luptînd în păduri, pentru a demonstra cum folosea populația locală posibilitățile oferite de relief: „făceau crestături adînci în trunchiurile copacilor de pe marginea drumurilor pe unde venea dușmanul; apoi legau coroanele arborilor între ele cu frînghii puternice, potrivindu-le astfel, încît trăgînd-le, de la distanță, pomii să se prăbușească peste călăreții și pedestrașii care cădeau unii peste alții într-o învălmășeală de nedescris... Dacă inamicii încercau să străbată un codru apucînd-o pe cărările lui, pietre se prăvăleau asupra lor aruncate din vîrfurile copacilor ca de pe zidurile înalte ale unei fortărețe"[3].

Țăranii

„Byalagul" sau comunitatea sătească era o lume închisă, o celulă independentă a societății. Cercetările lingvistice privind toponimia acestor așezări au demonstrat că ele au început să fie întemeiate în perioada marilor migrații, adică prin anul 500 e.n.

Descrierea vieții din sate, care urmează, corespunde vremurilor de pace, cînd țăranii aveau răgaz să-și ducă treburile la bun sfîrșit fără să se împiedice de soldații care, în drumurile lor spre cîmpurile de bătălie, le luau hrana sau se adăposteau în casele lor. Din vechile cronici se vede că astfel de perioade pașnice erau destul de rare, locuitorii satelor fiind veșnic confruntați cu una sau

[1] Olaus Petri (1493-1552), istoric și om politic suedez. Sfetnic al regelui Gustav Vasa. Publicarea operei sale *Cronica suedeză* l-a atras disgrația regelui.

[2] Olaus Magnus (1490-1557), cleric, diplomat și istoric suedez. Principala sa lucrare se intitulează *Historia de gentibus septentrionalibus*.

[3] Același procedeu a fost folosit și de oastea românească la Posada, în 1330, împotriva armatei conduse de Carol I Robert de Anjou, care invadase țara.

Timp de doi ani, un val de răscoale a străbătut țara; ocupanții au fost izgoniți. Încă o dată poporul Suediei și-a recucerit singur libertatea. La 6 iunie 1523, în Riksdagul[1] de la Strängnäs, Gustav Eriksson a fost ales rege, sub numele de Gustav I Vasa (1523-1560).

Gustav Vasa a descris țara peste care fusese chemat să domnească drept „un regat vătămat și devastat". În afirmația lui nu era nici o exagerare. Suedia se ridicase într-o luptă crîncenă împotriva asupritorilor străini, iar acest efort necesitase grele sacrificii. Țara, deja greu încercată, nu mai avea nici bani, nici oaste, nici flotă, nici cadru administrativ. Nici un reazim și nici o temelie pe care să se poată clădi ceva. Fapta din tinerețe a lui Gustav Vasa, fugar și agitator în Dalecarlia, nu a fost decît un preludiu la o nouă și amplă acțiune plină de riscuri, opera sa de guvernare, reconstrucția prin care a redat o viață nouă unei țări epuizate, insuflîndu-i vigoarea unui regat înflorind în libertate și independență.

Prezentul nu există decît raportat la viitor

Vasa s-a ocupat, pînă în cele mai mici amănunte, de mersul spre progres al țării, în tot timpul cît a domnit. A reușit să țină în frîu forțele înapoiate, rămășițe ale anarhiei de la sfîrșitul evului mediu, înlocuindu-le cu propria sa voință de înnoire. Gustav Vasa a fost un revoluționar încoronat. Nimic nu l-a caracterizat mai bine, ca om și cîrmuitor, decît disprețul făți pentru tot ceea ce fusese înaintea lui, stări de lucruri despre care „adversarii săi spuneau că făceau parte din vechile tradiții și că erau consacrate de vreme". În mintea lui Vasa, prezentul nu exista decît raportat la viitor. Nu credea decît în ceea ce experimentase el însuși. Trecutul chinuitor de care eliberase țara nu-l mai interesa cîtuși de puțin. Concepția lui a rămas neschimbată pînă la sfîrșitul vieții. Era bătrîn cînd, într-o scrisoare, îi reproșa fiului său Jan, viitorul Jan III, slăbiciunea de a studia „tot felul de istorii răsuflate". Recunoscînd totuși că se poate învăța cîte ceva din trecut, adăuga: „viața de astăzi nu mai seamănă cu cea dinainte; lumea se schimbă necontenit". Aceasta era experiența lui și de aceea a acționat în consecință.

Caracterul lui Gustav Vasa a fost remarcabil prin fermitatea lui. Potrivit principiilor însușite de la Sten Sture cel Tînăr a demolat poziția Bisericii concepută ca stat în stat; Gustav nu era prea religios din fire, dar a recunoscut în învățătura lui Luther[2] un fac-

(Continuare în p. 38)

[1] Primul Riksdag — organism evoluat din vechiul sfat al țării și devenit Parlamentul suedez — a fost convocat în 1435 de Engelbrekt Engelbrektsson. La adunare au participat nu numai înalți clerici și nobili, cum se obișnuise pînă atunci, ci și reprezentanți ai orașelor și țărănimii. Cu acel prilej, Engelbrekt a fost ales regent și a fost votată o nouă Constituție.

[2] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

---

alta dintre cele trei mari calamități care le afectau existența: războiul, pierderea recoltei, vreo molimă, sau toate trei deodată.

Una din cele mai frumoase tradiții ale acestor comunități erau legile nescrise, dar sacre, ale întrajutorării și sprijinului reciproc. Dacă cineva avea nevoie de ajutor, îi primea neîntîrziat. Regula era „azi mă ajuți tu, mîine te ajut eu", „Vecinii sînt frați", spune un vechi proverb suedez. Dacă un țăran se îmbolnăvea sau suferea un accident, vecinii se adunau și făceau treaba în locul lui fără să ceară nici o răsplată. Nu se știa ce e aceea plată în bani; de obicei, cel ajutat oferea ceva de mîncare: un codru de pîine sau o bucată de carne.

În vechime, creșterea vitelor era mai importantă decît agricultura. De aceea, principala preocupare era procurarea hranei vitelor pentru cele șase luni de iarnă. La sfîrșitul lui iulie, coasa reteza ultimele fire de iarbă. Cu acest prilej, cei care munciseră fără zăbavă erau cinstiți cu mîncare și băutură din belșug. Jocurile și dansurile durau pînă dimineața, cînd cosașii se duceau acasă să se culce. Munca stăruitoare făcea ceva bună cu veselia.

Înainte de introducerea inului în Scandinavia — probabil în epoca bronzului — strămoșii noștri își făceau îmbrăcăminte din blănurile animalelor sălbatice, în special de lupi. Apoi au folosit pielea de oi și capre, care au cedat locul hainelor confecționate din in sau împletite din lînă.

Bărbații semănau și secerau inul. Melițatul, răsueitul și urzitul lui era treaba femeilor. Apoi, tot ele, cu acul și ața, transformau pînza în îmbrăcăminte.

O altă treabă importantă era prepararea brînzeturilor. Era respectat cu strictețe un ritual care data din evul mediu. În Istoria sa, Olaus Magnus le laudă pe femeile din Västergötland care preparau bucăți uriașe de brînză ce cîntăreau cîteva sute de kilograme: „Vara, ele se adună, din toate satele provinciei, la cea care pregătește brînza. Fierb laptele în niște oale foarte mari, apoi pun cheag și, după ce s-a coagulat, presează alimentul în forme pătrate de lemn. Ele cred că nici un bărbat nu este demn să asiste la această operație". Dar Magnus nu explică această interdicție. Originile ei nu pot fi găsite decît în vechi practici magice, conform cărora prezența unui bărbat ar fi împiedicat laptele să se coaguleze. Aceeași interdicție era respectată și la facerea untului. Pînă nu ieșea bărbatul din camera unde femeile băteau smîntîna untul nu se aduna în putinei.

Cele mai importante sărbători medievale erau Slătteröl, închinată cositului; animalele care ajutaseră la munca cîmpului erau împodobite cu cununi de flori și frunze. În coamele cailor erau împletite mănițe înverzite, iar între coarnele boilor se prindeau ghirlande de flori. Taklagsöl era festivitatea care însoțea punerea acoperișului pe o casă nouă. Cu acest prilej, pe vîrful acoperișului se atîrna o coroană de flori. Obiceiul se mai păstrează și azi, deși meșteșugarii din construcții nu se mai gîndesc la semnificația originară, care s-a pierdut de-a lungul timpului. Byköl, sărbătoarea spălatului rufelor, Barnsöl, la nașterea unui copil și Gravöl, ospățul funerar, completează lista sărbătorilor și ceremoniilor care adunau întregul sat.

Comunitatea sătească respecta reguli severe de moralitate. Doi tineri nelogodiți nu-și puteau permite să meargă la braț sau ținîndu-se de mînă. Numai noaptea se puteau bucura de o oarecare intimitate căci, uneori, cu acordul părinților, puteau dormi îmbrățișați în același pat.

Textele din casete au fost extrase, într-o formă prescurtată, din lucrarea lui Vilhelm Moberg, A History of the Swedish People[1]. Titlurile aparțin redacției Magazin istoric.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

DANEMARCA

EVADAREA FIZICIANULUI DANEZ

NICOLAE MINEI

Avionul era un Mosquito cu două motoare. Pentru a nu fi detectat de aparatura de radiolocaţie a inamicului, constructorii îl făcuseră aproape în întregime din lemn. De aceea, piloţii îl porecliseră, cu o tandră ironie, „Deliciul termitelor". De obicei, servea atît pentru vînătoare, cît şi pentru bombardament, dar, de data aceasta, de la bordul lui lipseau şi mitraliera, şi încărcătura de explozive. Căci misiunea care îi revenea acum implica nu uciderea unui duşman, ci salvarea unui prieten.

Data: 7 octombrie 1943. Locul: un mic şi vechi aerodrom scos din uz, din apropiere de capitala Suediei. Personajele: un tînăr pilot, cu cască de piele neagră şi jachetă îmblănită de aceeaşi culoare; o fată înfofolită într-o salopetă vătuită, un fel de pufoaică, de tipul celor în care dorm cătărătorii pe Himalaya; un bărbat cu frunte înaltă, faţa prelungă şi părul pieptănat cu grijă pe spate. Numele lui: Niels Bohr. Data naşterii: 7 octombrie 1885 (adică exact cu 58 ani înainte). Locul naşterii: Copenhaga. Funcţii: profesor universitar, director al Institutului de fizică teoretică din Copenhaga. Titluri: doctor în ştiinţe, membru activ al Academiei regale de ştiinţe şi litere din Danemarca, membru de onoare al celor mai înalte foruri ştiinţifice de la Londra, Paris, Moscova, Berlin, Roma, Stockholm, Washington şi din alte capitale ale lumii. Distincţii: laureat al premiului Nobel.

Naziştii pierd trenul atomic

Acesta era omul pe care micul avion de lemn trebuia să-l transporte din Suedia în Anglia, deasupra unei Norvegii ocupate de hitlerişti, în văzduhul căreia împărăţea Luftwaffe. O călătorie nu numai primejdioasă, ci şi extrem de inconfortabilă. Căci singurul spaţiu la dispoziţia lui Niels Bohr era cel rezervat de obicei bombelor, în pîntecele de placaj al aparatului, între cele două puternice motoare Rolls-Royce. Aşa venise pînă la Stockholm tînăra fată, trimisă de serviciul secret britanic. Ea i-a explicat fizicianului că, practic, nu va avea loc nici măcar să se întoarcă de pe o parte pe cealaltă şi că nu va putea comunica cu pilotul decît prin interfon. În dreptul locului unde urma să-i stea capul, se găsea o mască de oxigen, necesară altitudinilor foarte mari. În eventualitatea că va fi rănit de gloanţele unui avion inamic sau de o schijă de obuz antiaerian nu i se va putea acorda nici un ajutor pînă la sosirea la destinaţie: singura alinare i-ar fi rămas în tabletele de morfină din cutiuţa pe care i-o dăduse fata. În sfîrşit, dacă avionul s-ar fi scufundat în mare, nimeni nu ar fi avut cum să-l scoată din sicriul zburător, iar apa era atît de rece, încît se calculase că supravieţuirea nu era posibilă mai mult de 90 secunde.

Bohr a ascultat întregul instructaj cu un calm plin de politeţe. În cele din urmă, fata şi-a scos pufcaica şi i-a întins-o, caldă încă de trupul ei. Savantul a îmbrăcat-o cu gesturi stîngace, mulţumind ceremonios celei care i-o oferea, apoi s-a urcat în „compartimentul" de bombe. Uşile acestuia s-au închis cu un zgomot sec şi, după cîteva minute de încălzire a motoarelor, Mosquitoul a decolat. Nu a trecut mult şi, pentru a evita orice interceptare de către un avion nazist, pilotul a urcat la mare înălţime şi i-a comunicat lui Bohr, prin interfon, să-şi pună masca de oxigen.

Nici un răspuns. Pilotul a controlat instrumentele de bord, pentru a vedea dacă oxigenul avea un flux normal. Acul cadranului respectiv rămăsese imobil.

Ce era de făcut? Zborul pînă în Anglia, chiar pe traseul cel mai scurt, nu putea să dureze mai puţin de două ore. Pasagerul nu avea nici o şansă să ajungă viu la destinaţie. Dintre cele două soluţii posibile, cea mai comodă era cea a înapoierii la Stockholm. Dar, în această eventualitate, suedezii, sub presiunea naziştilor, ar fi trebuit să-l internеze pe Bohr, cetăţeanul unei ţări aflate sub ocupaţia Wehrmachtului.

După o scurtă ezitare, pilotul a ales cealaltă cale — cu mult mai periculoasă, dar

Un Mosquito și pasagerul clandestin din 7 octombrie 1943

singura capabilă să asigure ducerea la capăt a misiunii. Coborînd brusc în picaj, Mosquitoul a ajuns la numai cîteva sute de metri deasupra solului. La această înălțime, Bohr avea, firește, mai multe șanse de supraviețuire. În schimb, avionul se expunea bateriilor antiaeriene germane, ale căror reflectoare măturau cu regularitate de pendul cerul Norvegiei. În același timp, pilotul a luat direcția nord, pentru a ieși din zona patrulată de escadrilele Luftwaffei. Acest ocol lungea considerabil traseul, ceea ce nu numai că mărea perioada de „detenție" a fizicianului în cala de bombe, ci crea și riscul ca rezervoarele de combustibil ale Mosquitoului să se golească înainte de a pătrunde în spațiul aerian britanic.

Zborul a durat aproape trei ore. Ajuns la mai puțin de 20 km de baza navală de la Scapa Flow, în Scoția, pilotul și-a permis, în sfîrșit, să intre în contact radio cu solul și a cerut voie să aterizeze de urgență: în rezervor nu mai avea decît 18 litri de benzină. I s-a indicat un aerodrom de lîngă Edinburgh, unde, la capătul pistei, îl aștepta o ambulanță dotată cu cele necesare reanimării.

Cînd și-a redobîndit cunoștința, Bohr a povestit noilor sale gazde ce i se întîmplase. La desprinderea avionului de pe terenul de lîngă Stockholm, roțile lui traversaseră un hîrtop și șocul deconectase interfonul pasagerului. În bezna care domnea în strîmtul său „compartiment", fizicianul nu putuse să restabilească contactul. Neauzind indicațiile pilotului, el leșinase înainte de a apuca să-și pună masca de oxigen. Faptul că sosise totuși viu la capătul aventuroasei sale călătorii se datora în cea mai mare parte inițiativei pilotului de a zbura mai jos, pe o rută modificată. O oarecare doză de merit revenea însă atît constituției robuste a savantului, cît și unui fericit concurs de împrejurări, care făcuseră posibil succesul evadării.

Capitala mondială a fizicii atomice

De-a lungul a mai bine de o jumătate de secol, succesul s-a dovedit o remarcabilă constantă în viața lui Bohr. Fiu al unui profesor de fiziologie de la Universitatea din Copenhaga, Niels a avut de-a face, încă din fragedă copilărie, cu știința, pentru care a manifestat un deosebit talent și o nemăsurată pasiune. La vîrsta de 22 ani, cînd se mai afla pe băncile facultății de fizică din orașul său natal, Academia regală daneză de științe și litere i-a decernat o medalie de aur, pentrn un studiu asupra tensiunii superficiale a apei. Peste alți patru ani, el și-a luat doctoratul cu o teză pe marginea teoriei electronice a metalelor.

Imediat după aceea, Bohr a plecat în Anglia, unde a lucrat mai întîi la Cambridge cu profesorul J. J. Thompson și apoi la Manchester, cu celebrul Ernest Rutherford, autorul primului model planetar al atomului, realizatorul primei reacții nucleare și descoperitorul familiilor radioactive. Intrat în echipa lui Rutherford, Bohr a fost printre primii care și-au dat seama de importanța numărului atomic — indicînd sarcina electrică a nucleilor atomici — pentru definirea calităților fizice și chimice ale unui element. Tot el a fost cel care, îndepărtîndu-se cu îndrăzneală de fizica clasică, a îmbinat conceptul de atom nuclear cu teoria cuantelor, elaborată de Max Planck și Albert Einstein. Această sinteză l-a dus, în ultimă instanță, la concluzia, de o excepțională importanță, că atomul nu poate nici să absoarbă, nici să emită energie în mod continuu, ci numai treaptă cu treaptă sau prin salturi cuantice.

Înapoiat la Copenhaga, în 1916, în plină desfășurare a primului război mondial, Niels Bohr și-a continuat activitatea ca profesor universitar la vechea sa *alma mater* și, din 1920 pînă la moarte, ca director al Institutului de fizică teoretică, creat special pentru el. În 1922, deci la vîrsta de 37 ani, laurii premiului Nobel au venit să-i încununeze fruntea, ca un simbol al unanimei recunoașteri pentru creația sa științifică, profund revoluționară și deschizătoare de noi și largi orizonturi.

O creație care nu ajunsese însă nici la jumătatea drumului. În perioada care a urmat, Bohr a adus o neprețuită contribuție la explicarea fundamentului atomic pe care se sprijină tabelul periodic al elementelor, elaborat de Mendeleev. Totodată însă, mai mult ca

oricare dintre contemporanii săi, el a stăruit asupra caracterului ipotetic, chiar simbolic, al modelelor atomice existente pe atunci, deoarece era convins că, pe tărîmul fizicii, se puteau aştepta noi şi radicale cotituri în modul de gîndire al teoreticienilor.

O primă cotitură a avut loc în 1925-1926, odată cu mecanica cuantelor, formulată de Werner Heisenberg, Max Born, Wolfgang Pauli, Paul Dirac şi alţii. Toţi aceştia au venit la Copenhaga, pentru a lucra cu Niels Bohr, transformînd astfel capitala Danemarcii într-o capitală mondială a fizicii atomice. Din conlucrarea lor, a ieşit o nouă interpretare a fizicii cuantice, care a deschis ştiinţei şi implicit omenirii noi perspective de progres. De remarcat că Bohr a ştiut să folosească, în scopuri creatoare, părerile nu numai ale celor ce erau de acord cu el, ci şi ale celor ce se situau pe poziţii diferite, ba chiar opuse. Printre aceştia din urmă se număra şi Albert Einstein, care nu a acceptat niciodată, de exemplu, principiul complementarităţii, formulat de fizicianul danez: dovezile obţinute în condiţii experimentale diferite nu pot fi cuprinse în limitele unui singur tablou, ci trebuie socotite drept complementare, în sensul că numai totalitatea fenomenelor este capabilă să furnizeze totalitatea informaţiilor despre un anume obiect. Or, aşa cum însuşi Bohr a mărturisit-o în repetate rînduri, dezacordul lui Einstein, departe de a-l irita sau demoraliza, a jucat un rol pozitiv în evoluţia constructivă a propriilor sale idei.

În apărarea valorilor umane

În deceniul 1930-1940, secondat de fratele său mai tînăr, Harald, matematician de renume internaţional, şi de fiul său cel mai mare, Aage, fizician înzestrat, care avea să-i urmeze la conducerea institutului, Bohr a continuat să lucreze în domeniul fizicii nucleare. Conceptul său despre nucleul atomic, pe care l-a asemuit cu o picătură de lichid, a constituit un aport esenţial la înţelegerea procesului de fisiune nucleară — scindarea unui nucleu greu (de uraniu, plutoniu etc.) în două sau mai multe părţi, de masă aproape egală, cu eliberarea unei uriaşe cantităţi de energie.

Dar a venit şi fatidica zi de 9 aprilie 1940, cînd, fără declaraţie de război, călcînd cu obişnuita lor aroganţă legile şi convenţiile internaţionale, naziştii au invadat Danemarca. Deşi ştiau că avea o mamă evreică, deşi îi cunoşteau părerile net antifasciste, cotropitorii nu s-au atins de Niels Bohr, păstrîndu-l în fruntea institutului său. La baza acestei atitudini stătea un calcul pe cît de simplu, pe atît de perfid: savantul trebuia lăsat să lucreze mai departe, căci, de pe urma muncii sale, cel de-al treilea Reich nu avea decît de profitat.

O vreme, procedeul s-a dovedit eficient, cu atît mai mult cu cît, într-o primă perioadă, hitleriştii i-au tratat pe danezi cu menajamente, declarîndu-i „fraţi de rasă". În candoarea sa de savant puţin versat în ale politicii, Bohr a crezut că îşi va putea continua o activitate ştiinţifică folositoare omenirii în general, dincolo de contingenţele de moment ale războiului. Unii dintre colegii săi germani, ascultînd de dispoziţiile autorităţilor naziste, l-au încurajat sistematic în această direcţie, asigurîndu-l că cercetările lui cu caracter teoretic nu puteau să aibă nici o aplicaţie practică şi imediată.

Treptat însă, pe măsură ce se întetea lupta maselor populare împotriva ocupantului, adevărata natură a acestuia a început să iasă la iveală. Gestapoul a declanşat un val de arestări şi deportări ale patrioţilor, iar persecuţiile împotriva celor 7 000 evrei din ţară s-au intensificat (dacă mişcarea de rezistenţă nu i-ar fi trecut pe aproape toţi în Suedia, soarta lor ar fi fost pecetluită). Într-un ritm din ce în ce mai accelerat, pe pămînturile daneze s-a instaurat teroarea zvasticii.

În ciuda preocupărilor sale ştiinţifice, Bohr nu trăia într-un turn de fildeş şi nu a rămas insensibil la noile şi crudele realităţi din ţara sa. Pe de altă parte, o serie de mesaje, primite de la confraţii săi din Anglia, i-au atras atenţia că progresele pe care le realiza în domeniul fizicii atomice aveau toate şansele să se metamorfozeze în arme de o putere destructivă fără precedent, puse la îndemîna hitleriştilor. După o lungă şi chinuitoare dezbatere interioară, savantul s-a hotărît să-şi părăsească ţara. În septembrie 1943, mişcarea de rezistenţă l-a trecut în Suedia, împreună cu întreaga sa familie.

... Peste cîteva zile, în Anglia a venit şi Aage, cu un alt Mosquito, dar în aceleaşi condiţii. Tatăl şi fiul şi-au reluat imediat activitatea, pe care şi-au continuat-o, cîteva luni mai tîrziu, peste ocean, în Statele Unite. La Los Alamos (New Mexico), cei doi Bohr au colaborat la construirea primei bombe atomice. Dar, încă din 1944, savantul danez s-a simţit obligat să atragă atenţia lui Roosevelt şi Churchill asupra înspăimîntătoarelor perspective pe care le prezenta noua armă pentru omenire. Nu i s-a dat ascultare. Aşa cum nu i s-a dat nici cîţiva ani mai tîrziu, cînd a adresat o scrisoare deschisă Organizaţiei Naţiunilor Unite, pledînd pentru o amplă cooperare internaţională în domeniul atomic, pentru controlul strict al armelor atomice, pentru o politică raţională de pace şi de înţelegere între popoare.

Pînă la sfîrşitul vieţii sale, Bohr — unul dintre părinţii bombei atomice — a luptat împotriva nedoritei sale odrasle. Promotor al primei conferinţe internaţionale pentru utilizarea paşnică a energiei atomice (Geneva, 1955), fondator al laboratorului european de fizică nucleară, el a militat cu dîrzenie şi consecvenţă pentru dreptul la existenţă al oamenilor, pentru apărarea valorilor eterne ale umanităţii.

Moartea l-a surprins, în plin efort creator, la 18 noiembrie 1962. Pe masa lui de lucru au rămas ciornele unor studii de biologie, de antropologie, de gerontologie... Mărturii de geniu ale eforturilor unei vieţi consacrate vieţii.

LA BUCUREŞTI, PATRU ISTORICI NORVEGIENI DESPRE ISTORIA NORVEGIEI

NORVEGIA

Bucureşti, prilej de contacte intre istorici ● Mişcarea muncitorească — temă preferată de cercetători ● Rolul femeii în societate ● Koht Halvdan şi Nicolae Iorga ● Istoria României — punct de reper in istoria europeană ● Revistele de istorie — punţi de legătură intre specialişti şi marele public

De-a lungul secolelor, istoria Norvegiei, strîns împletită cu a celorlalte ţări din Peninsula scandinavă, a fost marcată, în ciuda uniunilor personale, a alianţelor dinastice, a „Uniunii de la Kalmar", de profunde aspiraţii către autonomie şi independenţă, concretizate parţial în 1814 şi împlinite în 1905. Trecutul frămîntat şi complex al poporului norvegian a fost investigat de numeroşi oameni de ştiinţă. Despre istoriografia acestei ţări, în general, ca şi despre preocupările lor actuale ne-au vorbit patru istorici norvegieni, participanţi la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, care a avut loc la Bucureşti, în luna august: prof. univ. dr. Ida Blom, **de la Institutul de istorie al Universităţii din Bergen, preşedinta Comitetului naţional al istoricilor norvegieni,** Jorunn Bjørgum, **cercetătoare la Departamentul de istorie al Universităţii din Oslo, doctorandă în ştiinţe sociale,** Sivert Langholm, **profesor universitar la Universitatea din Oslo, specialist în istorie socială şi metodologie istorică, şi** Jardar Seim, **cercetător ştiinţific la Institutul de istorie al Universităţii din Oslo, doctorand în ştiinţe sociale.**

Ida Blom: teza mea de doctorat a avut ca temă principalele curente social-politice care au concretizat năzuinţele generale ale poporului. Mi-am îndreptat apoi cercetările asupra istoriei sociale. De curînd, am terminat de scris o carte despre rolul familiei în Norvegia, în perioada cuprinsă între sfîrşitul secolului XIX şi începutul sec. XX. Aceasta mi-a trezit interesul pentru istoria rolului pe care l-a jucat femeia în societate, ceea ce reprezintă un nou şi important domeniu de cercetare nu numai în ţările scandinave ci şi, desigur, în multe alte ţări ale lumii. Între istoricii nordici, interesaţi de acest subiect, există o cooperare excelentă. Pentru a scoate la iveală numeroasele şi importantele activităţi ale femeilor în trecut, metoda comparativă s-a dovedit deosebit de eficientă. Astfel, am stabilit contacte cu specialişti din ţările occidentale şi, recent, datorită Congresului

de la București, cu istorici din țările Europei de Răsărit și din alte zone geografice. Contribuția mea personală la un studiu amplu, exhaustiv, privind rolul femeii în societate și familie, studiu care se află în lucru, relevă sarcina — deosebit de importantă pentru societate — ce revine mamelor de a-și crește și educa copiii.

Cu o feminitate și delicatețe care cuceresc interlocutorul, silit să facă un efort pentru a intui, dincolo de aceste calități, severitatea și perseverența omului de știință, Ida Biom, care a prezidat la București lucrările secțiunii din ciclul Mari teme, **privind rolul femeii în societate, continuă:** studiul rolului jucat de femei în societate, de-a lungul istoriei, a ajuns, într-o perioadă relativ scurtă, la un nivel ridicat. Se duc discuții aprinse în jurul izvoarelor și metodologiei, al elaborării unei terminologii adecvate și precise, făcîndu-se apel și la alte științe, ca, de pildă, sociologia și antropologia. Cred că în anii '80 se vor obține rezultate remarcabile.

Jorunn Bjørgum: domeniul meu de cercetare privește, în principal, mișcarea muncitorească norvegiană în sec. XX. M-am ocupat cu precădere de activitatea sindicatelor în perioada interbelică. În prezent lucrez la un studiu pe tema relației dintre partidul norvegian al muncii și mișcarea sindicală. Acest studiu ține de domeniul istoriei politice și, întrucît este vorba și de o mișcare de masă, are și unele aspecte de istorie socială. Astfel, este prezentă și în lucrarea mea tendința care apare pregnant în cercetarea istorică norvegiană, tendința de concentrare asupra istoriei sociale și economice.

Jardar Solm: evoluția mișcării muncitorești din Norvegia constituie tema căreia i-am dedicat și eu cea mai mare parte din eforturile mele de cercetare. Am constatat că, în ultimul deceniu, acest subiect s-a aflat în centrul preocupărilor mai multor tineri istorici.

Am studiat, de asemenea, istoria României în anii crizei economice din perioada interbelică. Dar, în Norvegia, cercetarea istoriei românești se află încă la început de drum.

Sivert Langholm: cu ajutorul computerelor și al unor metode specifice altor științe, înrudite cu istoria, studiez structurile și procesele sociale din Norvegia sec. XIX, abordîndu-le *d'en bas* [de la cele mai mici nuclee existente] sau, cu alte cuvinte, dintr-un punct de vedere „microistoric". În țara noastră, specialiștii au început să acorde mai multă atenție istoriei sociale, economice și demografice. După cum știți, pînă în 1814, Norvegia a fost legată de Danemarca printr-o uniune personală. După aceea, o altă uniune personală a alăturat-o, pînă în 1905, Suediei. Deci știința istoriei a avut ca obiect principal originile, evoluția și independența națiunii norvegiene.

Drumul spre istoria universală trece prin istoria națională. E firesc să pornești de la structurile socio-economice locale, către cele regionale (națiunea jucînd astfel rolul unei răscruci), pentru a ajunge la o istorie universală. Acesta este fenomenul pe care îl studiem noi, astăzi, în Scandinavia și care i-a preocupat și pe marii noștri istorici Ernst Sars (1835-1917), poate unul dintre cei mai fervenți militanți pentru autonomia și independența Norvegiei și Koht Halvdan (1873-1965), profesor la Universitatea din Oslo, ministrul afacerilor externe între 1935-1941, unul dintre fondatorii Comitetului internațional de științe istorice, al cărui prim președinte a fost între anii 1926-1933. Koht Halvdan, un apropiat prieten al savantului român Nicolae Iorga, a susținut, în numeroasele sale lucrări, concepția conform căreia emanciparea claselor și emanciparea națională reprezintă aspecte complementare ale unuia și aceluiași proces istoric.

Numele lui Nicolae Iorga aduce în discuție locul României în istoria sud-estului european, a Europei și, într-o viziune mai amplă, în istoria universală.

Jardar Solm: aș dori să spun că, în privința istoriei deosebit de dramatice a României, a dezvoltării politice, economice și culturale a țării dv., este foarte interesant de analizat relația dintre factorii interni și cei externi, începînd cu perioada dacilor și a romanilor și pînă după cel de-al doilea război mondial. Desigur, fenomenul menționat este valabil și pentru alte țări. Dar cred că acest mod de a privi lucrurile este vital pentru studiul istoriei românești. O bună cunoaștere a istoriei țării dv. ne poate oferi o cheie pentru înțelegerea multor evenimente importante petrecute în spațiul Europei de Sud-Est, în întreg continentul european, ca și în istoria mondială. Ceea ce spune foarte mult despre importanța

României privită într-un context istoric mai amplu.

Amintim cititorilor noştri că Jardar Seim a întreprins o serie de investigaţii în Arhivele de stat din unele oraşe norvegiene şi a consultat colecţii ale publicaţiilor din vara-toamna anului 1879, pentru a reface itinerarul parcurs prin ţara fiordurilor de către Dobrogeanu-Gherea după evadarea sa din oraşul Mezen, în nord-estul Rusiei ţariste, unde fusese deportat. Articolul, scris de pasionatul cercetător din îndepărtata Scandinavie direct în limba română, a fost publicat în Magazin istoric, **nr. 4/1978.**

Referindu-se, în continuare, la ecuaţia istorie naţională — istorie universală, Jardar Seim adaugă: metoda tradiţională de a alcătui o istorie universală este aceea de a pune una lîngă alta, într-un volum, mai multe istorii naţionale. Această modalitate nu duce însă decît la a ne cheltui timpul studiind istoria importantelor şi aşa-numitelor mari puteri în raport cu propria noastră ţară. Părerea mea este că ar trebui luaţi în considerare şi alţi factori, tot atît de relevanţi pentru, a se putea alcătui o adevărată istorie universală. Istoria politică are, aproape întotdeauna, naţiunea ca punct normal de referinţă.

Setea de istorie manifestată de oameni din cele mai diverse categorii sociale, ca şi rolul publicaţiilor scrise de specialişti pentru marele public au suscitat un animat schimb de opinii.

Ida Blom: cred că interesul pentru cunoaşterea trecutului se datoreşte, printre altele, nevoii de a ne regăsi şi păstra propria noastră identitate ca indivizi, ca grup social şi ca naţiune, într-o perioadă marcată de profunde şi rapide transformări, care, în multe ţări, impietează asupra condiţiei umane.

Rolul unor reviste ca **Magazin istoric,** de exemplu, este foarte important pentru a face cunoscute unei mase largi de cititori cele mai noi rezultate ale cercetărilor, astîmpărînd astfel setea pentru cunoaşterea trecutului.

Jorunn Bjørgum: preocuparea publicului nostru pentru istorie se poate explica, în primul rînd, prin marile şi desele prefaceri care au loc în permanenţă în lumea modernă puternic industrializată sau în curs de industrializare. Am constatat, în ţările pe care le cunosc mai bine, o incertitudine în privinţa viitorului, ceea ce îi determină pe oameni să găsească în trecut un element de echilibru.

O revistă de istorie scrisă pentru o masă largă de cititori este, după părerea mea, un lucru minunat. Şi aceasta din mai multe motive. În primul rînd şi, dealtfel, cel mai important, istoria poate fi un mijloc de a forma şi îmbogăţi conştiinţa politică a cetăţenilor. În al doilea rînd, pentru că istoria are un anume farmec. A da oamenilor prilejul să descopere acest lucru şi să se bucure de el constituie, în sine, un lucru pozitiv.

Sivert Langholm: întoarcerea spre trecut are la baza tuturor motivelor un numitor comun. Căutarea originilor, a „rădăcinilor". În cazul naţiunilor tinere sau al statelor din Africa, de pildă, sau chiar pentru România şi Norvegia de acum un veac, problema se punea în termenii confirmării şi afirmării identităţii naţionale. În alte cazuri, la nivel individual sau de grup, istoria e privită ca o alternativă la frustrarea şi alienarea fiinţelor umane, datorită intensei industrializări şi urbanizări. S-ar putea ca un alt motiv să fie găsirea unor izvoare de inspiraţie pentru noi structuri sociale.

Jardar Seim: setea de istorie! Există mai multe cauze. Ea se poate manifesta ca o reacţie provocată, aşa cum spuneau şi colegii mei, de schimbările numeroase şi rapide din zilele noastre. Dar nu pentru a eluda aceste schimbări, nu ca o evadare nostalgică din realitatea prezentă; dimpotrivă! Raportate la trecutul istoric, fenomenele lumii contemporane pot fi încadrate într-o perspectivă mai amplă, iar valoarea şi importanţa lor cîntărite mai exact. Ceea ce se petrece astăzi pe scena lumii ne este adesea prezentat ca fiind fără precedent şi de o valoare absolută. Dar cînd situăm realitatea într-o viziune istorică ea capătă o nuanţă relativă. Aceasta prilejuieşte o evaluare critică a fenomenelor, care nu trebuie confundată cu un scepticism ce ar împiedica atitudinea angajată faţă de viaţa socială şi politică contemporană.

Interesul pentru istorie poate indica, de asemenea, dorinţa stabilirii unei identităţi mai profunde legată de trecutul, de rădăcinile noastre. Sau, pur şi simplu, la nivel naţional, semnifică necesitatea de a găsi o explicaţie raţională pentru starea de lucruri actuală. Cum a ajuns societatea noastră aşa cum este astăzi?

În orice caz, important este să existe legături temeinice între istoricii de profesie şi ceilalţi oameni. Din păcate, prea mulţi istorici scriu numai pentru confraţii lor de breaslă. De aceea, o revistă de cultură istorică de tipul **Magazinului istoric** este extrem de folositoare, pentru că împiedică izolarea specialiştilor de masele largi de cititori.

Gazdele mesei rotunde:
Cristian POPIŞTEANU şi
Ana Maria ŞERBĂNESCU

ISTORIE ROMÂNEASCĂ LA RADIO ANKARA

HILMI ÖMEROĞLU,
Turcia

Aflat în vizită în țara noastră la sfîrșitul acestei veri, ca oaspete al Asociației România, domnul Hilmi Ömeroglu, care a ocupat vreme îndelungată numeroase funcții înalte funcționar în administrația publică a Turciei, ne-a făcut surpriza unor revelații privind relațiile culturale dintre țara sa și România.

Dealtfel, domnul Ömeroglu este unul dintre cei mai distinși traducători de peste hotare din limba română, fiind pînă în prezent autorul a 161 lucrări din literatura noastră apărute în limba turcă. Printre acestea se numără opere ale literaturii române, cum sînt: Ion și Ciuleandra de Liviu Rebreanu, Steaua fără nume **și** Accidentul **de Mihail Sebastian,** Venea o moară pe Siret **de Mihail Sadoveanu,** Invitație la vals **de Mihail Drumeș,** Prețul **de Ion Băleșu etc. Originar din România, Hilmi Ömeroglu și-a făcut studiile superioare la Cluj, și, după cum se exprima domnia sa, a fost „un martor al egalității în drepturi și al posibilităților pe care cetățenii români de naționalitate turcă le aveau în România între cele două războaie mondiale".**

Relatarea domnului Ömeroğlu a avut loc în contextul unei conversații mai ample privind situația extrem de dificilă în care s-au găsit țările din Balcani în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial.

C. P.

Evenimentele din septembrie 1939, ne-a spus oaspetele nostru, arătau clar că presiunile formidabile la care era supusă România din partea Axei aveau să sporească și mai mult după atitudinea atît de binevoitoare a României față de conducătorii, armata și poporul Poloniei. Un indiciu al acestei evoluții l-a furnizat și asasinarea primului ministru Armand Călinescu, despre care am fost printre primii care am aflat peste hotarele României.

În aceste împrejurări, în toamna anului 1939, directorul general al Presei și Radiodifuziunii, Selim Sarper, fost însărcinat cu afaceri al Turciei la București, m-a chemat și m-a însărcinat să pregătesc începerea unor programe în limba română la Radio Ankara. Motivația era mai mult decît importantă: în cercurile conducătoare ale Turciei se considera că nu trebuiesc abandonate tradițiile strînselor legături dintre România și Turcia atît de puternic exprimate între anii 1920-1940, inclusiv prin strînsa colaborare din cadrul Antantei Balcanice. Noi, în Turcia, consideram că România are de făcut față amenințărilor și presiunilor din partea puterilor din Axă, a unor curente împotriva intereselor vitale ale României.

Și astfel, la 3 ianuarie 1941, am rostit pentru prima oară de la postul de Radio Ankara cuvintele: „Bună seara, stimați ascultători".

Am îndeplinit pînă în 1962 funcția de responsabil al emisiunilor în limba română și îmi amintesc și astăzi cu plăcere de această muncă. În toată perioada războiului, seară de seară, între orele 19.45-20.00 pe lungimile de unde scurte ale postului de Radio Ankara, transmiteam știri și comentarii menite să răzbată pînă la sufletul poporului român. Dezaprobînd atitudinea regimului de atunci al României, care căuta să răcească poporul român de cel turc, reaminteam cuvintele pe care literatura istorică română le atribuie celebrului domnitor Ștefan cel Mare privind valoarea legăturilor oneste dintre români și turci. Am transmis, în mai multe rînduri, cuvintele eminentului istoric Nicolae Iorga, pe care l-am avut profesor, privind, de asemenea, legăturile străvechi dintre Turcia și România. Am popularizat alte diferite momente care demonstrau virtuțile apropierii dintre cele două popoare. În buletinele noastre de știri informam pe ascultătorii din România despre evoluția războiului. După cîte știu, mareșalul Antonescu, luînd cunoștință din informările serviciilor speciale despre conținutul emisiunilor noastre, a chemat în cîteva rînduri pe diplomații turci acreditați la București, exprimîndu-și nemulțumirea sa față de o asemenea orientare. Cu toate acestea, nu am încetat, întrucît consideram că emisiunile mele ajutau la ridicarea moralului populației din România.

În seara zilei de 23 August 1944, am fost primul care am recepționat emisiunile postului de Radio București, anunțînd cotitura radicală survenită în România și am fost primul care am anunțat la președinția Consiliului de Miniștri a Turciei acest eveniment. Bineînțeles, că de a doua zi am salutat noua orientare a României.

IOSIF NĂDEJDE-ARMAŞU

ION FELEA

Cu mulţi ani în urmă, în tinereţe, lucram la serviciul de corectură al ziarului Adevărul. **Într-o zi, revoltat de ororile la care erau supuşi militanţii revoluţionari din Ungaria, la cîrma căreia se instaurase regimul reacţionar al lui Horthy, am scris un articol pentru pagina a doua a ziarului. Cu manuscrisul în mînă, am intrat în biroul redactorului de pagină. I-am întins cele cîteva file de hîrtie, pe care mi le-a înapoiat imediat. Nedumeririi mele, el i-a răspuns: „Manuscrisul trebuie privit cu respect. În el îţi pui cele mai frumoase gînduri. Iar ai d-tale... Nici măcar filele nu le-ai numerotat".**

Blajinul redactor, care îmi făcuse această observaţie, era Iosif Nădejde-Armaşu, unul dintre militanţii şi gazetarii socialişti de frunte din primele decenii ale secolului nostru.

S-a născut la 16 iunie 1879, în casa unui ţăran-fierar din comuna Pătulele, judeţul Mehedinţi. A avut o copilărie aspră, ca orice fiu de ţăran nevoiaş. A învăţat scrisul şi cititul la şcoala din sat. Văzîndu-i dragostea de carte, dascălul său a stăruit pe lîngă părinţi ca, după terminarea claselor primare, micul Iosif să fie trimis la oraş, la Turnu-Severin, să-şi continue pregătirea. Era greu pentru un ţăran să-şi ţină odrasla la liceul din oraş. Ca să poată învăţa mai departe, pe lîngă puţinul pe care-l primea de acasă, Iosif Nădejde a dat meditaţii, reuşind astfel să-şi termine studiile. În scurt timp, s-a remarcat printre elevii cei mai buni ai Liceului „Traian" din Turnu-Severin, fiind numit şi bibliotecarul şcolii.

Încă de pe băncile liceului, şi-a început activitatea publicistică la ziarele locale *Dreptatea* şi *L'Echo de Turnu Severin*, în paginile cărora i-au apărut cîteva poezii semnate Nios.

Tot în anii de liceu, Nădejde a făcut cunoştinţă cu ideile revoluţionare ale socialismului. Un grup de tineri, majoritatea elevi ai Liceului „Traian", au înfiinţat, în 1894, un „cenaclu literar", ale cărui principale preocupări erau orientate spre cunoaşterea marxismului. Conducător al cenaclului a fost ales Costache Demetrescu, viitor publicist şi preşedinte al Sindicatului ziariştilor din Bucureşti. Iosif Nădejde s-a aflat printre membrii fondatori. La inaugurarea cenaclului a participat poetul Traian Demetrescu, membru al Comitetului executiv al Clubului muncitorilor din Craiova. Cenaclul primise o scrisoare foarte călduroasă de la Anton Bacalbaşa[1].

După terminarea liceului, s-a înscris la Fucultatea de medicină din Bucureşti, ale cărei cursuri nu le-a putut însă termina, din cauza lipsurilor materiale. Trăia din meditaţii şi, apoi, din salariul de funcţionar modest la Vamă.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

În Capitală, Iosif Nădejde a luat legătură cu Clubul muncitorilor şi cu conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), începînd să lucreze în redacţiaziarului *Lumea nouă*, în paginile căruia s-a afirmat ca un gazetar de frunte, apărător al cauzei proletariatului.

În 1897, împreună cu dr. Panait Zosin, C.Z. Buzdugan, Ştefan Petică, Teodor Ficşinescu, C.I. Parhon, C. Kiriţescu şi alţi militanţi socialişti, a scos gazeta-manifest *Jos vandalii*, semnînd pagini de protest împotriva acţiunilor diversioniste ale claselor conducătoare din România faţă de minorităţile naţionale.

Doi ani mai tîrziu, Iosif Nădejde a participat la lucrările Congresului VI al P.S.D.M.R.[1], ca secretar al congresului. În timpul dezbaterilor, el a militat pentru apărarea principiilor socialiste, pentru întărirea şi continuarea activităţii partidului politic al clasei muncitoare, chiar dacă o parte din fruntaşii socialişti părăsiseră rîndurile acestuia.

Vechiul sediu al ziarelor Adevărul *şi* Dimineaţa

În *Lumea nouă*, a publicat atunci articolul *În lături!*, în care, pornind de la reuşita manifestaţiei din ziua de 1 mai 1899, îşi exprima dezacordul faţă de acţiunea celor „cîţiva tovarăşi care au şovăit în luptă şi care s-au lăsat ademeniţi de principii potrivnice lor înşişi".

În februarie 1900 a semnat, alături de alţi militanţi socialişti, un manifest în care se afirmau cu tărie principiile luptei de clasă şi se arăta încrederea muncitorimii în izbînda finală a luptei sale. Manifestul sublinia faptul că „nişte inşi pot să treacă la o parte, pot să se rătăcească, pot să se contopească, pot chiar să moară, *dar mişcarea muncitorească nu moare!*"

La 1 ianuarie 1902, la Bucureşti, a apărut gazeta *România muncitoare*, editată de cercul socialist cu acelaşi nume, cu sprijinul material al lui C. Dobrogeanu-Gherea şi Panait Zosin. Iosif Nădejde a devenit unul dintre cei mai activi susţinători ai publicaţiei. În paginile acesteia, el s-a afirmat ca un apărător hotărît al cauzei proletare, îndemnînd masele populare la luptă organizată, militînd pentru refacerea organizatorică a mişcării socialiste.

În primii ani ai secolului, Iosif Nădejde-Armaşu era o prezenţă activă în publicistica socialistă, fiind unul dintre cunoscuţii şi curajoşii gazetari democraţi ai vremii.

În 1906, la invitaţia lui Constantin Mille, a trecut în redacţia ziarelor democrate conduse de acesta, *Adevărul* şi *Dimineaţa*, rămînînd totodată colaboratorul *României muncitoare*.

Fie că publica la *Lumea nouă*, la *România muncitoare* sau la *Adevărul*, el scria cu pasiune, avînd convingerea adîncă în dreptatea maselor oropsite. Ziaristul angajat era dublat de un om de vastă cultură, de o înaltă ţinută morală şi obiectivitate care i-au asigurat binemeritatul prestigiu între contemporani.

Iosif Nădejde-Armaşu a fost, totodată, unul dintre cei mai activi cronicari literari şi teatrali din perioada respectivă. În cronicile sale a demascat, de pe poziţii de clasă, moravurile şi abuzurile claselor stăpînitoare, mediul social din lumea capitalistă.

A fost membru fondator şi preşedinte al Uniunii ziariştilor profesionişti, vicepreşedinte al Asociaţiei generale a presei din România, vicepreşedinte al Asociaţiei criticii dramatice şi muzicale, delegat al presei române în Comitetul Federaţiei internaţionale a ziariştilor. Cu precădere, a activat în Sindicatul ziariştilor din Bucureşti, în care a intrat în 1911, fiind şi membru al Comitetului de conducere în perioada 1919-1925. În această calitate a făcut parte din comisia de organizare a primului Congres al presei din România, la care a prezentat un raport privind *Delimitarea profesiunii de ziarist*.

S-a stins din viaţă la 21 septembrie 1930, într-un sanatoriu din Viena, în plină activitate, lăsînd amintirea unui ziarist-patriot, apărător al cauzei poporului, al drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, al ideii de progres în toate domeniile de activitate din societatea românească.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

IOSIF NĂDEJDE-ARMAŞU

Microantologie

● *Ţărănimea e robită economiceşte prin însăşi alcătuirea socială; guvernanţii interesaţi o robesc şi politiceşte.*

Dar pînă cînd?

Dezrobirea politică a ţărănimii se impune sub pedeapsa de a pieri ca naţiune [dacă nu vom face aceasta]; ei îi vor urma şi dezrobirea economică.

(Robii de la ţară, în România muncitoare, *10 februarie 1902)*

● *Socialismul subordonează pe individ societăţii. El ştie că propăşirea indivizilor e condiţionată de propăşirea societăţii; el ştie că cea mai largă libertate individuală nu va avea fiinţă decît într-o societate liberă, care o va garanta* **tuturor şi deopotrivă.**

(Libertatea individuală, *în* **România muncitoare,** *5 mai 1902)*

● *Muncitarimea se pregăteşte pentru o viaţă nouă. Razele calde ale ştiinţei, alungînd din minţi ignoranţa, stîrnesc imbolduri noi, îmbărbătează pe luptătorii unor vremi mai bune, trezesc o dorinţă generală de primenire, o năzuinţă puternică spre „mai bine", un avînt măreţ spre dreptate, spre înfrăţire.*

(1 mai în 1 mai, *18 aprilie 1904)*

● *Muncitorul izolat e ca arborele răzleţ din cîmpie: îndoit de orice vîntuleţ şi rupt sau desrădăcinat de o furtună mai tare. Muncitorul organizat e ca arborele din mijlocul pădurii: tovarăşii lui de muncă din aceeaşi organizaţie sînt copacii pădurii care-l odăpostesc şi-l fac să ţină piept tuturor vijeliilor. Şi cînd o organizaţie e solidă prin numărul şi conştiinţa celor ce o formează, fie cît de furioase furtunile reacţiunii patronale, ea va rămîne veşnic în picioare, sfidînd sforţările neputincioase ale stăpînitorilor.*

(Muncitorul şi sindicatul, *în* **România muncitoare,** *26 februarie, 1906)*

● *Partidul social-democrat este partidul clasei muncitoare, partidul proletariatului. El se deosebeşte de toate celelalte partide din ţara românească, care toate apără interesele clasei stăpînitoare. El singur este adevăratul reprezentant al poporului muncitor.*
(Partidul Social-Democrat, *în* **România muncitoare,** *22 ianuarie 1912)*

● *Credinţa în ideal, care merge pînă la sacrificiul propriilor interese, pînă la jertfirea vieţii chiar, e de o rară frumuseţe morală...*

Iar acela care dă omenirii un ideal vrednic de realizat nu-şi satisface conştiinţa decît pe jumătate, dacă nu-şi oferă şi viaţa, ca treaptă, pentru realizarea lui.

(Pentru ideal, *în* **Tribuna socialistă,** *5 decembrie 1920)*

Amintirea lui Vodă Cuza

Un calet de buzunar, cu însemnări răzleţe, aflat în arhiva Gr.G. Tocilescu de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei (mss. rom. 5 141) păstrează şi notiţe dintr-o călătorie de documentare (probabil din septembrie 1906), făcută în cîteva localităţi aşezate de-a lungul anticului „Val al lui Traian" (Troianul sau Brazda lui Novac[1]).

Am selectat fragmente din aceste însemnări (datorate lui Tocilescu sau unuia dintre colaboratorii săi apropiaţi) care surprind, pe lîngă unele detalii de viaţă socială, şi o mărturie emoţionantă: amintirea nepieritoare a doi mari reprezentanţi ai aspiraţiilor poporului — Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ioan Cuza, — deveniţi legendari în cugetele sătenilor.

Întreruperile în text le-am marcat prin trei puncte, iar explicaţiile noastre le-am dat în paranteze drepte.

L. IOAN

„1 octombrie. Plecat cu trenul din Bucureşti ora 11.25 seara, luni 30 sept[embrie], sosit la ora 10½ la T. Măg[urele]. Vizitat prefectul, şcoala primară, jandarmeria; plecat la Flămînda.

Troianul răzbate în[tre] Putineiu şi Dunăre; e făcut de pămînt...

Moş George Cernat din Flămînda, de ani 84, ne arată Troianul la Dunăre; nu era mîncat de Dunăre; Dunărea era strîmtă; aici, acum s-a lărgit...

[Ţăranii] se plîng de arendaş că nu vine să dijmuiască [să le dea partea cuvenită].

La Putineiu... Pămîntul n-a fost cultivat pe aici de 300-400 ani. Poporul ară vechiul Troian. Nu le dijmuise de 3 săptămîni; le lasă grămadă pe cîmp; vin arbagiii [căruţaşii] noaptea de ia porumbul. Au reclamat prefectului. Le zicea că a chemat pe arendaş, dar nimic...

Joi. Am cercetat pe cei mai bătrîni ai satului... Sosim la Ruşii [Roşiorii] de Vede. Poliţaiul ne însoţeşte la biserica Ţigănia (construcţie veche, cu brîu pe la mijloc)... Se zice că e făcută de Radu Negru. Pictura a dat-o jos. Ar trebui luate cîteva [piese]... s-ar putea aduce la Mu eu [Muzeul naţional de antichităţi] ceva fresce... Dl. ajutor de primar Alex. C. Atanasu a donat două monede dacice (imitaţiune după moneda cu Philip, regele Macedoniei)...

Plecăm de la Peretu, venim prin satele Ploscа, Buzeşti, Adameşti.

Dejunăm la Buzeşti; satul datează de pe la 1861...

Moşul Ion Drăghicescu, cu cinci ani înainte de zaveră (are cam 90 de ani): Tudor s-a pus pe capul ciocoilor. Potera l-a omorît... A voit să facă binele ţării.

Ilie Guberna (fost deputat [în Divanul ad hoc]).

— Ce făceai, nene Ilie?

— Ne certam cu ciocoii. Dă-ne pămînt, să avem şi noi să ne hrănim. Cuza avea de gînd să dea pămînt cît popor..."

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ ȘI INTEGRITATEA TERITORIALĂ A PATRIEI ÎN OPERA ȘI ACTIVITATEA LUI NICOLAE IORGA

General-maior ILIE CEAUȘESCU,
doctor în istorie
Căpitan IOAN TALPEȘ

Viața, activitatea și opera lui Nicolae Iorga sînt și vor rămîne, peste ani și ani, obiect și subiect de adînci și profunde semnificații în cultura românească. Marele savant s-a definit, în primul rînd, prin legătura aproape inseparabilă dintre devenirea istorică a poporului român și opera sa, care a surprins, consemnat și redat această devenire, cu o strălucire inegalabilă, de la detalierea particularului la cuprinderea generalului.

Patriot-dascăl, dascăl-patriot, părtaș și evocator al unirii tuturor românilor într-un stat național unitar, academicianul Iorga s-a probat, în vremurile de restriște ce s-au abătut asupra neamului său, în luptătorul neînfricat, apărătorul independenței și integrității patriei sale tot mai amenințate de pericolele fascist și revizionist.

Împotriva forțelor barbare ale întunericului și sîniciei, integrat largului front al intelectualilor patrioți, alături de toate forțele politice progresiste, Nicolae Iorga s-a dedicat luptei de apărare a independenței țării, a hotarelor sale amenințate de forțele hitleriste și revizioniste. Cuvîntul său, scris sau rostit, a adus lumină, pentru că venea din simțirea și gîndirea strămoșilor acestui neam și era strigătul demnității lor neîntinate prin vîltoarea veacurilor.

Începutul deceniului patru s-a caracterizat, pe plan internațional, prin ascuțirea contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste în lupta pentru cucerirea și păstrarea sferelor de influență și dominație. După instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, la 30 ianuarie 1933 — act care a însemnat pentru reacțiunea mondială semnalul intensificării acțiunilor revizioniste, de activizare a fascismului și de pregătire a unui nou război mondial —, fascismul a devenit principala primejdie pentru democrație, pentru civilizația umană și pacea lumii.

„Nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler"

Demascarea politicii agresive, revanșarde, expansioniste promovate de cel de-al III-lea Reich și a implicațiilor ei directe asupra independenței și integrității României, combaterea agenturii sale interne, Garda de fier, au constituit o largă platformă de luptă ce a reunit majoritatea poporului român, toate forțele politice progresiste și patriotice, de la comuniști pînă la reprezentanți ai unor partide politice burgheze, susținători ai independenței și integrității țării, adversari ai unui regim de dictatură și teroare. Apărători consecvenți ai intereselor poporului român, comuniștii și-au luat misiunea de a cataliza și potența sentimentele patriotice ale maselor populare, propunînd și luptînd pentru realizarea Frontului Popular Antifascist, care să cuprindă toate grupările și partidele politice preocupate de întărirea capacității de apărare a patriei și promovarea unei politici externe alături de țările interesate în menținerea păcii.

Pe această platformă — a luptei pentru apărarea democrației, culturii și progresului, a dezvoltării libere și independente a poporului român în cadrele statale naționale proprii — a acționat savantul, dascălul și omul politic Nicolae Iorga. Profund cunoscător și prețuitor al istoriei și culturii germane, marele savant român a refuzat însă orice colaborare cu emisarii celui de-al III-lea Reich. Motivul acestor respingeri era astfel consemnat: „Nu pot uita trecutul și nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul care sînt legat de libertatea de gîndire, căpătată prin atîtea secole de luptă". Consemnare lapidară, dar cît de semnificativă pentru înțelegerea omului care dorea să se confunde cu poporul din care făcea parte.

Aversiunea față de Germania nazistă s-a completat la Nicolae Iorga prin antipatia și ostilitatea față de aliații ei, conștienți sau inconștienți, din țară, cei încadrați în Garda de fier. Înțelegînd mobilurile politice ale organiza-

ției fasciste din România, Nicolae Iorga le-a combătut cu deosebită fervoare, demascîndu-le caracterul ultrareacționar și antipatriotic. Adepților și promotorilor crimei și violenței, omul de știință le răspundea prin concepția sa despre identitatea națională. El arăta că între sentimentul său național și cel vehiculat de acei cărora le plăcea să se numească „apostoli ai neamului" exista o deosebire de esență. „Pentru noi — arăta Nicolae Iorga — națiia este un lucru firesc și sacru, care-și are ca motivare un suflet osebit și ca scop întemeierea pe acest suflet a unei civilizații proprii care de la sine să-și întindă brațele spre colaborare către alte civilizații naționale".

Dar Iorga nu s-a mulțumit numai să demaște și să combată prin opera și activitatea sa falsul patriotism, demagogia socială și metodele politice practicate de legionari. El a cerut cu insistență luarea unor măsuri care să-i elimine din viața politică. Zecile de amenințări nu au reușit să-l determine să renunțe la campania pe care a dus-o împotriva Gărzii de fier și care a culminat cu darea în judecată a lui Corneliu Zelea Codreanu[1]. La cîteva zile după ce acesta a fost condamnat la închisoare, Nicolae Iorga, referindu-se la amenințările legionarilor, scria: „Mă onorează zilnic cu un vraf de scrisori, grămădind asupra mea toate blestemele pînă la «a noua generație», dorindu-mi toate bolile și un sfîrșit groaznic la care se oferă a colabora «creștinește»... Nu datoresc nici o explicație unor oameni turburați sau vrăjiți cărora logica li e la nivelul ortografiei".

Militînd pentru o rezistență activă, care să contracareze loviturile de forță ale Germaniei naziste, Nicolae Iorga s-a pronunțat pentru apărarea primelor victime — țării, salvgardarea independenței și suveranității naționale, conservarea fruntariilor țării.

Euforiei ce cuprinsese pe conciliatorii din Anglia și Franța după săvîrșirea odiosului diktat de la München[2], Nicolae Iorga răspundea arătînd că pentru poporul român așazisa „salvare a păcii" nu constituia nici un motiv de bucurie, întrucît „victima împăcării generale e un popor prieten și aliat" și pentru că „statele europene se împart astăzi în două: cele asigurate și cele pîndite. Iar între cele pîndite de o ură pe care n-o poate înlătura nici o atitudine a noastră sîntem și noi. Și astfel, ceea ce pentru alții e o asigurare e pentru noi numai o așteptare. Una îngrijorată și cît se poate mai mult pregătită".

Relieființd pericolul ce pîndea statele mici și mijlocii amenințate de politica expansionistă a Germaniei naziste, mai ales în condițiile în care marile puteri apusene, Anglia și Franța, prin poziția adoptată la München și politica tratatelor de neagresiune încheiate cu Germania, lăsau să se înțeleagă că nu sînt interesate în sprijinirea rezistenței statelor mici și mijlocii din centrul și răsăritul Europei, Nicolae Iorga se întreba: „Oare statele mici de caracter național sînt ele menite să dispară, sau, păstrînd numai o aparență a independenței la Austria și Cehoslovacia —, arătînd în același timp necesitatea ca poporul român să se pregătească din timp pentru a putea face față pericolelor ce-l pîndeau. În articolul-apel *Ferește-te popor al meu căci mari primejdii ți se pregătesc*, publicat la 23 mai 1938, cînd Cehoslovacia era supusă unor puternice presiuni din partea Germaniei naziste, istoricul-patriot chema toate forțele și grupările politice din România, îndemnîndu-le să-și unească eforturile întru apărarea intereselor fundamentale ale

---

1-2 *Magazin istoric*, nr. 11/1975; 9/1973.

care păreau să țină atît de mult, să reunească scopurile vecinului mai mare, care se lasă cu toată greutatea asupra intereselor de viață ale acestor state?". Răspunsul pe care îl dădea la această întrebare ce frămînta atunci mințile a milioane de oameni era negativ. Argumentul izvora din credința sa că națiunea „este cu neputință de distrus, fiindcă, în deosebire de orice formă de stat și prin urmare și de forma aceasta in veșnică înaintare, care este imperialismul, ea nu este o formă ci un organism. Ea nu-și datorește ființa unui impuls politic, sau unei vaste idei servite de mijloace geniale, ci unei elaborări care trece de-a lungul secolelor și, uneori, și a mileniilor". Existența unor state naționale putea să fie contestată, putea, temporar, să fie întreruptă, sau cum se exprima marele savant, referindu-se la evenimente pe care le trăia, „se pot ronțăi hotarele, se pot pronunța în conferințe internaționale desfaceri de provincii, se poate chiar nimici un stat național. Nu aveți nici o grijă: națiunea îl va face la loc și de multe ori mai întreg decît cum fusese înainte de lovitura pe care dușmanii o considerau mortală".

Sprijinul cel mai puternic: sufletul poporului

Pentru apărarea independenței României, Nicolae Iorga cerea elevilor Școlii superioare de război „gruparea cea mai strînsă pentru un război de împotrivire, cunoașterea adîncă a acelui factor... care este conștiința însăși a posibilităților țării noastre, pe care se sprijinea războiul domnilor de odinioară, și cunoștința perfectă a mijloacelor care se găsesc în chiar sufletul poporului nostru". În martie 1939, cînd armatele naziste intrau în Praga, iar la granițele României, Ungaria horthyistă concentra trupe, Iorga scria: „Neamul nostru întreg nu poate avea în asemenea momente nici vreme de discuții și nici vreme de disensiuni. El trebuie să fie, în astfel de împrejurări, un bloc masiv de voințe, din care să poată scăpăra în orice moment inițiativa apărătoare și mîntuitoare".

În acele momente dramatice, marele savant a publicat articolul intitulat *Pentru hotarele și independența noastră*: „Se văd hotare atacate, spîrcuite, distruse, înghițite. Și «regimul protecțiilor» și «ocupațiilor» a reapărut în legăturile dintre state". În fața „dezlănțuirilor de patimi și pofte", cînd România simțea direct pericolul imperialist, Iorga proclama: „Avem de apărat hotarele noastre cum sînt, cum cer *realitățile*, dar și *necesitățile* naționale, devenite astăzi un principiu, pe care nu noi l-am proclamat, și avem de păstrat independența noastră absolută, contra oricărei intrusiuni și contra oricărui stat".

Adînc impresionat de avîntul cu care masele celor mulți și obidiți au răspuns chemării de a lupta cu arma în mînă împotriva celor care ar fi îndrăznit să încalce hotarele țării, Iorga arăta: „Stăm drepți, înaintea sorții... Sîntem un popor acasă la el, în mijlocul dreptului sacru. N-am cerut niciodată mai mult decît acesta, dar niciodată n-am consimțit a părăsi ceva din el ... Cei care au alergat la regiment duc în sufletul lor una din acele voințe care sînt în stare să frîngă orice dușmănie. Ei s-ar bate pe viață și pe moarte, fie oricine, sigur... Și astfel, de sus pînă jos, cincisprezece milioane de oameni stau drept înaintea soartei".

La baza acestei adeziuni a maselor față de ideea de apărare a independenței și integrității statale stătea, dragostea dintotdeauna a românilor pentru glia pe care trăiau și munceau. „Ai noștri nu sînt chinuiți de patima îngenuncherii altora; un puternic instinct de drept, care e al tuturor, îi stăpînește. Teorii ca aceea a spațiului vital care dă dreptul oricui a face orice, judecînd după un interes pe care și-l poate inventa, nu se predau la școala primară obligatorie. Ambiția, gloria nu sînt în vechiul lor vocabulariu. *Rămîne atunci pămîntul*, iubitul, sacru lor pămînt, moșia lor cu care li se confundă sufletul însuși. În timp de pace pentru dînsul iau parul, în timp de război trag cu pușca pentru dînsul". Acelora care „peste orice drept, peste orice principii, peste orice considerații umanitare..., cu francă brutalitate" trecuseră prin foc și sabie la „întemeierea unor noi imperii", istoricul Iorga le răspundea: „Cei care lucrează la dărîmarea unei ordini de lucruri în care s-a crezut așa de mult la înfăptuirea ei, sînt fără îndoială cu totul *aistorici*, străini de orice gîndire istorică, și cei care se văicăresc că de acum înainte le-a pierit neamul, ca și cei care se bucură că acest neam stă să ajungă sub jug, tot așa de aistorici sînt în durerea ca și în bucuria lor. Dacă ar fi înțeles istoria — continua Iorga — și-ar fi dat seama că toți acești «behemeți» biblici, toți acești plesiosauri și ihtiosauri ieșiți din perioada lor geologică *nu pot dura*".

Față de noile încălcări săvîrșite de puterile fasciste și revizioniste în primăvara anului 1939, marele savant se pronunța pentru o poziție demnă, de rezistență cu arma în mînă, cedările și politica de împăciuire neputînd pune stavilă agresiunilor. Iorga considera: „Tot ce se petrece de aproape un sfert de veac nu e decît război: încercările de sugrumare economică «pașnică», amenințările care zboară în aer la fiecare moment, proiectele fățișe de încălcare a hotarelor și de însușire a pămîntului străin, bravade și insulte cum nu s-au mai schimbat între state. Iar, cînd, fără nici o declarație, ba chiar după cele mai solemne și mai plăcute asigurări, faptele de sînge și de distrugere încep, nu e nici o mirare, din Marea Galbenă pînă în preajma noastră *e același război în curs*".

Surprinzînd situația deosebit de critică în care se găsea România, Iorga pleda pentru rezistență, arătînd că „pentru apărarea hotarelor noastre, dar numai pentru ele, sîntem datori să facem războiul".

La numai cîteva zile după declanșarea celui de-al doilea război mondial, cînd trupele germane se îndreptau spre Varșovia, iar la Berlin se proclamau cu emfază „rolul și

misiunea Germaniei", Iorga scria: „Reapare, în forma cea mai crudă, vechea teorie că statele mici n-au dreptul la independenţă, că ele cad în «spaţii vitale» şi se pot mărgini pe hartă ca să se ştie în al căruia din statele mari trebuie să cadă". Respingînd aceste teorii şi practici imperialiste, Iorga aprecia că „după biruinţa principiului naţional, statele, cît de mici, sînt naţiuni. *Iar naţiunile sînt o formă organică a umanităţii.* Nici o metodă nu le poate nimici, cum ele nu sînt rezultate din exerciţiul nici unei metode. Ele sînt «născute, iar nu făcute». Şi de aceea, ele vor asista, desigur, la meritata pedeapsă a apăsătorilor".

„Sintem tot acasă"

România, obligată de situaţia sa istorico-geografică şi de conjunctura politică europeană să se proclame neutră faţă de conflictul declanşat, urmărea cu îngrijorare tragedia Poloniei înfrînte, al cărui stat fusese desfiinţat, manifestînd faţă de poporul polonez o solidaritate care rămîne peste timp una din cele mai semnificative acţiuni şi atitudini antinaziste din Europa.

Într-o perioadă în care se părea că tendinţelor hegemoniste şi imperialiste nu le era posibilă opunerea nici unei rezistenţe reale, marele savant îşi exprima convingerea nestrămutată în forţa de supravieţuire a poporului român, forţă probată de însăşi istoria sa bimilenară: „Neam părăsit la răscrucea furtunilor care bat aici din veac în veac şi vor bate totdeauna în aceste locuri de ispititor belşug şi de trecere a oştilor... Apţi pentru cea mai înaltă civilizaţie şi siliţi de a trăi de la o bejenie la alta. Oricare altu s-ar fi risipit în lume. Pentru mai puţin se părăsesc şi cele mai dulci patrii. Noi am rămas. Cu sabia în mînă de strajă la toate zările, iar, cînd s-a frînt o clipă, ca să se lege din nou, tainic, oţelul, am întins brutalităţii arma subţire a inteligenţei noastre. Şi, iată, sîntem tot acasă".

Mutaţiile produse pe arena politică europeană ca şi în viaţa politică românească, în urma victoriilor dobîndite de Wehrmacht şi în special ca o consecinţă a fulgerătoarei înfrîngeri a Franţei, nu au fost în măsură să determine o reconsiderare a poziţiei profund patriotice a lui Nicolae Iorga — poziţie antifascistă, antihitleristă şi antiimperialistă. Într-o comunicare prezentată la 5 iulie 1940 în faţa colegilor săi de la Academie, Nicolae Iorga făcea un călduros apel la studierea „problemelor actuale", fiindcă „în lumea aceasta restrînsă care stă înaintea noastră, vedem de atîtea ori nedreptatea învingătoare, vedem brutalitatea care anexează ţările şi distruge naţionalităţile, vedem grosolănii care lovesc fără mustrare de cuget în cugetarea omenească... Luaţi însă istoria şi veţi vedea care este soarta regimurilor care au atentat la cugetarea liberă în omenire, căutaţi în istoria omenirii şi veţi vedea unde au ajuns toţi cuceritorii, toţi apăsătorii de ţări şi distrugătorii de neamuri".

În vremuri de apoteoză a hitlerismului şi a fascismului, profesorul Iorga şi-a ales, spre a preda la Universitate, cursul intitulat *Istoria imperialismului contemporan*. Obiectivele cursului ales erau de a explica „de unde vine acest imperialism, care este nenorocirea cea mai mare a momentului de faţă, ba actul cel mai criminal făcut de omenire vreodată şi cu cît un popor participă mai mult la lupta aceasta pentru stăpînirea lumii întregi, cu atît are o parte mai mare de crimă şi îl aşteaptă bătaia lui Dumnezeu, pe care o dorim cît mai apropiată şi mai definitivă".

Nicolae Iorga nu a mai avut posibilitatea să-şi predeacursul. Guvernul de dictatură antonesciano-legionară, instaurat la 6 septembrie, l-a concediat „din oficiu" de la Universitate.

Ciuntirea graniţelor ţării în vara anului 1940, instaurarea guvernului de dictatură antonesciano-legionară, marile tragedii pe care le trăia poporul român nu l-au îngenuncheat pe Nicolae Iorga. „Cînd s-a produs înfrîngerea — scria el în ultimul articol pe care l-a mai publicat în *Neamul românesc* — steagul nu se predă, ci pînza lui se înfăşoară în jurul inimii". „Credinţele mele au rămas întregi", mărturisea istoricul, în ciuda presiunilor şi ameninţărilor la care era supus. Ele „se sprijină pe noţiunea de libertate... a popoarelor care au plătit prin martirologul lor dreptul de a trăi de sine". Pentru aceste credinţe şi forţa cu care a ştiut să le transmită, prin opera şi activitatea sa, poporului român, o bandă de asasini a curmat viaţa marelui savant patriot.

Asasinarea lui Nicolae Iorga a stîrnit indignarea şi ura întregului popor. Într-un buletin întocmit de Armata I se consemna: „Evenimentele petrecute în ultimele zile din luna noiembrie au impresionat profund moralul ofiţerilor, subofiţerilor şi trupei, în special actul săvîrşit asupra profesorului Nicolae Iorga". O altă mare unitate militară raporta: „Asasinatele comise în ultimele zile au produs o impresie defavorabilă în rîndurile armatei şi populaţiei civile". Desigur, în condiţiile în care iniţiatorii valului de teroare şi asasinate politice se aflau la conducerea ţării, era dificil să se prezinte adevărata măsură a sentimentelor ce animau armata şi poporul din care făcea parte faţă de faptele legionarilor.

Astăzi, poporul român, sub conducerea partidului său comunist, îşi clădeşte o viaţă nouă într-o ţară liberă şi independentă. Acei „behemeţi biblici" şi „ihtiosauri preistorici", monştrii apăruţi pe scena istoriei într-o epocă de avînt a imperialismului de tip fascist, au fost supuşi judecăţii drepte a popoarelor. Dezvoltarea liberă şi independentă a popoarelor nu a putut fi oprită, iar cei care au încercat totuşi s-o facă şi-au primit pedeapsa meritată pentru faptele lor criminale. Nicolae Iorga a fost una din milioanele de jertfe pe care poporul român, întreaga omenire le-au dat pentru izbînda aspiraţiilor de libertate şi dreptate, independenţă şi suveranitate.

AMINTIRI (III)

RADU ROSETTI

Toate sursele documentare asupra epocii paşoptiste şi a Unirii din 1859 concordă pentru a elogia marile calităţi ale unuia dintre cei mai înzestraţi dar şi dintre cei mai modeşti bărbaţi ai vremii: Costache Negri[1], care a fost nu numai un fel de conducător necontestat al tinerei generaţii de revoluţionari, dar şi unul din principalii colaboratori ai lui Cuza din anii grei ai realizării şi consolidării Unirii. Asupra omului şi a marilor sale însuşiri, Amintirile lui Radu Rosetti aduc informaţii suplimentare, importante nu atît prin datele istorice noi, cît prin judecata globală pe care o oferă asupra acestui prim mare diplomat român memorialistul nostru; în calitatea sa de director al cercetării istorice din Ministerul afacerilor externe, în 1909-1911, Radu Rosetti avusese posibilitatea să examineze din nou şi să aprecieze, la justa sa valoare, importantul dosar al activităţii diplomatice a lui Costache Negri, atît ca delegat la Conferinţa de la Viena, în primăvara anului 1855, cît şi la cea de la Constantinopol, cu ocazia discutării chestiunii averilor mănăstireşti (împreună cu Dimitrie Ralet, în 1855-1856) şi, în 1859, ca agent diplomatic al primului domnitor al Principatelor Unite. Judecăţile şi amintirile sale, provenind din sursele cele mai directe, capătă prin aceasta şi mai multă greutate.

Reproducem mai jos cîteva fragmente din portretul făcut de Radu Rosetti lui Costache Negri. Cu excepţia ortografiei, pe care am actualizat-o pe alocuri, textul reprodus respectă originalul. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte; titlul, subtitlurile şi explicaţiile din parantezele drepte aparţin redacţiei Magazin istoric.

Cătălina POLEACOV,
Mircea ANGHELESCU

Costache Negri

Costache Negri era unul din bărbaţii cei mai frumoşi ai ţării. De o statură de urieş, avea corpul unui Hercule şi un cap de o rară şi bărbătească frumuseţă. Părul îi era negru, bogat şi ondulat, fruntea puternică, ochii mari, negri, luminoşi, vii dar de nespusă blîndeţă, cu o expresiune de mare bunătate, sprîncene negre, lungi şi bine hrănite, un nas puţin încovoiat şi o gură frumoasă, cu buze rumene şi pline, purta barba întreagă, lungă şi lată. Înfăţoşarea lui era impunătoare, dar te simţeai atras spre el prin impresiunea de blîndeţă şi de bunătate ce o făcea de la primul aspect.

Atît el, cît şi cucoana Catinca, soră-sa, mi-au spus în diferite rînduri că, tatăl lor, Petrache Negri, fusese grec venit din Ţarigrad, care-şi făcuse cariera în ţară la noi. Nici unul din familie nu hrănea vro simpatie pentru greci şi cred că, în inima lor, ar fi preferat să fi fost de obîrşie română, dar deloc nu ascundeau această origine grecească. Mama lor era frumoasa Zulnia, atît de cîntată de [Costache] Conache şi cu care, după văduvia ei, poetul se căsătorise. Ea din prima căsătorie avea un fiu, Costache, şi patru fete: Catinca, Zulnia, Eugenia şi Elena. Lui Conache îi născu o singură fiică care, şi ea, primi numele de Catinca, dar era mai cunoscută sub porecla de Cocuţa.

Costache Conache era, pe vremea lui, bărbatul cel mai cult şi cel mai bogat din ţară, dar vestit pentru o neasămănată zgîrcenie şi lăcomie, ceea ce însă nu-l împiedică să fie, pentru copiii soţiei sale, un maştih [tată vitreg] excelent. Ei conglăsuiau pentru a recunoaşte că i-a tratat totdeauna cu mare bunătate şi a îngrijit de interesele lor în chip minunat. Pe Costache îl iubea aşa de mult încît i-a propus să-l înfieze şi să-l facă clironomul [moştenitorul] principal al colosalei sale averi, cu condiţie ca el să ia în schimb numele de Conache, dar tînărul Negri a refuzat, nevoind să se lepede de acel al părintelui său. Dealtmintrelea, averea ce-i rămăsese de la acesta era destul de frumoasă, căci era stăpînul frumoasei moşii Mînjina de la ţinutul Covurluiului.

Un pircălab ca nimeni altul

Costache Negri îşi făcuse primele studii în ţară, cu un didascalos grec, pe urmă în pensionatul lui [Victor] Cuénin, plecă apoi în Franţa, unde, dacă nu urmă cursuri regulate, îşi însuşi, mai ales prin cetire, o bogată cultură, fiind de firea lui foarte dornic de învăţătură şi interesîndu-se nu numai de literatură

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1975.

și de istorie, dar și de chestiuni științifice: avea mai multe cunoștințe decît mulți posesori de diplome, dar era de o rară modestie. Făcu în tinerețe mai multe călătorii în Italia, țară pe care o iubea foarte și din care adusese o colecție de tablouri de valoare. Avea talent pentru poezie, ne-au rămas de la el mai multe piese de versuri, cele mai multe cu subiect patriotic, care arătau ușurință de versificare, o mare iubire de țară și de neam și un viu simț al frumuseților naturii.

Familia Negri, cu toată originea ei grecească, se distingea din tinerețe prin patriotismul ei înflăcărat și dezinteresat. Pe cînd, în cele mai multe din familiile noastre boierești limba grecească fusese înlocuită, în al doilea sfert al veacului, prin acea franceză, am auzit totdeauna pe Negri și pe surorile lui întrebuințînd între dînșii numai limba românească și, după cît știu, surorile n-au învățat limba grecească și numai o înțelegeau puțin fiindcă, în copilăria lor, fiind vorbită pretutindeni, au prins cîte ceva dintr-însa mulțămită ușurinții cu care copiii îndeobște se familiarizează cu înțelesul limbilor ce le aud vorbindu-se împrejurul lor. Costache Negri însă vorbia din tinerețe limbile greacă modernă, franceză, germană și italiană, iar în timpul șederilor sale, prelungite, în Constantinopol, își însușise și cunoștința limbei turce. Franceza lui era nu numai foarte corectă, dar chiar de o rară eleganță. Mai posed scrisori franceze adresate de el tatei încă înainte de 1850, scrise cu marea, frumoasa și bărbăteasca lui scriere, atît de caracteristică a unei firi bune, generoase și artistice.

Adept fervent al ideilor naționale, a luat parte la toate luptele duse sub Mihai[l] Sturdza de tineret împotriva regimului de corupțiune al domnului și a legat frăție cu fruntea membrilor acestei opoziții. O mare asemănare de aplecări și de idei îl făcu să contracteze cu Vasile Alecsandri niște legături ce încetară numai odată cu moartea lui Negri și la strîngerea cărora veni să contribuie în chip puternic marea iubire dintre poet și sora lui Negri, Elena.

Cariera politică a lui Negri a început în timpul domniei lui Grigore Ghica [1849-1853, 1854-1856]. Noul domn apreciase de mai înainte iubirea curată de neam și de țară a lui Negri, se convinsese că împărtășeau același ideal, aceleași idei generoase, același absolut dispreț pentru ban, aceeași iubire pentru acei slabi și suferinzi. În întăia parte a acelei domnii, cînd vodă, sub greul regim al protectoratului rusesc, era silit să ascundă cu îngrijire scopurile naționaliste și planurile liberale și umanitare ce le hrănea, Negri a fost pîrcălab la Galați, un pîrcălab cum nu mai fusese altul pînă atunci. Acea pîrcălăbie... se da pînă atunci acelui din favoriții domnului care, neputînd să fie făcut ministru deodată, urma să i se facă cu putință o cît de răpede îmbogățire prin hărăzirea celei mai bănoase din slujbele de la ținuturi. De astă-dată, această slujbă fu încredințată celui mai neinteresat, celui mai disprețuitor de bani dintre moldoveni. În loc de a spori, averea lui Negri, de pe atunci zdruncinată din cauza generozităților sale, mai scăzu în chip destul de însămnat, dar gălățenilor li fu dat să vadă, în sfîrșit, cu ochii, un pîrcălab cinstit, drept, bun și, totodată, ager. În a doua parte a domniei lui Ghica, cînd retragerea, în fața somațiunii austriace, a oștirilor lui Neculai Pavlovici, readusese pe domn în scaun,[1] el încredință lui Negri departamentul nou înființat al lucrărilor publice.

În primăvara anului 1855, se adunase la Viena o conferință a puterilor beligerante la care mai luau parte Austria și Prusia, spre a trata despre condițiunile păcii și a pune la cale starea de lucruri avînd a fi stabilită în răsăritul Europei după încetarea războiului [Crimeii — 1853-1856] și tot în urma inițiativei lui Grigore Ghica. Poarta a hotărît ca Moldova și Țara Românească să trimită la Viena, spre a da plenipotențiarului otoman lămuririle necesare în chestiunele privind Principatele, cîte un boier, ales de domnul respectiv de pe o listă de trei persoane propuse lui de Poartă. Domnul Moldovei mai izbutise să obție ca lista ce i s-a trimes de la Țarigrad spre a alege pe cel însărcinat cu asemene misiune delicată, să cuprindă numele a trei bărbați pătrunși de ideile naționaliste: Mihalache Pașcanu, Costache Negri și Gheorghieș Sturdza de la Dulcești. Și din aceștia el a ales pe Costache Negri. Instrucțiunile cuprinse în scrisorile adresate lui Negri la Viena și pe urmă la Constantinopol arată mărimea de suflet a domnului și încrederea ce o punea în vrednicia însărcinatului său.

Nici în aceste scrisori, nici în memoriu... nu vorbește de Unire sau de principe străin. În drumul lor spre Viena sau spre Țarigrad, aceste scrisori puteau să cadă în mîna guvernului austriac sau a celui turcesc, și unul și altul puțin scrupulos în materie de inviolabilitate a secretelor corespondenței, și darea în vileag a scopului în care lucra domnul Moldovei ar fi avut drept rezultat, pe lîngă periclitarea desăvîrșită a situațiunii sale, și măsuri pentru înăbușirea imediată a mișcării în capul căreia se pusese.

Fapte bune pentru țară

Negri, cînd a plecat la Viena, în primăvara anului 1855, a luat cu el un lung memoriu ce-i fusese încredințat de domn și în care se expunea natura legăturilor dintre Poartă și principatele române, textele... tratatelor încheiate de Mircea, Bogdan Chiorul [Bogdan cel Orb — 1504-1517] și Petru Rareș cu Poarta, lămuriri asupra vechei alcătuiri ale acestor țări și a preschimbărilor aduse acestei alcătuiri în cursul veacurilor, asupra războaielor dintre ruși și turci și a tratatelor încheiate de aceste împărății, care condițeau articole relative la principate. Trecînd apoi la alcătuirea viitoare, se pronunța pentru sistemul

[1] În octombrie 1853, cînd a început războiul Crimeii, domnii Ghica și Știrbei s-au retras la Viena, țările române fiind ocupate de armatele țariste. În 1854, după convenția turco-austriacă de la Boiacikôy, cei doi domni ai Principatelor s-au reîntors în țară.

monarhic, constituţional, cu două camere, din care cea de jos aleasă după sistemul censitar, numai acei avînd diplome de studii fiind scutiţi de cens. Domnul avea să fie ales dintr-o familie din ţară, sau pe viaţă, sau în chip ereditar.

Pe lîngă memoriu, mai era şi o lungă scrisoare a domnului a cărei copie integrală am pierdut-o, şi în care acesta explica lui Negri, că el nu este mulţămit cu proiectul de alcătuire propus pentru Moldova în memoriu, că el ar fi voit să introducă instituţii mai largi, dar că nu a putut să obţie pentru aceasta consimţămîntul sfetnicilor săi. Ar fi de dorit ca, la alegerile pentru Cameră să iee parte şi ocoalele (adică satele), iar ca domnul ales să iasă din măruntaiele naţiunii (des entrailles de la nation)...

Negri se-ntoarse de la Viena aducînd asigurările plenipotenţiarilor puterilor întrunite la Viena în conferinţă cum că drepturile de autonomie ale Principatelor vor face obiectul celei mai serioase luări în consideraţie şi că se va ţine samă de ele. După puţine săptămîni însă fu din nou trimes în misiune, de astădată la Constantinopol, împreună cu Dumitru Rallet, în chestiunea veniturilor mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte din Orient...

În timpul căimăcămiilor [1856-1859] nu primi nici o slujbă şi fu unul din luptătorii cei mai convinşi ai partidului Unirii, căruia îi făcu servicii preţioase.

Adevărata şi marea activitate politică a lui Negri este însă legată de domnia lui Cuza, de care îl lega o veche şi strînsă prietenie. De la început, el este trimes la Constantinopol spre a stărui pentru recunoaşterea de către Poartă a îndoitei alegeri a domnului. Poarta, fără a cuteza să refuze recunoaşterea în chip formal, făcea fel de fel de greutăţi, întemeindu-se pe textul strict al Convenţiei[1] care pretutindeni vorbeşte de doi domni. Negri avea sprijinul ambasadorului francez, iar Poarta, puternic sprijinită şi chiar îndemnată de Austria, aştepta în realitate rezultatul războiului ce era gata să izbucnească între cele două împărăţii. Dacă Austria ar fi învins, nu poate încăpea îndoială că îndoita alegere a lui Cuza n-ar fi fost confirmată de Poartă şi unirea desăvîrşită s-ar fi putut efectua numai cu mult mai tîrziu. Nu se ştie chiar dacă, în asemenea caz, alegerea lui Cuza nu ar fi fost anulată şi toate readuse în starea de mai înainte. Din fericire, Franţa a fost învingătoare, iar Austria învinsă şi sultanul n-a îndrăznit să se opuie dorinţilor clar exprimate de Napoleon III, dar a urmat să invoce şi să ridice pretexte pentru a întîrzia confirmarea alegerii. Corespondenţa lui Negri cu Cuza arată cu cîtă perspicacitate cel dintîi, încă din primele zile ale sosirii sale în Constantinopol, a judecat situaţia, cu cît tact, cu cîtă sagacitate a lucrat pentru înlăturarea acestor pretexte, cît de adevărat descrie el situaţia în rapoartele sale către domn.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1975.

Dar serviciile lui Costache Negri au fost mai ales mari şi preţioase în timpul ce a decurs între investirea lui Cuza şi recunoaşterea de către Poartă a unirii definitive. Rapoartele sale arată cu cîtă dibăcie, cu cît devotament către ţară şi domn a lucrat Negri, ce sfetnic şi ajutor preţios a fost pentru Cuza.

Tot el, în calitate de agent diplomatic al ţării la Constantinopol, a fost însărcinat, după secularizarea averilor mănăstireşti, să ducă negociaţiunile privitoare la chestiunea acestor bunuri închinate Locurilor Sfinte din Orient. În această chestiune, el a avut să lupte nu numai cu vicleşugurile şi şiretenia clerului fanariot, dar şi cu meşteşugurile şi făţărnicia diplomaţiei ţariste, pentru care apărarea intereselor materiale ale fruntaşilor bisericii răsăritene era o vajnică chestiune de prestigiu în Orient.

Însărcinat la Ministerul afacerilor străine cu studierea acelei chestiuni, am avut la îndemînă toate dosarele privitoare la acea chestiune şi mi-am putut da samă de conştiinţa şi de perspicacitatea cu care Negri a apărat cu acest prilej averea ţării...

Călătoriile lui Negri, contribuţiile sale la ajutarea politicii naţionale, cumpărările de tablouri, dispreţul lui desăvîrşit pentru ban şi mai ales dărnicia lui nemăsurată încurcase încă de timpuriu frumoasa lui avere... Fapt este că nu putea să vadă o nevoie fără ca s-o ajute, o faptă bună sau folositoare pentru ţară la care să nu iee parte.

PLANSELE NOASTRE

① În semn de cinstire adus unor înaintaşi de seamă ai presei româneşti, portretele lor au fost pictate pe un hol al imobilului care găzduia redacţiile ziarelor **Adevărul** şi **Dimineaţa** (acum sediul Întreprinderii poligrafice „Luceafărul"); printre aceştia: **a)** Mihai Eminescu (1850-1889); **b)** Constantin Mille (1861-1921); **c)** Constantin Bacalbaşa (1856-1935); **d)** Alexandru V. Beldiman (1832-1898) (**Iosif Nădejde-Armaşu**, p. 23)

②③ Vechi statuete ce împodobesc Palatul Alake, aflat în Abeokuta, unul din principalele oraşe ale Nigeriei (**O revoluţie comercială cu prea puţine foloase pentru africani**, p. 48)

④ Costache Negri, ctitor al României moderne. Litografie aflată la Biblioteca Academiei R.S. România (**Amintiri**, p 30)

a

b

c

d

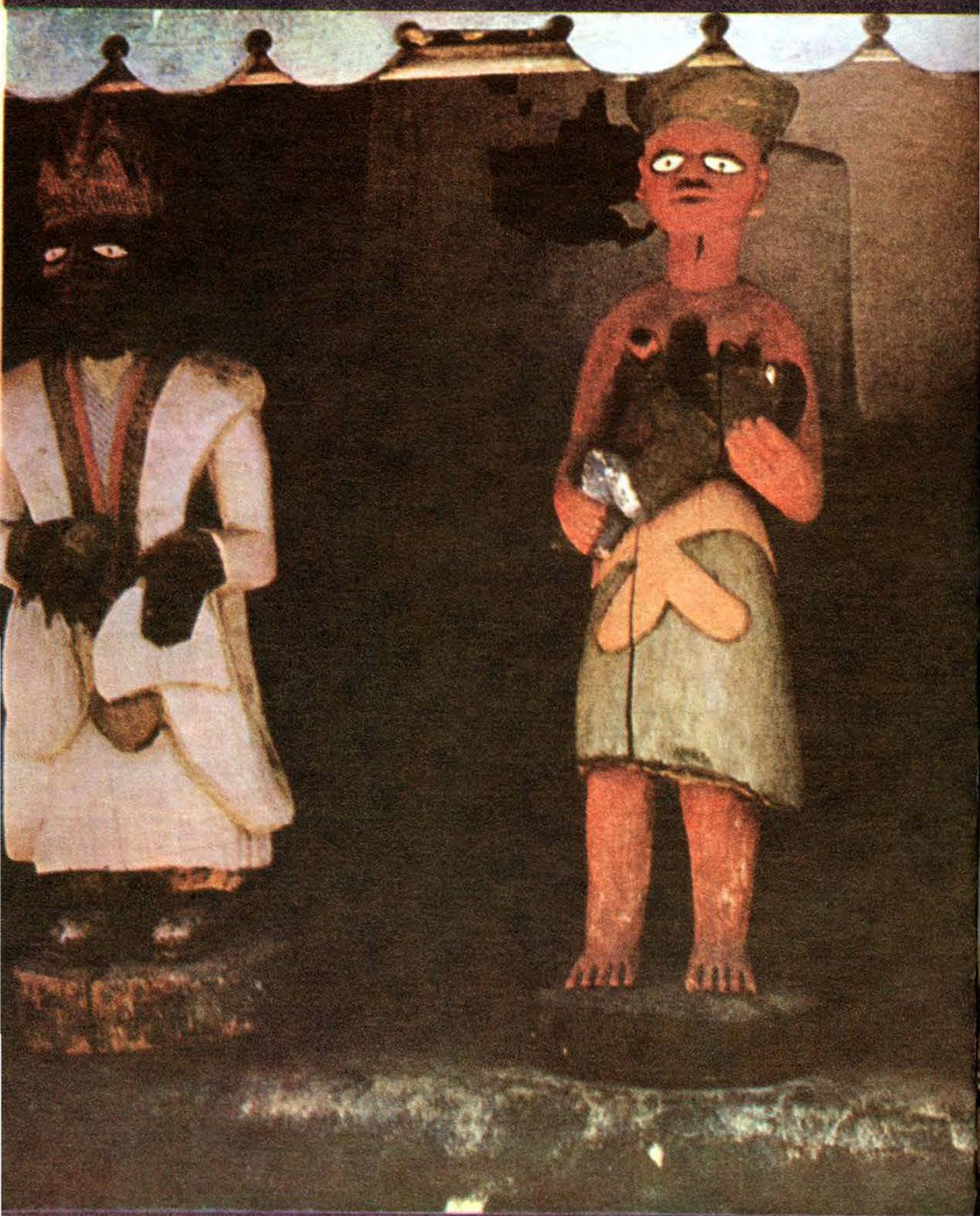

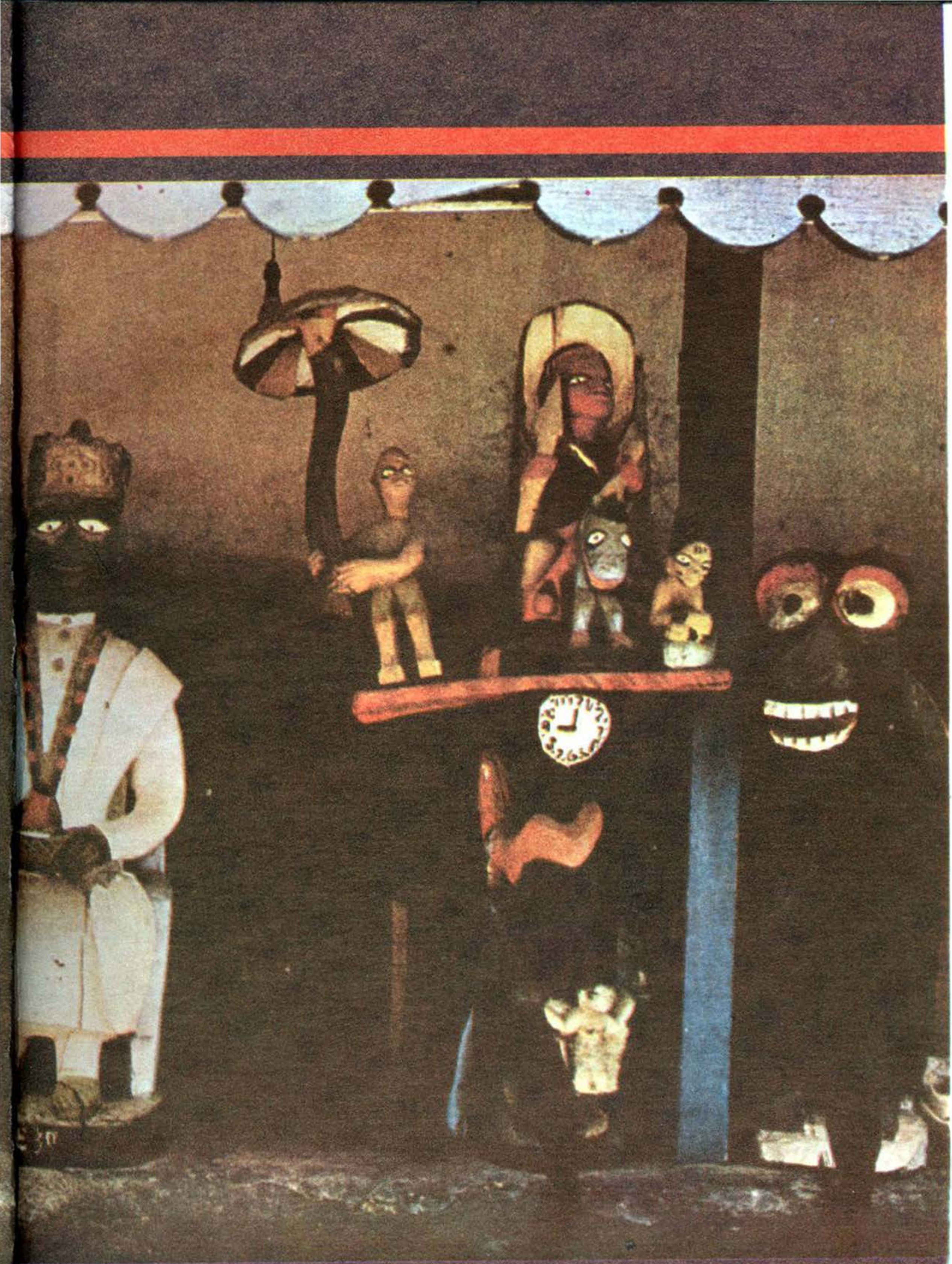

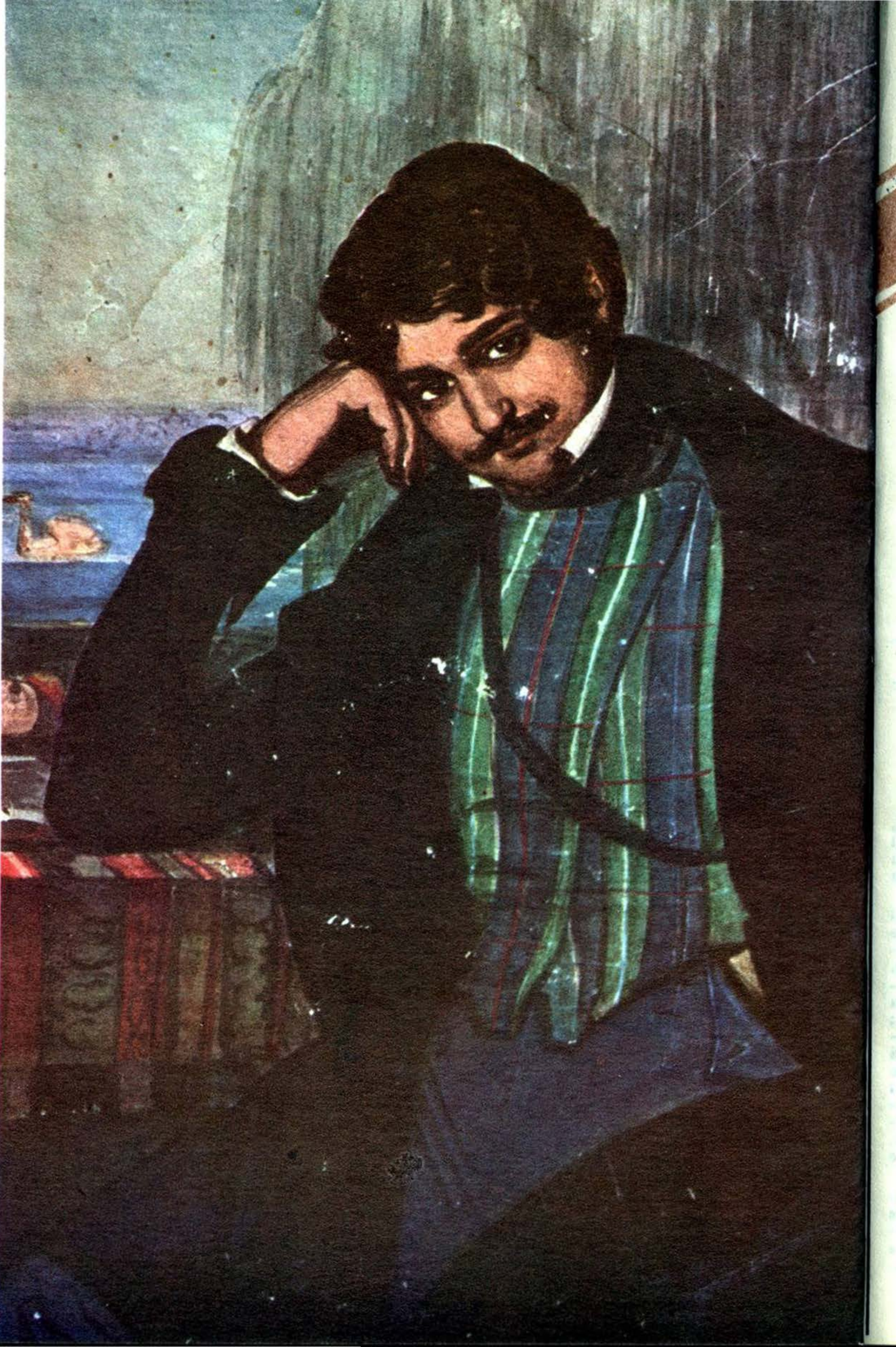

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Dave și stăpînii lor

AȘEZAREA GETO-DACICĂ DE LA VLĂDICEASCA

GEORGE TROHANI,
Muzeul de istorie al R.S.R.

Cercetările arheologice efectuate în ultimii ani pe Valea Mostiștei au dus la identificarea a aproape 50 așezări geto-dacice, dintre care multe sînt de o mărime deosebită, îndreptățind — prin dimensiunile și poziția lor — de a fi considerate drept centre cvasiurbane ale dacilor. Una din aceste așezări de mai mare importanță — asupra căreia s-au efectuat cercetări mai aprofundate — este și Vlădiceasca, situată pe raza comunei Valea Argovei, județul Ilfov.

Situată pe o insulă denumită de localnici Ghergălăul, așezarea a fost locuită încă din neolitic (în straturile ei inferioare au fost găsite urme materiale caracteristice culturilor Bolan și Gumelnița — mileniul III î.e.n.). Insula oferă un cadru natural deosebit de propice vieții umane, fiind alcătuită dintr-un platou ridicat cam la 5 m deasupra apei, malurile fiind abrupte și, ca atare, greu de escaladat; dealurile din preajmă asigură și ele o bună adăpostire.

Cercetările efectuate pînă acum pe o suprafață cuprinzînd cam jumătate din întinderea insulei au dus la descoperirea a 44 locuințe ceea ce —, raportat la dimensiunile așezării — indică o mare densitate de locuire, multe din clădiri avînd în interiorul lor gropi de provizii, în formă de clopot, din pămînt ars. Dintre construcții se distinge una de dimensiuni mai mari (7,35 × 5,80 m), conținînd trei vetre, dintre care una frumos decorată cu linii incizate. Astfel de vetre decorate s-au mai întîlnit la Popești pe Argeș[1], Poiana (jud. Galați), Cîrlomănești[2] (jud. Bacău). Rostul lor era, se pare, ritual, ceea ce înseamnă că și la Vlădiceasca se găsea un astfel de lăcaș de cult.

Obiectele de cultură materială descoperite în locuințe cuprind, pe lîngă ceramica abundentă locală și de import, un fragment de vas de argint, diferite obiecte de podoabă (aplice, fibule, brățări) din argint și bronz, precum și unelte și arme (cuțite, pumnale) din fier. Dintre obiectele de lut ars semnalez două tipsii al căror rost n-a putut fi încă bine precizat. Avînd în vedere forma lor rotund-discoidală, se poate presupune că slujeau unui ritual în cultul soarelui.

Analizînd obiectele descoperite în fiecare locuință și coroborîndu-le cu situația stratigrafică a locuințelor respective se poate constata că, după o perioadă relativ timidă de început, cuprinsă între mijlocul sec. III î.e.n. și mijlocul sec. II î.e.n. dava de la Vlădiceasca a cunoscut o epocă de maximă înflorire în a doua jumătate a sec. II. î.e.n. — prima jumătate a sec. I î.e.n. După această perioadă, intensitatea locuirii a descrescut pentru a înceta la începutul sec. I. e.n., poate în urma expediției nord-dunubiene întreprinsă de Aelius Catus, în anii 9-12 e.n.

Pe baza tuturor acestor descoperiri, consider că așezarea geto-dacică de la Vlădiceasca trebuie să fi fost un centru tribal, cu atribuții politice, economice, culturale și religioase. Studiindu-se topografia așezărilor de pe Valea Mostiștei s-a putut observa că cele mai mari sînt înconjurate de altele mai mici. Vlădiceasca reprezintă din acest punct de vedere tipul clasic, în jurul ei gravitînd, în zona dintre actualele sate Frăsinet și Siliștea, șapte mici așezări. Pe acest teritoriu — stăpînit de o comunitate tribală, localnicii au cultivat plante, au crescut animale, au vînat și pescuit.

Cercetarea așezării de la Vlădiceasca, precum și a zonei înconjurătoare aduce noi dovezi asupra modului de viață și organizare a geto-dacilor. Asemenea dave — de mai mare sau mai mică importanță — constituie nucleele formațiunilor olitice ce au ființat în perioada de dinainte, din timpul și de după domnia lui Burebista. Centru de mică importanță, asemănător în multe privințe tîrgurilor din perioada feudală, dava de la Vlădiceasca a constituit o treaptă intermediară între sat și davele mari, cum au fost cele de la Popești, Cîrlomănești etc., centre ale unor întinse uniuni tribale.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 11/1979; 6/1975.

SĂRITURA CALULUI PE TABLA DE ŞAH EŞUEAZĂ

VASILE SĂLĂJAN

La sfîrşitul primăverii anului 1944, armata hitleristă se retrăgea cu repeziciune, sub loviturile tot mai puternice ale trupelor sovietice. În Italia, aliaţii anglo-americani înaintau spre Roma. În Iugoslavia, luptele antifasciste de eliberare naţională luau o amploare tot mai mare[1].

Apreciind că în eventualitatea deschiderii unui al doilea front în Balcani, armata de eliberare naţională a Iugoslaviei avea să joace un rol de primă importanţă, Comandamentul suprem german a hotărît să înlăture, măcar temporar, acest pericol. În acest scop, hitleriştii au decis să declanşeze un atac puternic asupra statului major al armatei de eliberare naţională şi al detaşamentelor de partizani din Iugoslavia şi să-l captureze pe comandantul suprem I. B. Tito. Statul major se afla în mica localitate Drvar, din Bosnia, şi era instalat parţial într-o peşteră, iar parţial într-o clădire apropiată. Celelalte organe ale statului major, misiunile militare aliate, membrii Comitetului naţional de eliberare şi ai Consiliului antifascist de eliberare naţională, precum şi comitetele raionale ale partidului comunist şi Uniunii Tineretului Comunist din Iugoslavia se aflau în localitatea Drvar şi în împrejurimi.

Pregătirea operaţiei de la Drvar a durat mai multe luni şi s-a desfăşurat în cel mai mare secret fiind precedată de diversiuni care urmăreau să-i inducă în eroare pe patrioţii iugoslavi. Denumită de către hitlerişti „Rösselsprung" — săritura calului pe tabla de şah —, acţiunea urma să se desfăşoare după planul următor: trupe aeropurtate trebuiau să fie lansate asupra localităţii Drvar şi să captureze sau să distrugă statul major în frunte cu I. B. Tito; în acelaşi timp, unităţi de infanterie, vînători de munte şi motorizate urmau să atace concentric Drvarul şi, străbătînd teritoriul eliberat, să facă joncţiunea cu forţele de desant, iar apoi să distrugă forţele armate iugoslave din Bosnia de Vest.

În dimineaţa zilei de 25 mai — ziua de naştere a lui I. B. Tito — cinci escadrile de aviaţie germane au executat un puternic bombardament asupra Drvarului, după care avioanele de transport au lansat primul val de paraşu-

[1] Despre lupta antifascistă de eliberare a popoarelor Iugoslaviei *Magazin istor* c a mai scris în nr. 11/1970, 9,10,11/1972, 11/1974, 11/1979 etc.

tişti; în scurt timp, numărul lor a ajuns la 730.

Primele formaţii iugoslave care s-au angajat în lupta cu inamicul au fost: un pluton de mitraliere antiaeriene al batalionului de gardă al statului major şi un pluton de tancuri, cîteva grupe din formaţiile de spate, precum şi membrii Comitetului local al P.C.I. şi al organelor puterii de stat locale. O parte a batalionului de gardă, circa 100 ostaşi, au organizat, sub conducerea directă a statului major, apărarea peşterei în care se afla conducerea, în frunte cu I. B. Tito.

În jurul orei 9, inamicul a ocupat localitatea Drvar, dar toate încercările, la care au participat încă 180 paraşutişti, lansaţi ulterior, de a pătrunde la statul major au eşuat. În primele momente, statul major a rămas fără nici o legătură cu unităţile de luptă, întrucît liniile telefonice fuseseră distruse în timpul bombardamentului, iar staţiile de radio din oraş fuseseră ocupate de inamic.

În aceste condiţii, statul major a trimis curieri la o şcoală de ofiţeri din apropiere şi la comandamentul Diviziei 6 proletare. În acelaşi timp s-au stabilit legături şi cu alte unităţi. Prima formaţie care a venit în ajutorul statului major a fost un batalion de partizani, care se afla în împrejurimi şi care a trecut, din proprie iniţiativă, la atacarea inamicului.

În tot cursul zilei de 25 mai, în localitatea Drvar şi în împrejurimi, s-au desfăşurat lupte înverşunate. Întîmpinînd o rezistenţă îndîrjită, inamicul nu a reuşit să-şi înfăptuiască planurile.

Încă în cursul zilei de 25 mai, statul major a restabilit legăturile cu toate unităţile sale de luptă, stăpînind întreaga situaţie. La 26 mai, unităţile de aviaţie ale armatelor aliate au venit în ajutorul armatei iugoslave, asigurînd supremaţia şi în luptele aeriene.

În noaptea de 3 spre 4 iunie, Statul major al armatei de eliberare naţională, în frunte cu I. B. Tito, a fost transportat de avioane sovietice şi britanice în localitatea italiană Bari, de unde şi-a continuat călătoria pe nave de război britanice spre insula iugoslavă Vis din Adriatica.

Atacul desantului aerian asupra localităţii Drvar este, după cum se menţionează în Enciclopedia militară iugoslavă, singurul insucces german de acest gen din timpul celui de-al doilea război mondial. Intervenţia rapidă a formaţiilor de luptă iugoslave, precum şi angajarea în luptă, în timpul desantului, a cetăţenilor înarmaţi din toate instituţiile din Drvar, au reprezentat factorii fundamentali ai victoriei. Unităţile armatei de eliberare naţională, care au închis accesul spre Drvar, au împiedicat forţele terestre germane să facă rapid joncţiunea cu trupele aeropurtate, cu toate că unităţile germane se aflau la numai 22 km de Drvar. În desfăşurarea ulterioară a luptelor, care au durat pînă la 5 iunie, unele unităţi ale armatei de eliberare, care fuseseră încercuite, au reuşit, prin diferite manevre, să evite loviturile decisive ale inamicului şi să compromită definitiv planul german al acestei operaţii militare.

Pînă la ultimul cartuş

Referindu-se la atacul trupelor hitleriste, ziarul sovietic *Pravda* a publicat, la 2 iunie 1944, o corespondenţă a trimisului agenţiei Tass la Cairo, în care se spunea: „După cum aflăm aici două batalioane de paraşutişti germani au fost lansate în raionul statului major al mareşalului Tito, cu scopul de a lichida statul major. Datorită măsurilor luate la timp, paraşutiştii germani, în număr de cîteva sute, au fost ucişi sau luaţi prizonieri. Hitleriştii n-au reuşit să distrugă statul major". Presa din ţările aliate a informat, de asemenea, despre eşecul atacului german supra Statului major al armatei de eliberare naţională a Iugoslaviei.

Comandamentul german a ţinut sub tăcere rezultatele atacului de la Drvar pînă la 6 iunie 1944, cînd a publicat, imediat după ştirea privind debarcarea din Normandia, comunicatul următor, redactat în stilul propriu propagandei naziste, eludînd insuccesul: „În Croaţia, unităţile forţelor armate şi unităţi S.S. de sub comanda generalului de corp de armată Rendulitsch, susţinute de puternice unităţi de luptă aeriană, au atacat şi au distrus, după lupte grele de cîteva zile, sediul grupului banditesc al lui Tito"[1].

[1] După lucrarea *Prilog za biografiju Iosipa Broza Tita* (Contribuţie la biografia lui Iosip Broz Tito), de Vladimir Dedier.

la p. 34: *desantarea paraşutiştilor hitleriştidezmiră Drvarului*

Mareşalul Tito în timpul atacului nazist

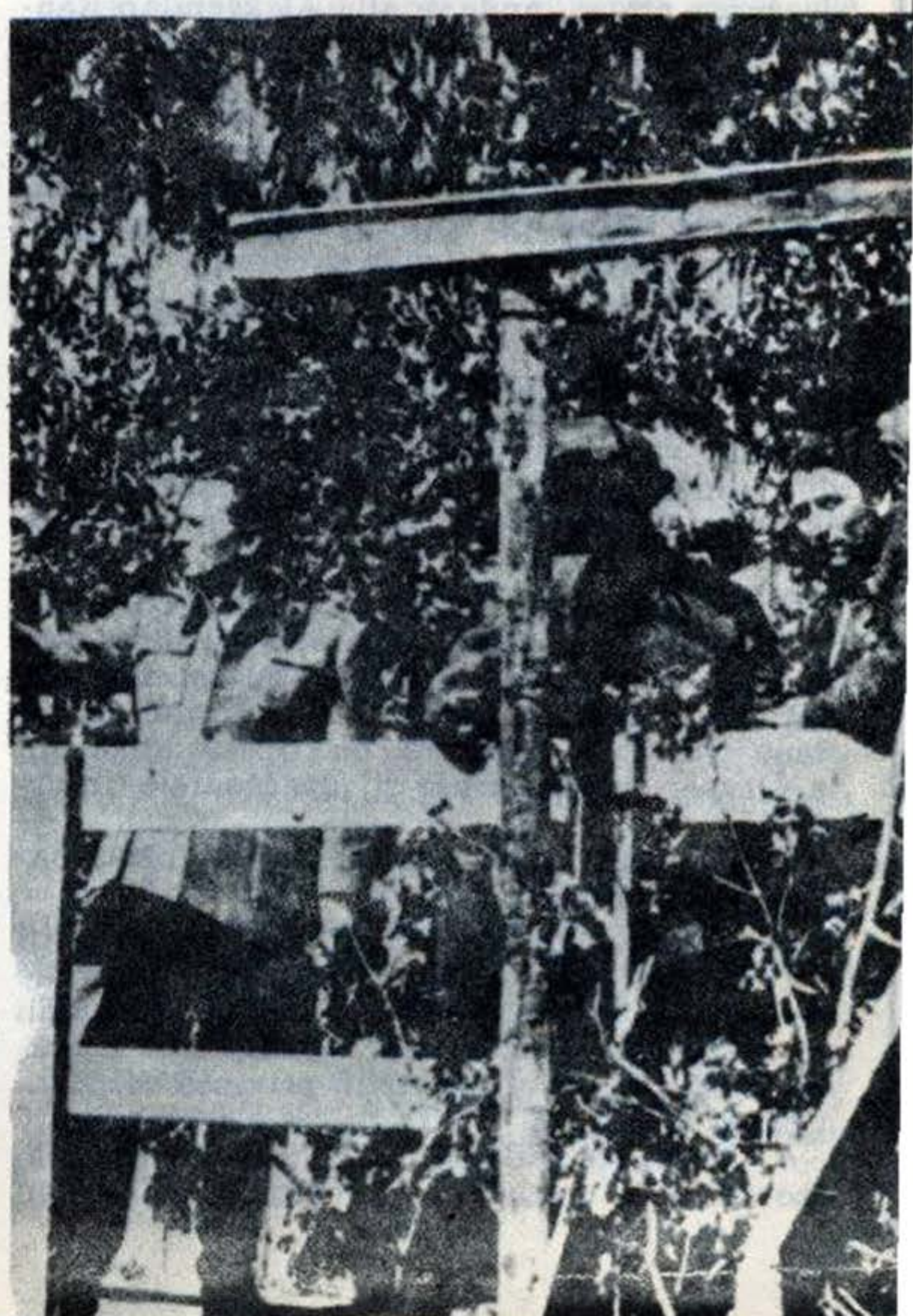

În legătură cu operațiunea de la Drvar, istoricul iugoslav Vladimir Dedier relatează, printre altele, următoarele: În zorii dimineții zilei de 25 mai, germanii au bombardat violent orașul Drvar și împrejurimile. După avioanele de bombardament, au apărut avioane mari de transport Junkers, din pîntecele cărora au început să sară parașutiștii. Au urmat alte avioane care remorcau planoare, încărcate cu noi trupe, muniții și armament.

Tito locuia într-o căsuță, făcută din scînduri, la intrarea unei peșteri, mai sus de Drvar. În oraș nu se afla atunci nici o unitate de partizani. Misiunile militare, sovietică și engleză, se găseau în comune apropiate, fără a fi amenințate direct. Hitleriștii au înfrînt repede rezistența opusă în oraș. Comitetul județean al Uniunii Tineretului Comunist din Iugoslavia, compus din șase oameni, a fost încercuit într-o clădire din centrul orașului. Refuzînd cererea germanilor de a se preda, membrii comitetului au luptat pînă la ultimul cartuș, folosind chiar și grenade aruncate de atacanți asupra clădirii, pe care, înainte de a exploda, le azvîrleau împotriva dușmanilor. Așa au luptat pînă au căzut cu toții.

O companie de parașutiști germani a pornit imediat spre intrarea peșterii, în care se aflau Tito și Kardelj deschizînd foc asupra intrării. Un curier al statului major, ieșit să cerceteze poziția hitleriștilor, a fost împușcat și a căzut lîngă Tito. Atacanții se apropiau tot mai mult de peșteră.

În această situație, Tito și Kardelj s-au urcat, cu ajutorul unei frînghii, printr-o spărtură făcută de ape, ajungînd pe platoul de deasupra grotei, unde se afla Aleksandar Rankovici împreună cu cîțiva partizani care trăgeau asupra hitleriștilor, barîndu-le înaintarea. Între timp, a sosit o brigadă de partizani care a încercuit trupele germane parașutate. În oraș, nemții săvîrșeau crime odioase, împușcînd pe toți cei care le ieșeau în cale, printre care și femeile și copiii.

Operația germană, arată în concluzie istoricul iugoslav, a eșuat. Atacanții au pus mîna doar pe o pereche de cizme și o uniformă nouă ale lui Tito, dar nu la sediul statului major, ci la niște meseriași din oraș. Mai tîrziu, ei au dus uniforma la Viena și au prezentat-o, ca pe un prețios trofeu de război, într-o expoziție.

În raportul pe care locotenent-colonelul V. Street, adjunctul șefului Misiunii britanice pe lîngă Statul major al armatei de eliberare națională a Iugoslaviei, l-a înaintat la 10 iunie 1944 în legătură cu operațiunea de la Drvar, sînt cuprinse și următoarele informații.

Ofensiva germană a avut, se pare, următoarele obiective:

a) să-i captureze pe Tito, pe colaboratorii lui cei mai apropiați, precum și misiunile sovietică și britanică. Fără îndoială, germanii au sperat că, în acest fel, vor înăbuși mișcarea de partizani. În această privință ofensiva a eșuat total;

b) să curețe căile de comunicație în Bosnia, deoarece, în cazul unei debarcări aliate în Balcani, deținerea lor de către partizani ar fi însemnat pentru germani un mare dezavantaj. În această direcție, ei au obținut un succes de moment, dar menținerea pe timp mai îndelungat a acestor căi de comunicație va fi extrem de grea și le va cere sacrificii mari în oameni și tehnică militară;

c) să ocupe bazele de aterizare din localitățile Petrovaț și Glamoci, pentru a reduce aprovizionarea partizanilor, asigurată în bună parte prin aceste puncte. În această privință ei au reușit dar, la scurt timp, au descoperit că, în apropiere, s-au deschis noi baze pentru asigurarea aprovizionării.

În continuare, ofițerul englez raporta: Germanii au început ofensiva printr-un atac aerian asupra statului major al lui Tito; simultan, au declanșat o ofensivă terestră dinspre est, sud și vest. Se apreciază că forța totală angajată în luptă au fost patru divizii, susținute de tancuri ușoare.

S-a spus de cîteva ori, dar probabil că nu întotdeauna s-a înțeles pe deplin, că partizanii nu pot niciodată să împiedice pătrunderea forțelor germane într-un anumit loc dacă ele își propun cu adevărat să ajungă acolo, dar pot face ca menținerea acestor forțe acolo să fie atît de grea și de scumpă încît, pînă la urmă, să fie obligate la retragere. După plecarea inamicului, partizanii intră din nou în localitatea respectivă.

Există două cazuri în care partizanii nu au aplicat tactica lor normală, prezentată aici. Primul caz a fost la Drvar, cînd inamicul a efectuat un desant aerian. Aici, partizanii au trecut la un contraatac energic și neîndoielnic ar fi spart rezistența germană dacă întăririle trimise de germani nu ar fi reușit să străbată prin rîndurile partizanilor.

Partizanii sînt foarte rezistenți — relata în continuare ofițerul englez — și pot străbate distanțe mari pe un teren foarte greu, fără alimente și apă. În timpul operației de la Drvar, statul major al lui Tito a parcurs mai mult de 100 mile în timp de zece zile, ceea ce reprezintă o mare performanță, avîndu-se în vedere că o bună parte a drumului trecea prin păduri ori pe pante stîncoase care, pe alocuri, făceau ca oamenii să nu poată străbate mai mult de o milă pe oră.[1]

Planul dușmanului este dejucat

La mai mult timp după război, generalul german Lothar Rendulitsch, care a jucat un rol de frunte în pregătirea și desfășurarea operației de la Drvar, scria, între altele: avînd în vedere creșterea rapidă a armatei de eliberare națională iugoslave cît și forțele germane disponibile, nu ne mai puteam gîndi la încercuirea inamicului balcanic „numărul unu". Ca urmare, a fost adoptată hotărîrea cu privire la executarea unei operațiuni com-

[1] După lucrarea *Svet o Titu i našoj revoluciji* (Lumea despre Tito și revoluția noastră), de Mihailo Popovski, Belgrad, 1977.

binate de desant aerian cu atacuri terestre, în scopul distrugerii „creierului și inimii" mișcării de rezistență din Iugoslavia — a statului major și a mareșalului Tito.

Cred că în jurul datei de 20 mai 1944, Hitler a aprobat planul operațiunii „Rösselsprung". După aceea s-au făcut rapid și în cel mai mare secret toate pregătirile. S-a așteptat doar ziua cu timpul potrivit pentru atacul aerian și acțiunea de desant. Cînd serviciul meteorologic a prevăzut condiții prielnice pentru următoarele două zile, a fost dat ordinul de atac pentru dimineața zilei de 25 mai.

Dar, în loc de a-l lua prizonier pe mareșalul Tito, am putut trimite în Germania doar o uniformă a lui, pe care parașutiștii au găsit-o la Drvar. După cum am auzit, atunci cînd Hitler a aflat de finalul operației „Săritura calului pe tabla de șah", pur și simplu a turbat.

Mă așteptam ca mareșalul Tito să organizeze o puternică apărare la reședința statului major sau să treacă în ziua următoare la contraatac pentru recucerirea orașului. Într-un asemenea caz, încă mai erau speranțe în succesul final, pentru că forțele germane ajunseseră deja la Drvar, sau erau pe aproape. Și de data aceasta m-am înșelat. Intenția noastră a fost dejucată și nici pînă astăzi nu mi-e clar cum a prevăzut comandantul suprem iugoslav acest pericol și cum a reușit ca, printr-o acțiune tactică activă, să-l îndepărteze total[1].

După război, I. B. Tito a relatat următoarele amănunte în legătură cu luptele desfășurate la Drvar:

„Peștera de la Drvar era frumos amenajată, avînd intrarea foarte abruptă. În dimineața zilei aceleia de 25 mai 1944, eu m-am trezit primul, întrucît vroiam să pregătesc o mică serbare de ziua nașterii. În aceeași zi intenționam să merg și la croitor după uniformă. Am ieșit în fața peșterii și am văzut că două avioane Focke-Wulf zboară spre Grahovo. Niciodată pînă atunci nu veniseră așa de dimineață, înaintea zorilor, pe întuneric și zburau cînd într-o direcție, cînd în alta. M-am gîndit imediat că se pregătește ceva, că va fi o zi grea. Am strigat la santinelă să-i trezească pe Marko și pe Miladin, să vină imediat sus. Ei s-au trezit și au venit la statul major. La scurt timp am auzit zgomotul mai multor avioane care, după ce au trecut deasupra colinei, au început să zboare unele într-o parte, altele în alta. La început nu ne-am speriat, dar ne-am gîndit că pot trage cu tunurile și ne-am retras mai adînc în peșteră. Acolo era o prăpastie și un lac subteran, a cărui apă ajungea pînă la ușa noastră. Afară începuse deja bombardamentul și presiunea aerului se transmitea puternic în interiorul peșterii...

Dealtfel, eu mă așteptam la un atac aerian supra Drvarului și spusesem să se sape șanțuri pentru scurgerea apei din lac. Am presupus că poate avea loc o asemenea luptă cu lansare de parașutiști și primisem chiar informații din sursele noastre cu privire la faptul că nemții pregătesc în Serbia un astfel de atac...

Germanii au reușit să pună mîna pe mitralierele noastre și, deschizînd foc, au lovit baraca din peșteră. L-am lăsat acolo pe Vlada, nepotul meu de frate, și i-am spus să stea pînă va vedea dacă este nevoie să dea foc barăcii. El a rămas acolo toată ziua. Nu știu cum s-a simțit, însă a reușit să salveze arhiva. Germanii nu au reușit să pună mîna pe ea.

În acest atac ne-au omorît mulți oameni. A căzut și Aleksandar Tepacevici, au fost răpuși Iozo, telegrafistul, și Buda, de asemenea maiorul telegrafist Veliko Draghicevici și soția lui. Membrii Comitetului județean al Uniunii Tineretului Comunist au luptat eroic și au murit cu toții.

Am văzut că germanii mi-au luat Jeepul. Se afla în același loc unde erau și caii, iar nemții l-au găsit. Jeepul acela mi-l dăduse Mac Lean. Din peșteră, la aproximativ 20 metri deasupra terenului, se vedea ca dintr-un balcon tot ce se petrecea jos. Am vrut să trag în cei care îmi luaseră mașina, dar tovarășii nu m-au lăsat. Vedeam totul, cum se deplasează nemții, cum distrug diferite case din Drvar, în care se apărau ai noștri. Vedeam totul și nu puteam face nimic. Marko și alții s-au urcat sus pe platou, iar eu strigam într-una, întrebînd dacă au anunțat divizia. Mi-au răspuns că au anunțat-o. Deodată, pe versantul celălalt al colinei, unde se afla calea ferată, au apărut siluetele mici ale luptătorilor noștri. Veneau în pas alergător.

În peșteră cu mine era și Tigru [cîinele lui I. B. Tito — *n.a.*]. Era cît pe aci să-l omor. Am scos de cîteva ori pistolul să-l împușc, dar am renunțat de fiecare dată. Mitralierele clănțăneau, iar unghiul mort din jurul meu era de numai două palme. Stăteam culcat, dar Tigru se mișca și ei îl vedeau. Am trecut prin spațiul de bătaie al armelor dușmane și am găsit un alt unghi mort, atît de redus încît mi se vedea jumătate din corp...

Momentul cel mai greu pentru mine a fost moartea însoțitorului lui Kardelj, Vlada, un partizan sloven. Glonțul l-a lovit în mijlocul frunții și îi atinsese creierul, dar nu putea să moară. Se zbătea continuu, ceea ce mă impresiona îngrozitor. Am luat din nou arma, l-am prins în lunetă pe ofițerul german care, după cum mi se păruse, îl lovise pe Vlada, dar tovarășii mei nu m-au lăsat să trag.

Pînă la urmă am ieșit din peșteră și unitățile noastre au încercuit pe nemții aflați jos, în oraș. Astfel planul comandamentului german a eșuat"[2].

---

[1] După lucrarea citată mai sus.

[2] Citatul este extras din revista iugoslavă *Male novine* — număr special dedicat celei de-a 40-a aniversări dela venirealui I. B. Tito în fruntea Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia.

GUSTAV I VASA

(Urmare din p. 15)

tor util pentru marea lui operă de reconstrucție. În acest scop s-a servit de ea și a sprijinit Reforma[1].

Personalitatea consecventă și puternică a regelui Gustav Vasa apare ca sculptată în basorelief pe fundalul epocii. A fost tutorele și mentorul poporului său. Era prezent peste tot, găsind soluțiile cele mai potrivite pentru a ieși din orice impas. Uneori era dur, chiar crud, dacă îl judecăm după criteriile noastre de astăzi. Avea o fire închisă, păstra bine taincle, era avar în probleme bănești și în tot ceea ce se putea măsura în valoare monetară, era reținut în a recunoaște meritele. Rareori se auzea din gura sa vreo laudă. Cei din preajmă se obișnuiseră cu comentarii posace și acre, cu dojeni sau vorbe grele, cu reproșuri și acuzații. La felicitări nu se aștepta nimeni.

Cu toate acestea, Gustav Vasa nu a fost considerat niciodată un tiran. Deși a întruchipat tipul autocratului, nu a fost nicidecum un despot cinic și egoist. A adoptat o mare parte din ideile vremii: „modelele străine — declara el — nu trebuie ignorate în totalitate; unele pot fi împrumutate dacă e nevoie și are rost". Dar și-a respectat cu sfințenie poziția de rege suedez, strîns legat de poporul lui.

În 1523, regele Christian II a fost înlăturat, în urma unui complot, de pe tronul Danemarcei. Acest eveniment avea să aibă consecințe vitale pentru Suedia. Christian susținuse ideea uniunii la modul epocii sale, cu mai multă dîrzenie și cu mai puține scrupule decît predecesorii săi. Detronarea lui a rupt tradiția „veche și consacrată de vreme". Noul rege al Danemarcei, Frederick I (1523-1533), nu a mai ridicat nici o pretenție de suzeranitate asupra Suediei. La întîlnirea de la Malmö din 1524, el a recunoscut situația *de facto*: Uniunea de la Kalmar[2] a fost dizolvată pentru totdeauna, ceea ce a reprezentat rezultatul cel mai important al negocierilor. Vechiul duel întreținut de partizanii uniunii a luat sfîrșit. Suedia se putea angaja pe un nou făgaș. Puterea se afla în mîinile unui om hotărît să dărîme totul și să reconstruiască totul pe temelii noi.

Toată miza pe ultima carte

În 1527, politica Suediei a ajuns la o răscruce. La Västerâs a fost convocat un Riksdag. Nobili și prelați, burghezi din orașe și țărani pornesc la drum spre malurile Maelarului, purtînd în suflet speranțe și temeri. Gustav Vasa, a cărui vistierie era goală, se străduie să impună adoptarea unei legi pentru secularizarea bogățiilor imense ale Bisericii. Gustav își prezintă propunerile și cere aprobarea Riksdagului. Episcopul Brask și Ture Jönsson, judele Vestrogoției, le resping în numele clerului și, respectiv, al nobilimii. Ceea ce îl determină pe rege să-și joace ultima carte: abdică și părăsește dezbaterile ca să se bucure și el de „cîntece și distracții". Urmează criza; Gustav este rechemat. Triumfă. La Västerâs se hotărăște confiscarea bogățiilor excedentare ale episcopilor, catedralelor și mănăstirilor pentru a veni în ajutorul statului.

Asemenea lui Henric VIII în Anglia, Gustav Vasa s-a proclamat, în Suedia, șef suprem al Bisericii. Episcopii au început să fie unși fără aprobarea papei. Relațiile cu Sfîntul Scaun au fost rupte; Suedia și Roma porneau pe căi opuse.

Riksdagul de la Västerâs i-a permis lui Gustav Vasa să-și desăvîrșească marea sa operă. A asigurat independenței naționale a Suediei baze care i-au stat temelie pînă în zilele noastre.

Eforturile sale energice au adus prosperitate țăranilor, iar negustorilor le-a permis să-și extindă afacerile pe piețele străine. Fiind continuu amenințat de puterile vecine, a creat o armată bine înzestrată și o flotă puternică. A canalizat forțele crescînde ale țării în vederea unor scopuri bine precizate; dar, în prealabil, a trebuit să reprime cu mîna sa grea, în mănușă de fier, încercările de revoltă determinate de concepțiile sale severe privind interesele statului și de inovațiile sale religioase. Revolta din Småland a fost cea mai periculoasă, fiind condusă de Nils Dacke, „tîlhar de codru, asasin, eretic și trădător", cum îl eticheta Vasa pe cel mai celebru rebel din analele Suediei. În aceeași perioadă, Gustav încerca noi metode și decidea reforme radicale, în Biserică și în Stat. Mersese prea departe. El însuși și-a dat seama că forțase nota și, renunțînd la mare parte din măsurile luate, care frustrau dreptul cetățenilor de a participa la conducerea statului, a revenit la politica inițială. În 1544, împăcat cu poporul, el a încheiat cu Stările întrunite la Västerâs „pactul de succesiune", prin care Suedia era transformată într-o monarhie ereditară, coroana rămînînd astfel în familia sa. După această dată, a urmat o lungă perioadă de pace.

Înainte de a muri, în 1560, a apărut pentru ultima oară în fața Stărilor, încredințîndu-le testamentul său și luîndu-și un emoționant rămas bun de la popor.

În istoria Suediei, amintirea lui Gustav Vasa a fost păstrată cu recunoștință, dragoste și respect. A fost stăpînul unui întins domeniu, regatul Suediei, numit de popor „bătrînul rege Gösta", părintele nației, mereu la cîrmă, cu bogata sa barbă albă fluturînd în vînt, activ pînă în cele din urmă clipe ale vieții și chinuit de întrebarea ce se va alege de țara lui, cînd el nu va mai fi în mijlocul ei pentru a o sfătui și conduce.

---

[1] Mișcare social-politică anticatolică și antifeudală generată de ascensiunea burgheziei și ascuțirea contradicțiilor sociale. Urmărea, printre altele, secularizarea averilor clerului și introducerea limbilor naționale în serviciile de cult. Centrul de unde s-a răspîndit în întreaga Europă a fost Germania.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1977.

ÎN PIAŢA KAZAN, ACUM UN SECOL

P. I. KANN,
U.R.S.S.

Leagăn al Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, de la victoria căreia se împlinesc 63 ani, Oraş-erou în timpul blocadei hitleriste din vremea marelui război pentru apărarea patriei, Leningradul are, dincolo de aceste două eroice şi glorioase momente istorice, o bogată şi îndelungată istorie. Capitală a Rusiei din 1712 pînă în martie 1918, sediu al Curţii ţarului, al Senatului (din 1713) şi al altor instituţii guvernamentale, al ministerelor (din 1812), Petersburgul (denumire purtată din anul 1703, cînd a fost întemeiat, pînă în 1914) a manifestat o dublă vocaţie. Timp de peste două secole, oraşul a reprezentat, pe de-o parte, bastionul autocraţiei ţariste, citadela nobilimii şi apoi a burgheziei, pe de alta, un important centru al ştiinţelor şi al culturii progresiste, un focar al gîndirii înaintate, al mişcării revoluţionare şi proletare.

Încă din primul pătrar al sec. XVIII, la Petersburg s-au înfiinţat instituţii ştiinţifice şi de învăţămînt, s-au editat ziare şi reviste, iar în a doua jumătate a aceluiaşi veac au început să activeze iluminiştii ruşi, apoi primul democrat-revoluţionar de origine nobiliară, A. N. Radişcev, care şi-a publicat aici, în 1790, celebra sa carte Călătorie de la Petersburg la Moscova, un rechizitoriu la adresa autocraţiei ţariste şi iobăgiei.

În primele decenii ale sec. XIX, oraşul de pe Neva a găzduit societăţile secrete ale decembriştilor, revoluţionari nobili care, la 14 decembrie 1825, au organizat, în Piaţa Senatului, o răscoală armată împotriva absolutismului ţarului Nicolae I. În clădirile de pe malurile Nevei au activat democraţii-revoluţionari Belinski, Cernîşevski şi Dobrolubov. În anii'40 ai aceluiaşi secol, tot aici au apărut cercurile revoluţionare conduse de Petraşevski şi Neceaev, partizani ai lichidării autocraţiei şi regimului iobăgist; mai tîrziu, au luat fiinţă societăţile narodnice secrete Zemlia i volia (Pămînt şi voinţă) şi Narodnaia volia (Voinţa poporului). Comitetul executiv al acesteia din urmă a organizat mai multe atentate asupra ţarului Alexandru II, inclusiv pe cel din 1 martie 1881, soldat cu omorîrea monarhului.

Petersburgul a jucat un rol important şi în prima revoluţie burghezo-democratică din 1905-1907, cînd a devenit arena unor puternice lupte greviste. Ca amploare a lor, oraşul a ocupat primul loc în ţară.

Piaţa Kazan — cunoscut loc revoluţionar al Leningradului

Din noiembrie 1905 pînă la sfîrşitul lui 1906, Petersburgul a găzduit pe Lenin, care — în aspreie condiţii ale ilegalităţii — a condus, în acest timp, Comitetul Central al P.M.S.D.R. şi primul ziar legal al bolşevicilor, Novaia Jizni. **Şase ani mai tîrziu, la 22 aprilie 1912, tot la Petersburg, a apărut primul număr al** Pravdei.

În februarie 1917, pe străzile oraşului şi în clădirile lui, s-a desfăşurat revoluţia burghezo-democratică care a răsturnat ţarismul. La 2 martie, ţarul Nicolae II a fost obligat să abdice, pentru că, de cîteva zile, oraşul era în mîna insurgenţilor[1]. Marile evenimente de importanţă generală pentru întreaga Rusie s-au petrecut în acest oraş în perioada februarie-octombrie 1917. La 3 aprilie, V.I.Lenin s-a întors din emigraţie; curînd a avut loc conferinţa P.M.S.D.R., care a stabilit programul dezvoltării revoluţiei. La 26 octombrie/8 noiembrie, la Smolnîi s-a întrunit Congresul II general al Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Rusia, în cadrul căruia s-a format primul guvern al statului sovietic, în frunte cu Lenin. De la această dată, pînă la 10 martie 1918, Petrogradul (oraşul îşi schimbase denumirea din 1914) a fost capitala noului stat sovietic[2].

La aproximativ două decenii distanţă, leningrădenii (din 1924, după moartea lui Lenin şi în memoria sa, Petrogradul a devenit Leningrad) au trebuit să facă faţă duşmanului hitlerist. La 8 septembrie 1941, prin ocuparea Şlisselburgului, trupele fasciste au blocat complet oraşul de pe Neva, care a rezistat eroic asediului timp de 872 zile[3]. Pentru această apărare devenită legendară, Leningradul a fost decorat de două ori cu Ordinul „Lenin" şi i s-a decernat titlul de Oraş-erou.

Printre monumentele prin care vorbeşte istoria revoluţionară a Rusiei, alături de fortăreaţa Petropavlovsk, de Palatul de Iarnă, Palatul Senatului, Palatul Amiralităţii sau Smolnîi, se numără şi Piaţa Kazan. La cumpăna sec. XIX şi XX, mişcarea studenţească democrată din Rusia, aflată în plin avînt revoluţionar, şi-a ales această piaţă ca loc de acţiune. În ziua de 4/17 martie 1901, cca. 15 000 studenţi şi muncitori au organizat acolo o mare demonstraţie de protest împotriva unei noi ordonanţe: încorporarea în armată a studenţilor participanţi la tulburări revoluţionare. Trei escadroane de cazaci, jandarmi călare şi poliţişti înarmaţi cu săbii şi cravaşe au dezlănţuit un adevărat masacru asupra manifestanţilor. A. M. Gorki, D.N. Mamin Sibireak, N. G. Garin-Mihailovski şi alţi cîţiva scriitori au înaintat guvernului o notă de protest, iar nr. 3 al ziarului lui Lenin, Iskra, **din aprilie acelaşi an, a făcut tragicul bilanţ al măcelului.**

La 9 ianuarie 1905, în Piaţa Kazan s-a ridicat una dintre primele baricade ale Petersburgului. Muncitorii au blocat Prospektul Nevski cu băncile din parcul pleţii. În zilele revoluţiei din februarie 1917, acolo s-au ţinut mai multe mitinguri, la care au participat mii de oameni, iar în perioada pregătirii Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi pe timpul desfăşurării ei, coloanele catedralei Kazan au devenit tribune pentru vorbitorii bolşevici, care cereau instaurarea puterii sovietelor. Cînd, în 1923, s-au comemorat cinci ani de la moartea lui Plehanov, numele său a fost dat străzii Kazan, vecină cu piaţa, iar în 1956, pe o coloană a catedralei a fost bătută o placă comemorativă din bronz, în amintirea primei demonstraţii a muncitorilor ruşi de la 6/18 decembrie 1876. Despre această acţiune revoluţionară, reproducem condensat, după revista sovietică Voprosî istorii, **articolul de mai jos. Titlul aparţine redacţiei noastre.**

Tedeum pentru Cernîşevski

Aflată în centrul capitalei ţarilor şi formată între coloanele catedralei Kazan şi principala magistrală a oraşului, Prospektul Nevski, piaţa Kazan, o piaţă semicirculară, este unul dintre cele mai cunoscute locuri memoriale ale Leningradului, intrat în istorie ca „gazdă" a numeroase mitinguri şi manifestaţii revoluţionare.

Debutul acestei destinaţii a fost marcat de marea demonstraţie revoluţionară din 6/18 decembrie 1876, prima din Rusia la care au participat muncitorii. Mişcarea grevistă din anii 1874-1876 a înscris un pas înainte în evoluţia proletariatului petersburghez, ceea ce reiese şi din notele Poliţiei pe anul 1876: „O supraveghere atentă şi permanentă a stării de spirit a muncitorilor care lucrează în fabricile oraşului dovedeşte răspîndirea tot mai intensă a ideilor sociale şi revoluţionare nu numai printre persoane particulare izolate, ci şi în masă... Fiecare muncitor dezbate problemele care îl interesează... urmăreşte presa periodică, fiind atras mai ales de articolele cu orientare liberală, articole ce ar putea pune la îndoială dispoziţiile guvernului". Spre sfîrşitul anului 1876, propaganda revoluţionară a cucerit un larg cîmp de acţiune printre muncitorii Capitalei. Existau cercuri revoluţionare ilegale dincolo de barierele Nevski şi Moscova, în cartierul Vîborg şi în alte cartiere muncitoreşti ale oraşului.

La 3 martie 1876, a avut loc o adevărată demonstraţie cu caracter politic, prilejuită de înmormîntarea unui student, P.F. Cernîşev, care fusese arestat cu trei ani în urmă, ca narodnic revoluţionar, şi murise în temniţă de tuberculoză. „Muncitorii nu au participat

---

1-3 *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975; 6-11/1977; 2-4/1977.

își amintește cunoscutul revoluționar G. V. Plehanov, pe atunci student, pentru că acțiunea s-a desfășurat într-o zi de lucru; și, la drept vorbind, am și uitat de ei. Pe Cernîșev l-a înmormîntat «intelectualistatea». Dar muncitorii vroiau să organizeze și ei o demonstrație, a lor, care, prin caracterul ei profund revoluționar, să umbrească manifestațiile intelectualilor. Ei au încercat să ne convingă că la o demonstrație bine organizată și fixată într-o zi de sărbătoare s-ar fi putut aduna pînă la 2 000 persoane. La început, ne-am îndoit, apoi, încet-încet, am înțeles că aveau dreptate. Așa am organizat împreună cunoscuta demonstrație din Piața Kazan, care a avut loc la 6/18 decembrie 1876".

S-au făcut pregătiri din timp pentru această acțiune, au avut loc adunări conspirative, ultima pe 4 decembrie, în casa lăcătușului A. K. Presneakov. Acolo, își amintește un participant, s-au adunat foarte mulți muncitori, iar Plehanov a fost foarte activ.

Organizatorii demonstrației, nota scriitoarea revoluționară Vera Figner, și-au propus să adune în Piața Kazan cît mai mulți muncitori din fabrici, să țină cuvîntări, în care să ilustreze situația critică a proletarilor și lipsa lor de drepturi, după care să înalțe — ca deviză a viitorului — drapelul roșu al societății Zemlia i volia. În ajunul demonstrației, Plehanov și alți organizatori au vizitat locurile unde se adunaseră membrii cercurilor revoluționare, iar în dimineața de 6 decembrie, din toate colțurile Petersburgului, s-au scurs în Piața Kazan grupuri-grupuri de demonstranți. Erau 400, dintre care, după calculele aproximative ale lui Plehanov, 200-250 muncitori, restul fiind studenți. O parte a manifestanților au intrat în catedrală, unde au cerut preoților să oficieze slujba de parastas. După regulile bisericii însă aceasta nu se putea oficia după liturghie. În sfîrșit, contra trei ruble, fețele bisericești au acceptat să slujească în loc de parastas un tedeum în sănătatea lui Nicolae. Preoții îl aveau în vedere pe nepotul țarului Alexandru II, cel care avea să fie ultimul țar al Rusiei, iar „solicitanții" pe democratul-revoluționar Nikolai Gavrilovici Cernîșevski, aflat în exil în Siberia. Tinerii au ieșit apoi în piața din fața catedralei; studentul Plehanov de la Institutul de mine s-a urcat pe o colonadă și a rostit o cuvîntare.

Referindu-se la această manifestație, la 11 martie 1877, guvernatorul Viatkăi [localitate din zona actualului Kirov] raporta ministrului afacerilor interne că, pe adresa unuia dintre locuitorii guberniei, a fost expediată din Petersburg, într-un pachet, cu un loc de expediție fals (Leipzig), o proclamație scrisă cu cerneală, despre evenimentele de la 6 decembrie. Ea conținea și cuvîntul lui Plehanov: „Prieteni! Tocmai am terminat tedeumul în sănătatea lui Nikolai Gavrilovici și a altor martiri ai cauzei poporului. Muncitori, voi trebuie să știți cine a fost Cernîșevski. A fost un scriitor exilat în 1864, pentru că a calificat drept înșelătorie libertatea acordată de țarul eliberator. Nu este liber acela care primește — spunea el — contra unei sume mari de bani «terenuri nisipoase și mlăștinoase ce nu mai folosesc moșierului», nu este liber acela care, pentru aceste mlaștini, dă țarului și moșierului mai mult decît cîștigă el însuși, acela de la care se smulg cu nuielele dări insuportabil de grele, care este obligat să-și vîndă ultima vacă, ultimul cal și casa, cel de la care se ia cu forța mîna de lucru tînără, pentru a fi trimisă la armată. Nu poate fi socotit liber nici lucrătorul care muncește ca un animal pentru stăpîn, stăpîn care îi ia totul: forța, sănătatea, inteligența, trupul și sîngele său. Pentru acest adevăr sfînt a fost întemnițat cel mai talentat scriitor al nostru, care se chinuie și acum acolo. Cernîșevski nu este singur. Ca el au fost și sînt mulți: decembriștii, cei din cercurile Petrașevski, Karakozov, Neceaev, Dolgușin, ca și toți martirii noștri din ultimii ani. Ei au luptat și luptă pentru una și aceeași cauză, a poporului, și spun *a poporului*, pentru că ea a fost inițiată de popor; de Razin, Pugaciov[1], Anton Petrov. Ei toți au avut aceeași soartă: torturi, muncă silnică, temniță. Dar cu cît au suferit mai mult, cu atît merită mai multă slavă. Trăiască martirii cauzei poporului! Prieteni! Ne-am adunat aici pentru a ne exprima — în fața întregului Petersburg și a întregii Rusii — solidaritatea deplină cu acești oameni; drapelul nostru este drapelul lor. Pe el stă scris: pămînt și libertate pentru țăran și muncitor! Trăiască «Zemlia i volia»".

Un portdrapel de 16 ani

Pentru că organizatorilor le scăpase din vedere că, la manifestația din 6 decembrie, aveau nevoie de un suport înalt care să ridice steagul deasupra mulțimii, un tînăr participant, Iakov Potapov, de numai 16 ani, a ținut pînza purpurie pe brațe, iar ceilalți l-au aruncat în sus, astfel ca drapelul să poată fi văzut de către toți manifestanții.

Demonstranții au întîmpinat cuvîntul lui Plehanov și steagul roșu cu aplauze și lozinci: „Trăiască «Zemlia i volia»!", „Trăiască poporul, moarte țarilor!". În acel moment, piața a fost inundată de polițiști și jandarmi, care s-au îndreptat spre orator. Dar muncitorii au format un cerc strîns în jurul lui Plehanov. Cum se arăta în proclamația citată, muncitorii, protejîndu-l pe vorbitor, „au dat o ripostă energică poliției, punînd-o pe fugă... De trei ori s-a repetat atacul asupra acelui grup de persoane și de fiecare dată a fost întîmpinat cu o rezistență dîrză". Mitrofanov, unul dintre demonstranți, i-a luat căciula lui Plehanov, i-a pus pe cap șapca sa, așa încît revoluționarul a reușit să fugă din piață, de sub ochii polițiștilor derutați.

În acest timp, în Piața Kazan, s-a încins o adevărată vînătoare de oameni. A venit aici în fugă guvernatorul Petersburgului, F.F. Trepov (tatăl viitorului general-guvernator al orașului în timpul revoluției din 1905, cel care în luna octombrie a acelui an avea să dea soldaților celebrul ordin:

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1976.

„Fără salve în gol; nu cruțați nici un glonț!"). Nemulțumit că polițiștii și jandarmii nu arestaseră decît cîțiva oameni, el le-a comandat să prindă cît mai mulți. Ceea ce s-a și întîmplat. Oamenii lui Trepov s-au năpustit asupra cui le-a căzut în mînă, persoane aflate întîmplător în piață. Numeroși manifestanți au reușit să fugă. Peste 30 au fost reținuți la poliție, unde au fost tratați în mod sălbatic. Aceeași soartă au avut-o și femeile.

În îmbrăcămintea sa de muncitor (o pufoaică), Iakov Potapov fusese ușor observat de polițiști și agenți. Dar, însoțit de Vera Figner și de sora ei, Eugenia, el a reușit să părăsească Piața Kazan. După cîteva minute însă a fost arestat lîngă Biblioteca publică. Toți acuzații au fost traduși în fața instanței, exclusiv pe baza materialului întocmit de jandarmi, fără o anchetă prealabilă. În fața completului de judecată au compărut 41 persoane. Acuzația împotriva lor suna astfel: „au participat premeditat la actele mulțimii dezlănțuite din Piața Kazan, adunate acolo pentru a contesta sistemul de conducere stabilit prin legi." Totodată, arestații erau învinuiți de „rezistență, însoțită de violență, opusă poliției locale". Sentința s-a pronunțat la 25 ianuarie 1877. Cinci acuzați au fost condamnați la muncă silnică între 10 și 15 ani, alții la întemnițare în fortărețe. Chiar și cei ce trecuseră întîmplător prin piață, fără să participe la demonstrație, au fost „exilați în gubernia Tobolsk", mai precis în localitatea Berezov, din ținuturile înghețate.

Interesantă este soarta purtătorului de drapel din Piața Kazan, Iakov Semionovici Potapov. El a compărut în fața tribunalului ca țăran din gubernia Tver. Actul de acuzare împotriva lui, ca și în cazul altor cîtorva tineri muncitori, era oarecum mai blînd. Menționa că „tineri ca el participă la asemenea acte numai sub influențe străine mediului lor social". În ciuda acestei introduceri la sentință, Potapov a fost deportat la muncă silnică timp de 4-6 ani, suspendîndu-i-se toate drepturile de proprietate. Guvernul nu vroia cu nici un chip să recunoască participarea muncitorilor la lupta politică. El urmărea să dea impresia că intelectualii au fost instigatorii, participanții din rîndurile muncitorilor lăsîndu-se numai instigați. De aceea lui Potapov și altor doi tovarăși de-ai săi li s-a schimbat condamnarea la muncă silnică cu trimiterea pe cinci ani „într-o mănăstire foarte îndepărtată, sub un tratament special din partea conducerii mănăstirii". La început, Potapov a fost trimis, sub strictă supraveghere, la mănăstirea Spaso-Kamenski, aflată pe o insulă. Conducerea lăcașului a primit dispoziție să aibă grijă, ca „el să nu poată fugi de la locul detenției". La 6 februarie 1878, episcopul Feodosi de Vologda și Ustiujna comunica procurorului-șef al Sinodului că Potapov „este păzit zi și noapte de oameni de nădejde". Curînd însă schitul informa Sinodul că deținutul purta corespondență secretă și că amenința cu evadarea. Drept urmare, în iulie 1879, tînărul a fost transferat în altă mănăstire, mai îndepărtată. Nici aici însă Potapov nu s-a potolit. La 20 martie 1881, starețul acelei mănăstiri raporta Sinodului că întemnițatul „profanează datinele străbune". Cu o zi înainte, în timpul slujbei de doliu, ținută la vestea morții țarului Alexandru II, el își pălmuise paznicul, în văzul tuturor, strigînd: „În sfîrșit, a venit libertatea". Actele sale l-au costat scump: de atunci înainte a primit numai pîine și apă, iar pentru că, la scurt timp, a încercat să evadeze, a fost deportat în Siberia. În 1890, îl găsim în Iakuția. Purtătorul drapelului primei demonstrații muncitorești din Rusia avea să trăiască pînă la victoria revoluției socialiste. A murit la Iakutsk, la 3 mai 1919, în vîrstă de 6 ani.

Demonstrația din Piața Kazan a rămas bine întipărită în memoria contemporanilor. „Despre ea — scria Plehanov, — a început să vorbească, într-un fel sau altul, întreaga Rusie". V.I. Lenin o considera ceva mai tîrziu „prima demonstrație social-revoluționară din Rusia".

Introducere și traducere de
Florentina DOLGHIN

CLIO ANUNȚĂ

„Arheologie" timișoreană în anul 1705

Lucrările edilitare întreprinse în ultima vreme în Piața Operei din Timișoara au scos la iveală un bogat material arheologic, care, pe de o parte, a dus la lămurirea unor vechi semne de întrebare, iar pe de alta, a ridicat altele noi. De pildă, vechile bolți de cărămizi, ce au apărut cu ocazia unor lucrări izolate, s-au dovedit a fi nu tuneluri ce făceau legătura între interiorul cetății și zone limitrofe orașului, cum s-a presupus pe baza tradiției, ci canale de drenare a apelor reziduale, ce-i drept dintr-o rețea foarte complicată, abandonată de multă vreme, încît i s-a uitat destinația.

Surpriza s-a ivit cu prilejul săpăturilor făcute la baza unui fost bastion al cetății, unde s-au descoperit numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului, dintre care pe unul se află incizată data 7 mai 1705. Or, nicăieri în zona Operei nu s-au găsit pînă în prezent urmele unei așezări din epoca bronzului. Singura explicație plauzibilă — arată autorul săpăturilor, Al. Rădulescu — este că o parte din pămîntul de umplutură, necesar la ridicarea bastionului, a fost adus de pe colinele din apropierea orașului, coline pe care existaseră în epoca bronzului așezări omenești. Cît privește inscripția de pe fragmentul ceramic, ea se datorește, de bună seamă, unui „arheolog" amator al anilor 1700, atras de decorul neobișnuit al bucății respective de ceramică — „arheolog" care a ținut astfel să-și imortalizeze descoperirea.

G.D

DIN DOSARUL CRIMELOR LEGIONARE

MIHAI FĂTU, doctor în istorie, ION SPĂLĂȚELU, doctor în istorie

„Noi, Garda de fier, niciodată nu vom fi chemaţi la putere, ci vom lua singuri puterea. În acest scop s-au format... echipele morţii, care să îngrozească populaţia şi autorităţile". Iată o autodefinire clară a „programului" mişcării legionare făcută în 1933 de însuşi cel ce se afla în fruntea acestei agenturi naziste din România, Corneliu Zelea Codreanu, „program" care şi-a pus amprenta pe întreaga activitate a acestei organizaţii politice care n-a avut nimic comun cu poporul nostru.

Agentură a Germaniei hitleriste în România, Garda de fier a întîmpinat de la început opoziţia fermă a poporului român. Împotriva ei s-au ridicat cu hotărîre forţele democratice şi patriotice, în primul rînd clasa muncitoare şi partidele ei politice, masele largi ale ţărănimii, intelectualitatea progresistă, oameni politici cu vederi înaintate, cercuri ale burgheziei ostile Germaniei naziste, toţi cei care erau interesaţi în apărarea integrităţii şi independenţei ţării. În lupta pentru lichidarea legionarismului, Partidul Comunist Român, forţa politică cea mai înaintată a poporului nostru, a jucat un rol de primă însemnătate. Ampla mişcare populară antifascistă şi rezistenţa antihitleristă au culminat prin victoria revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, organizată şi condusă de P.C.R., care, deschizînd noi şi largi perspective poporului român, a lichidat pentru totdeauna premisele social-economice care puteau da naştere unor curente, grupări şi partide politice puse în slujba claselor exploatatoare şi a unor interese străine poporului român.

Magazin istoric a publicat de-a lungul anilor numeroase probe istorice, articole şi documente care au dezvăluit caracterul profund reacţionar al ideologiei şi activităţii mişcării legionare, ca şi repudierea, dezgustul şi împotrivirea cu care această mişcare a fost înfierată de masele populare, ea fiind respinsă ca un corp străin fiinţei naţionale şi istorice a poporului român. Consemnăm în acest număr alte cîteva pagini din dosarul crimelor legionare[1], crime al căror început l-a făcut chiar „căpitanul", în 1924, atunci cînd l-a ucis cu propria-i mînă pe prefectul de Iaşi C.G. Manciu.

„Echipele morţii" în acţiune

La 3 aprilie 1936, la Tîrgu Mureş au început lucrările aşa-zisului congres al bandelor legionare, la care, după cum consemna un ziar al timpului, au participat şi reprezentanţi ai hitlerismului. Aici, asasinatul a fost declarat drept hotărîtoare — şi unică — armă în lupta politică. S-a pronunţat sentinţa de condamnare la moarte împotriva tuturor celor consideraţi duşmani ai Gărzii de fier. De data aceasta nu mai era vorba de un complot ticluit în ascuns şi tăinuit cu grijă, ci de o hotărîre proclamată în auzul tuturor. La tribuna „congresului" s-au perindat „echipele morţii", ai căror membri au jurat să-şi execute misiunea, să asasineze pe cei ce barau drumul Gărzii de fier spre putere şi care se făceau prin aceasta vinovaţi de „trădare". Rînd pe rînd, au fost etichetaţi drept trădători o serie de oameni politici ai ţării. Este deosebit de elocvent faptul că în fruntea listei figura numele lui Nicolae Titulescu, omul care, exprimînd simţămintele patriotice ale poporului, apăra cu fermitate, atît în Parlament, cît şi în politica externă şi în diferite foruri internaţionale — unde se bucura de un binemeritat prestigiu — cele mai profunde interese naţionale ale României. Printre cei ameninţaţi cu exterminarea se aflau, de asemenea, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu, Armand Călinescu şi alţi oameni politici burghezi de orientare, în general, democratică şi care îşi manifestau ostilitatea faţă de legionarism şi îngrijorarea faţă de pericolul fascist.

La 11 februarie 1938, a doua zi după instaurarea dictaturii personale de către Carol II, C.Z. Codreanu a semnat circulara nr. 145, care exprima teama faţă de consecinţele noii situaţii. El invoca o serie de zvonuri privind intenţia lui Armand Călinescu, ministrul de interne, de a-l suprima. În încheiere, cerea să fie răzbunat, creînd astfel un nou motiv pentru dezlănţuirea şi intensificarea terorii şi a crimelor legionare. Printre măsurile preconizate, Armand Călinescu a propus „lichidarea imediată a gardismului prin arestarca lui Codreanu şi a tuturor fruntaşilor", dat fiind că, după cum just sesiza el, Germania,

[1] După lucrarea *Garda de fier, organizaţie teroristă de tip fascist*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită.

pentru a-şi subordona România, va exercita presiuni din afară, conjugate cu cele din interior, prin intermediul Gărzii de fier. În această privinţă, precipitarea evenimentelor a fost declanşată, oarecum, de înseşi acţiunile Gărzii de fier. În martie 1938, Codreanu a trimis lui N. Iorga, printr-un agent al său, o scrisoare cu caracter ameninţător şi injurios. În calitate de ministru de stat, N. Iorga a sesizat Parchetul militar, care a deschis împotriva lui Codreanu „acţiune publică pentru ultrajul faţă de un ministru în exerciţiul legal al funcţiunii sale". La 16 aprilie 1938, Codreanu a fost arestat, trimis în faţa tribunalului şi, prin sentinţa pronunţată la 19 aprilie, condamnat la 6 luni închisoare[1].

În mai 1938, organele Parchetului militar au deschis un nou proces împotriva lui Codreanu şi a Gărzii de fier, fiind puse în lumină noi aspecte ale pericolului pe care această grupare îl reprezenta pentru pacea, securitatea şi independenţa naţională a României. Documentele ne edifică asupra faptului că procesul intentat lui C.Z. Codreanu a fost în acelaşi timp procesul Gărzii de fier, al fascismului, nu numai al conducătorului lui. Codreanu a fost condamnat la 10 ani muncă silnică şi şase ani degradare civică. Procesul a prilejuit opiniei publice româneşti cunoaşterea unor fapte zguduitoare privind terorismul care domnea în înseşi rîndurile Gărzii de fier, precum şi legăturile acestei organizaţii cu cercurile hitleriste. Ameninţarea cu moartea, terorizarea fizică şi morală, şantajul erau metodele şi căile prin care Codreanu şi ceilalţi conducători legionari urmăreau să asigure „disciplina" şi „unitatea" organizaţiei.

Acţiunile de reprimare a legionarilor întreprinse de regimul dictaturii regale nu au fost de natură să înlăture acest pericol. Germania nazistă a continuat să se bizuie pe această organizaţie ca principal „cal troian" de penetraţie în România. Una din căile menită a finaliza obiectivul subordonării României l-a constituit asasinarea oamenilor de stat români, adversari ai nazismului şi orientării ţării spre Germania.

La 21 septembrie 1939, legionari pregătiţi de Gestapo au curmat viaţa primului ministru al României, Armand Călinescu[2]. Pregătirile pentru asasinat s-au desfăşurat la Berlin, sub directa îndrumare a organelor naziste de spionaj, în prima jumătate a lunii septembrie. La 19 septembrie, grupul de teroriştii în frunte cu Horia Sima a părăsit Berlinul. Peste puţină vreme ei au trecut clandestin în România şi au început punerea în aplicare a planului în vederea înlăturării lui Armand Călinescu. În drum spre România, grupul s-a oprit, pentru a-şi perfecta planul, în Ungaria, la Szeged, unde se afla centrul terorismului horthyist. Un alt grup legionar aflat în ţară organizase urmărirea timp îndelungat a lui Armand Călinescu, făcînd recunoaşterea itinerarelor pe care acesta se deplasa. Asasinatul, pregătit cu minuţiozitatea unor oameni pentru care crima devenise o profesie, a fost executat cu cruzime şi sînge rece de către Miti Dumitrescu, vechi terorist, împreună cu alţi nouă legionari. Travestit în femeie, Horia Sima — noul şef al mişcării legionare — a supravegheat direct din apropiere monstruoasa crimă.

Asasinarea primului ministru Armand Călinescu a stîrnit indignarea profundă a întregului popor. Clasa muncitoare, prin intermediul breslelor, a dat publicităţii o chemare în care se sublinia: „Fapta aceasta depăşeşte toate marginile, pentru a trece direct din categoria crimelor de rînd în aceea a înaltelor trădări de ţară...; mişcarea muncitorească a condamnat întotdeauna mişcările anarhice. Muncitorimea română este şi va rămîne mai departe la datorie... Poate niciodată de cînd se întrebuinţează expresia «trecem prin momentele cele mai grele» nu a avut îndreptăţire mai mare ca acum. Să fim cu toţii conştienţi de acest lucru. Să nu ne dovedim mai prejos decît înaintaşii noştri" (*Lumea nouă*, 1 octombrie 1939).

Dînd glas revoltei generale, I. Petrovici, vicepreşedinte al Academiei române, declara: „Nu este nevoie să mai veştejim fapta săvîrşită, cu bestială călcare în picioare atît a umanităţii cît şi a intereselor naţionale, mai ales că, faţă de monstruozitatea ei, vorbele folosite nu pot decît rămîne în urma simţămintelor noastre de revoltă." Cu prilejul unei întruniri publice ţinută la Cluj, s-a adoptat o moţiune în care se arăta: „Nimeni n-a voit să creadă că în aceste momente grele un nucleu de demenţi alcătuit din aceia pe care îi reneagă şi blestemă întreaga naţiune, a fost capabil de acest oribil asasinat". Iar patriarhul Nicodim descifra adevăratul mobil al crimei săvîrşită de legionari: „Cînd cineva atentează la viaţa unui om care are sarcina de a păzi ordinea şi buna rînduială a unui stat şi încă în nişte vremuri excepţional de grele, cum sînt bunăoară cele de astăzi, acela atentează la siguranţa statului, la siguranţa patriei, la siguranţa neamului, şi în cazul acesta crima e contra statului, contra patriei, contra neamului".

Comunista Ocsko Tereza cade la datorie

În mai puţin de două luni de la instaurarea regimului de dictatură fascistă-antonesciană[3], Garda de fier s-a transformat într-o organizaţie paramilitară, înarmată, organizată şi condusă după chipul şi asemănarea organizaţiilor fasciste mussoliniene şi hitleriste. Odată cu sporirea cantităţilor de arme şi muniţii şi cu organizarea poliţienească a Gărzii, odată cu extinderea actelor banditeşti de jaf şi tîlhărie, pe măsură ce legionarii îşi mani

---

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 11/1975; 7/1967; 4/1968, 11/1970.

festau forța sub amenințarea pistolului și a terorii, a stîlpului infamiei față de cetățenii pașnici, în aceeași măsură sporea setea lor de răzbunare. Jefuirea de bunuri materiale nu constituia singurul țel. Ferocitatea lor nu putea fi satisfăcută decît cu sacrificarea a noi vieți, cu noi vărsări de sînge.

Girul dat atunci de Antonescu legionarilor pentru a stăpîni verigi hotărîtoare ale aparatului de stat a fost însoțit de o seamă de măsuri împotriva maselor muncitoare, a mișcării muncitorești și democratice, a mișcării comuniste. Legionarii și-au îndreptat ascuțișul terorii îndeosebi împotriva comuniștilor; ei au acționat, de asemenea, împotriva tuturor organizațiilor și personalităților politice patriotice, antifasciste, a intelectualilor și ofițerilor care se pronunțau ferm pentru restabilirea suveranității țării, împotriva dominației Germaniei hitleriste. Poliția legionară, poliție politică, paralelă cu cea de stat, a trecut la arestarea unui mare număr de comuniști și alți patrioți, unii dintre aceștia fiind asasinați. Dintre numeroasele exemple de sîngeroasă prigoană dezlănțuită de Garda de fier împotriva membrilor Partidului Comunist Român ne vom referi la un singur caz — cel al uciderii comunistei Ocsko Tereza[1] — care demonstrează ferocitatea cu care legionarii au suprimat pe unii dintre cei mai buni fii ai clasei muncitoare, ai poporului român.

În octombrie 1940, Ocsko Tereza se afla la Arad, unde ajuta la organizarea activității de partid din localitate. Aici a fost arestată, „împreună cu surorile Csibi — Ileana și Agneta". După cîteva zile de detenție în beciurile chesturii de poliție din Arad, a fost scoasă din celula sa și dusă într-o cameră de anchetă. În fața ei se aflau Preda Corneliu, chestorul poliției, Rădășan Nicolae și Tarău Ion. Toți trei, legionari înverșunați, cu sălbatice resentimente față de comuniști. Arestatei i s-au cerut informații despre activitatea revoluționară a comuniștilor din localitate. Refuzînd să vorbească, legionarii s-au repezit ca turbații asupra ei, lovind-o cu cruzime, „cu palmele și cu pumnii peste față", cum se consemnează într-un document de arhivă. Zadarnic însă. Victima îi privea dîrză și neînduplecată. Și maltratarea a continuat. Lovituri după lovituri. Palme și pumni. Dar nici un cuvînt nu a fost rostit de comunista, în vîrstă de numai 23 ani. Teroriștii nu-și puteau explica de unde atîta tărie. Înnebunit de furie, legionarul Preda Corneliu „se repede la Ocsko Tereza, rupîndu-i hainele și lenjeria" de pe ea. Maltratarea continuă cu bastonul de cauciuc. Victima este întinsă cu fața în jos pe masă. „Legionarii îi aplică lovituri groaznice pe tot corpul, începînd de la tălpile picioarelor pînă la cap". Cînd Preda Corneliu obosește, preia bastonul de cauciuc legionarul Tarău Ion, apoi Rădășan Nicolae, și schingiuirea continuă cu aceeași sălbăticie. „Ocsko Tereza n-a scos nici un cuvînt, dar în urma bătăilor groaznice a murit în mîinile asasinilor odioși".

Pentru a șterge urmele crimei, asasinii legionari au scos din localul chesturii de poliție cadavrul victimei și, cu ajutorul primarului legionar Montea Emil, au transportat-o la locuința lui Preda Corneliu, „unde este îngropată în grădină și acoperită cu frunze". Dar bestialitatea criminalilor nu s-a oprit aici. La miezul nopții următoare, asasinii legionari au dezgropat corpul tinerei fete, „îl învelesc într-un sac și-l leagă cu o sfoară groasă. Astfel împachetat, corpul victimei este dus la Mureș și aruncat în apă, după ce, în prealabil, i s-a legat o greutate de fier în scopul de a se scufunda mai bine".

65 vieți în 10 minute

Luna noiembrie 1940 ar putea fi denumită, fără rezerve, „luna sîngeroasă", „luna crimei", „luna răzbunării criminale", luna în care pistolul a fost singurul argument, singurul „limbaj" prin care legionarii au comunicat cu poporul român, „limbaj" și „argumentare" care și-au pus definitiv pecetea asupra profilului legionarismului.

La începutul lunii octombrie 1940, Antonescu a instituit comisia însărcinată cu „cercetarea și trimiterea în judecată a celor care au comis crime și delicte cu prilejul reprimării acțiunilor politice începînd din ianuarie 1933". La 16 octombrie, această comisie emitea primele mandate de arestare împotriva unor lideri politici sau foști miniștri, învinuiți de „crime și delicte" contra mișcării legionare. Printre aceștia se aflau: generalul Gabriel Marinescu, fost ministru de interne în 1939; generalul I. Bengliu din jandarmerie; colonel-magistrat Vasile Zeciu, maiorii din jandarmerie Iosif Dinulescu și Aristide Mecoveanu ș.a. Mandatele erau emise pentru închisoarea Văcărești și trimise spre executare Prefecturii poliției capitalei, patronată de colonelul legionar Zăvoianu. Legionarii au făcut totul ca aceste mandate, ca și cele ce urmau a se emite ulterior în astfel de cazuri, să fie trimise pentru închisoarea militară Jilava, aflată în mîna polițiștilor legionari, la dispoziția bunului lor plac. În acest mod, spre sfîrșitul lunii noiembrie, la Jilava au fost internați 28 arestați cu mandate emise de organele de procuratură sau de către „comisia de anchetă criminală". În afară de aceștia, legionarii au mai internat ilegal 37 persoane reținute samavolnic.

Cu acești arestați, legionarii s-au răfuit într-un mod care întrece tot ceea ce cunoscuseră pînă la acea dată istoria terorismului acestei organizații și, în general, istoria asasinatelor cu caracter politic din țara noastră. Pentru a acoperi monstruoasa crimă pregătită dinainte și a induce în eroare opinia publică cu privire la adevărații făptași ai crimei, legionarii au ales ca moment prielnic deshuma-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1968.

rea, stabilită pentru noaptea de 26-27 noiembrie 1940, a osemintelor lui Codreanu şi ale celorlalţi legionari ucişi în 1938 şi care fuseseră înmormîntaţi în incinta închisori Jilava.

Asasinatul în masă[1] a fost comis în acea noapte de un grup de legionari conduşi de comandantul Dimitrie Grozea, unul dintre cei mai feroci cr minali legionari. Creţu Gheorghe, participant la asasinat, în vîrstă doar de 22 ani, descrie modul cum a luat viaţa a 14 fiinţe omeneşti în numai 10 minute: „Aproximativ la 23.45 d-nul comandant Grozea Dimitrie ne-a comunicat că trebuie răzbunat căpitanul... prin executarea celor 65 deţinuţi... Executarea trebuia să aibă loc în acea noapte... S-a stabilit ca execuţia să aibă loc după schimbarea posturilor militare şi trecerea rondului, adică după orele 24.00. Am fost repartizaţi pe celule, comunicîndu-ni-se fiecăruia în parte celula unde trebuia să executăm... S-a stabilit ca execuţia să înceapă la semnalul: un foc de revolver. În prealabil au scos lacătele de la toate celulele, punîndu-le jos lîngă uşă, pentru a facilita intrarea în celulă. Eu am fost repartizat la celula nr. 18. La ora 0.30 s-a auzit semnalul. Am deschis uşa celulei, am comandat «drepţi», după care am tras, executînd prin împuşcare pe toţi cei 14 deţinuţi care se găseau înăuntru... Execuţia a durat aproximativ 10 minute".

În celula nr. 3, cu cîteva zile în urmă, una dintre victime apucase să-şi scrie testamentul. Un document zguduitor: „Voi ştiţi că în toată activitatea mea politică am luptat făţiş împotriva mişcării legionare..." Victor Iamandi şi afirma astfel pînă în ultimele clipe ale vieţii poziţia sa hotărît antilegionară.

La 23 septembrie, lui V. Iamandi, ca şi altor foşti demnitari, i se impusese domiciliul obligatoriu, chipurile „pentru a fi puşi la adăpostul oricărei violenţe". În seara de 3 octombrie fusese ridicat de la locuinţa sa din Aleea Modrogan nr. 21 şi depus la închisoarea Jilava...

Ca membru marcant al Partidului Naţional Liberal, apărător al regimului politic statuat prin Constituţia din 1923, ale cărei stipulaţii dădeau un climat general democratic României, Iamandi fusese unul dintre cei mai fermi adversari ai Gărzii de fier, pornind de la convingerea că „fascismul... este un sistem de aprigă reacţiune, care a trîntit la pămînt... şi democraţia şi liberalismul..." „Fascismul — arăta el — nu este decît un regim de fapt, întemeiat pe forţă şi violenţe, fără nici o motivare de principii." El atrăsese atenţia, cu mulţi ani în urmă, asupra gravei primejdii pe care o reprezenta Garda de fier pentru independenţa ţării, pentru drepturile şi libertăţile democratice.

Cu o întrerupere de numai cîteva săptămîni, V. Iamandi făcuse parte din toate guvernele perioadei 1933-1939. În decembrie 1933, ca subsecretar de stat la Ministerul de interne, a fost unul din principalii promotori a dizolvării Gărzii de fier. El declara în Parlament că a „îndeplinit cu credinţă, cu devotament şi cu înfruntarea tuturor primejdiilor personale o acţiune de apărare a ordinei democratice..." Pe un plan mai larg, Iamandi se găsea pe aceleaşi poziţii cu alţi oameni politici burghezi conştienţi de pericolul pe care-l reprezenta mişcarea legionară. În aprilie 1938, V. Iamandi şi Armand Călinescu, primul în calitate de ministru al justiţiei, al doilea ca ministru de interne, au pezentat un raport guvernului, acţiune soldată cu interzicerea mişcării legionare.

Nu este de mirare deci că furia legionară nu-l ocolise nici pe el.

Printre cei ucişi erau generalul Gh. Argeşeanu, fost prim-ministru; Gabriel Marinescu, fost min stru de interne, şi alţii.

Setea de sînge a legionarilor nu era încă satisfăcută. La 1.30, ei au luat viaţa a 6 funcţionar ai poliţiei, încarceraţi în celulele Poliţiei capitalei. Cadavrele acestora au fost aruncate în pădurea Băneasa. În aceeaşi noapte, doi agenţi de poliţie au fost duşi pe şoseaua Bucureşti-Ploieşti şi executaţi.

Asasinatele din pădurea Snagov şi de lîngă Strejnicu

A doua zi, 27 noiembrie, nesatisfăcuţi de ceea ce săvîrş seră noaptea, legionarii au început în Bucureşti o adevărată vînătoare împotriva adversarilor politici. Bande înarmate cutreierau Capitala pentru a captura şi executa foşti lideri politici a vechiului regim. Au fost arestaţi şi duşi la Poliţia capitalei: C. Argetoianu, Gh. Tătărescu, Ion Gigurtu, Miha l Ghelmegeanu, a căror soartă urma să fie identică cu a acelora de la Jilava. Ei au fost salvaţi printr-un concurs de împrejurări, datorită intervenţiei unui funcţionar superior din Ministerul de interne.

Din acelaşi plan de asasinate şi ca o continuare a crimelor din noaptea de 26-27 noiembr e a făcut parte uciderea profesorului Virgil Madgearu şi a savantului Nicolae Iorga. Iată cum s-au desfăşurat faptele: la ora 14.00, în ziua de 27 noiembrie, o bandă de 6 legionar a r dicat de la locuinţa sa din Bucureşti pe profesorul Virg l Madgearu, pentru a-l duce la poliţie în vederea „unei declaraţii". În jurul orei 15.30 a fost găsit împuşcat în pădurea Snagov, la locul numit „Coada lungă". În aceeaşi zi, la ora 17.30, o altă bandă de legionari a r dicat de la masa sa de lucru din vila de la Sinaia pe profesorul Nicolae Iorga. În noaptea de 27-28 noiembrie, Nicolae Iorga a fost supus torturii, batjocorit şi schingiuit în locu nţa primarului leg onar din comuna Teişani, de lîngă Vălenii de Munte. În jurul orei 7.00, în ziua de 28 noiembrie, pe şoseaua

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1969, 5-8/1979.

Ploiești-Strejnicu, la circa 1 km de Strejnicu, pe partea dreaptă a șoselei, pe mirişte, la o distanță de 15 m de șosea, a fost găsit corpul n însuflețit al marelui om de cultură, savant de renume mondial, profesorul Nicolae Iorga.

Acestea sînt faptele. Cine erau victimele? Oameni ale căror convingeri politice nu concordau cu cele ale legionarilor și care, în virtutea unor funcții publice sau activități publicistice, științifice, au condamnat legionarismul și au avertizat opinia publică românească asupra pericolului fascismului. Toți sau aproape toți au r flectat interese și aspirații ale unor c rcuri sociale, politice sau cultural-științific aparținînd claselor exploatatoare, regimului social-politic din România interbelică, dar care s-au pronunțat și au militat împotriva legionarismului ca ideologie și îndeosebi ca practică; au exprimat sentimente antifasciste și voința de apărare a independenței și suveranității naționale a României; s-au opus în felurite chipuri aruncării țării în brațele G rmaniei hitleriste și în aventuri războinice.

Acțiunile teroriste și asasinatele comise de legionari au dat naștere unei puternice indignări în opinia publică românească. A doua zi după uciderea primului ministru Armand Călinescu, într-un redacțional al ziarului *Timpul* se spunea: „Crima mișelească săvîrșită ieri de... nucleele teroriste înființate de legionari a zguduit adînc sufletul întregii opinii românești... În timp ce mii și mii de oameni poartă armele în rîndurile regimentelor lor pentru a sta cu pieptul scut la paza țării, s-au găsit nebuni, sub impulsul unei porniri criminale vîrîtă demult și metodic în sufletul lor, care să se înarmeze pentru a trage în primul ministru al țării".

Iar cel care peste scurt timp avea să împărtășească același tragic sfîrșit, savantul Nicolae Iorga scria: „El a căzut, cum se putea aștepta, jertfă unor fanatici care-l urmăreau de mult cu o vendetă de sînge. Țara va judeca dacă în împrejurările de față, cu amenințări, existente sau posibile, de jur împrejurul nostru, era loc pentru o astfel de sălbatică răzbunare".

În acele clipe de grea cumpănă pentru poporul român, singur partidul comunist arătase calea cea mai indicată pentru a se pune capăt fărădelegilor legionare și a salva țara din situația gravă în care o adusese guvernarea legionaro-antonesciană. „Numai poporul român unit... poate să bareze drumul agenților Germaniei fasciste... în frunte cu Garda de fier — se sublinia într-un document al P.C.R., lansat încă în iunie 1938. Partidul comunist apelează la toate partidele și organizațiile democratice, la toți cetățenii iubitori de democrație, progres și pace să-și unească forțele pentru... extirparea din rădăcini a agenturii fascismului german și italian, în frunte cu Garda de fier, pentru restabilirea regimului constituțional parlamentar..."

Pentru fericirea națiunii

Luptător pentru unire, Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907)[1] a fost și un sincer susținător al înfăptuirii unor reforme în serviciul celor mulți. Publicist pasionat, a deschis paginile gazetelor editate (uneori și redactate în întregime de el) dezbaterii unei probleme vaste.

Despre felul său de a vedea dezvoltată unirea, înfăptuită prin voința maselor la 24 ianuarie 1859, vorbește și un articol pe care Hasdeu, marele om de cultură, l-a publicat, la 1 iunie 1861, în gazeta ieșeană Tribuna română, articol în care aborda trei dintre problemele aflate la ordinea zilei atunci. Prima dintre acestea, desăvîrșirea unirii, a fost realizată cîteva luni mai tîrziu, la 11 decembrie 1861, cînd Alexandru Ioan Cuza a anunțat oficial că „unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeiată".

Dar iată ce scria B.P. Hasdeu:

Trei chestiuni vitale preocupă acum toate clasele boierești și neboierești de încoace și de dincolo de Milcov: desăvîrșita unire, lărgirea legii electorale și împroprietărirea țăranilor.

Oricine nu se înșeală pe sine însuși sau nu vrea să înșele pe alții lesne se poate încredința că aceste trei chestiuni sînt nedezlipite și de nedezlipit.

Desăvîrșita unire fără lărgirea legii electorale, ce este ea oare, de nu întărirea șubredului boierism, nemicirea țării, o batjocură?

Lărgirea legii electorale, fără împroprietărirea țăranilor, ce este ea oare, de nu o proastă contrazicere: e larg, pe semne, unde majoritatea țării lipsește!

Astfel, efectuarea acestor trei grandioase și adevărat naționale măsuri trebuiește nu doară, nu una după alta, ci de odată...

Dar cine anume să le efectueze și cum anume putea-se-vor ele efectua?

Cine? Răspunsul nostru nu poate fi ambiguu. Nu boierii! Ei nu vor s-o facă, nu pot s-o vreie și, prin urmare, nu pot nici cum. Rămîne, deci, puterea executivă: alesul națiunii.

Cum? Un singur mod este cu putință: decretarea unirii și convocarea unei adunări pe bazele votului universal; decretare și convocare totodată, în aceeași zi.

Se va întîmpina, poate, că această propunere nu cuprinde în sine pe cea a treia măsură: împroprietărirea țăranilor? Eroare! Votul universal e acel ce tăinuiește în întru-i ființînde, gata a ieși la lumină, toate fericirile putincioase ale unei națiuni.

I. L.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1970, 3/1979.

Nigeria 1700-1900
O REVOLUȚIE COMERCIALĂ CU PREA PUȚINE FOLOASE PENTRU AFRICANI

GUDA ABDULLAHI,
MICHAEL CROWDER

Revista noastră a scris în repetate rînduri despre acea realitate istorică, înjositoare şi inumană, care a fost traficul cu oameni[1]. O nouă lucrare, Nigeria. An Introduction to Its History, **analizează, în numeroase pagini, cauzele externe şi interne precum şi implicaţiile sclaviei negre, din nefericire, atît de strîns împletite cu trecutul Africii. Autorii lucrării sînt Guda Abdullahi, istoric şi ministru al educaţiei din Kano, în nordul ţării, unul din statele care alcătuiesc Republica Federală Nigeria, şi Michael Crowder, cunoscut istoric britanic, profesor la Universitatea din Lagos (capitala şi, de asemenea, stat în R.F.N.), numit, în urmă cu un an, redactor şef al revistei** History Today, **omolog britanic al** Magazinului istoric **românesc.**

Textul ales pentru cititorii noştri din lucrarea menţionată este redat într-o formă întrucîtva prescurtată; titlul, subtitlurile, explicaţiile dintre paranteze drepte şi notele de subsol aparţin redacţiei noastre.

Pînă în secolul XVI, băştinaşii care îşi duceau viaţa risipiţi prin regiunile de coastă ale Nigeriei se îndeletniceau cu pescuitul şi cu extragerea sării din apele lagunelor. Contactul Nigeriei cu restul lumii nu s-a realizat peste Oceanul Atlantic, ci de-a curmezişul imenselor întinderi ale mării de nisip — Sahara. Comerţul prin Sahara le-a furnizat nigerienilor, în afară de sarea care le era necesară, pînzeturi, mărgele, cai, aramă etc., aduse din nordul Africii de către negustători arabi, cărora le vindeau, în schimb, aur, sclavi, pene de struţ, piei, fildeş. Era vremea cînd aurul constituia moneda forte nu numai pe piaţa arabă, ci şi pe cea din Europa, care căuta să-l obţină în mod deosebit de la arabi.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1974, 1/1977, 6/1978, 9/1979.

Tot ei procurau mirodenii şi ţesături fine aduse din India. Europenii încercau să descopere o cale directă de acces către bunurile provenite din Africa şi India pentru a nu mai fi nevoiţi să le cumpere la preţuri astronomice. În consecinţă, locuitorii lumii vechi au încercat să ajungă în India ocolind continentul african prin extremitatea sa sudică.

Reuşita acestei întreprinderi le-a asigurat atît posibilitatea de a cumpăra aur direct de la africani, cît şi aceea de a întemeia legături comerciale durabile cu India. Către sfîrşitul sec. XV, portughezii, care trecuseră la fapte, exploraseră în întregime ţărmurile din vestul Africii, încheind diverse tranzacţii cu statul feudal Benin, aflat, în acea vreme, în plină înflorire. Ei cumpărau mai ales piper pentru Europa, sursă pe care au abandonat-o, preferîndu-l pe cel din India, după ce au ajuns acolo. Portughezii cumpărau, de asemenea, fiinţe umane, semeni ai africanilor întîlniţi pe coastă care, jucînd rolul unor intermediari, le înlesneau să procure mîna de lucru atît de necesară pentru plantaţiile din insula, de curînd colonizată, Sao Tomé, în golful Guineii, din Oceanul Atlantic, sau, mai tîrziu, pentru plantaţiile din America.

În cursul sec. XVI, aurul şi sclavii au devenit principalele produse în comerţul dintre Europa şi coasta de vest a Africii, comerţ care a adus unele avantaje economice africanilor din regiune. Ei obţineau în schimb de la europeni, fier, ţesături, cupru şi alamă şi, mai ales, arme de foc, pe care le foloseau atît ca să-şi apere propriile state, cît şi pentru a le cuceri pe cele învecinate.

Ca rezultat, pe ţărmuri sau în apropierea acestora, s-au constituit oraşe şi state puternice. Dar nu trebuie să considerăm deschiderea coastei atlantice drept unica şi singura cauză a înfloririi lor. Benin, Ife şi Oyo, din delta Nigerului, au fost întemeiate cu mult înainte de venirea portughezilor. Accesul acestor state la apele oceanului, prin coridoul savanei spre Porto Novo din golful Benin, centrul comerţului de sclavi, a fost însă un factor major al dezvoltării lor, deşi, repetăm, există dovezi că ele erau importante centre comerciale încă înainte de apariţia europenilor.

Zece milioane de africani

În sec. XVII, cea mai importantă marfă în comerţul dintre Africa şi Europa, cu mult mai importantă chiar decît aurul, deveniseră sclavii. Timp de patru veacuri cît a durat acest odios trafic de fiinţe umane, peste 10 milioane de africani[1] — fără a-i mai socoti pe cei morţi în cursul războaielor duse pentru capturarea lor sau în timpul traversării oceanului — au fost transportaţi peste Atlantic,

[1] Ultima ediţie a *Enciclopediei britanice*, în 30 volume (1977), menţionează cifra de „peste cincisprezece milioane".

ca să muncească pe plantaţii. De ce cumpărau europenii africani şi de ce erau de acord africanii să-i vîndă pe unii dintre ai lor?

Un secol mai înainte, cînd Spania şi Portugalia au început să-şi exploateze teritoriile din America, ele au încercat să obţină argint şi zahăr folosindu-i ca lucrători fie pe indienii băştinaşi, fie pe europeni. Curînd însă s-a constatat că indienii mureau în număr mare din cauza unor boli europene şi africane, ale căror virusuri fuseseră aduse de navigatorii spanioli şi portughezi. Pe de altă parte, s-a dovedit că africanii ajunşi în Lumea Nouă erau de trei ori mai rezistenţi la maladii decît europenii. De aceea proprietarii plantaţiilor s-au decis să importe mînă de lucru africană.

Vă veţi întreba de ce nu şi-au întemeiat europenii plantaţii chiar în Africa, evitînd astfel costul ridicat al transportului de sclavi peste ocean, mai ales că în Africa de Vest culturile de zahăr şi bumbac dădeau rezultate bune. Motivul cel mai important a fost, şi de astă dată, malaria şi febra galbenă, care omorau între patru şi şase sute de europeni la o mie, în cursul primului an petrecut în Africa de Vest. La aceasta se adăuga rezistenţa tenace a africanilor împotriva ocupaţiei europenilor care erau insuficient armaţi pentru a mai

În p. 48: *Kano pare a fi rezistat la asaltul timpului. În imagine: o vizită a emirului, însoţit de escorta sa, pe străzile oraşului; reconstituire istorică, după albumul* Nigeria du Réel à l'Imaginaire, *Paris, 1978*

De ce acceptau unele căpetenii africane să-i vîndă pe comercianţii lor? O întrebare istorică la care articolul de faţă încearcă să răspundă

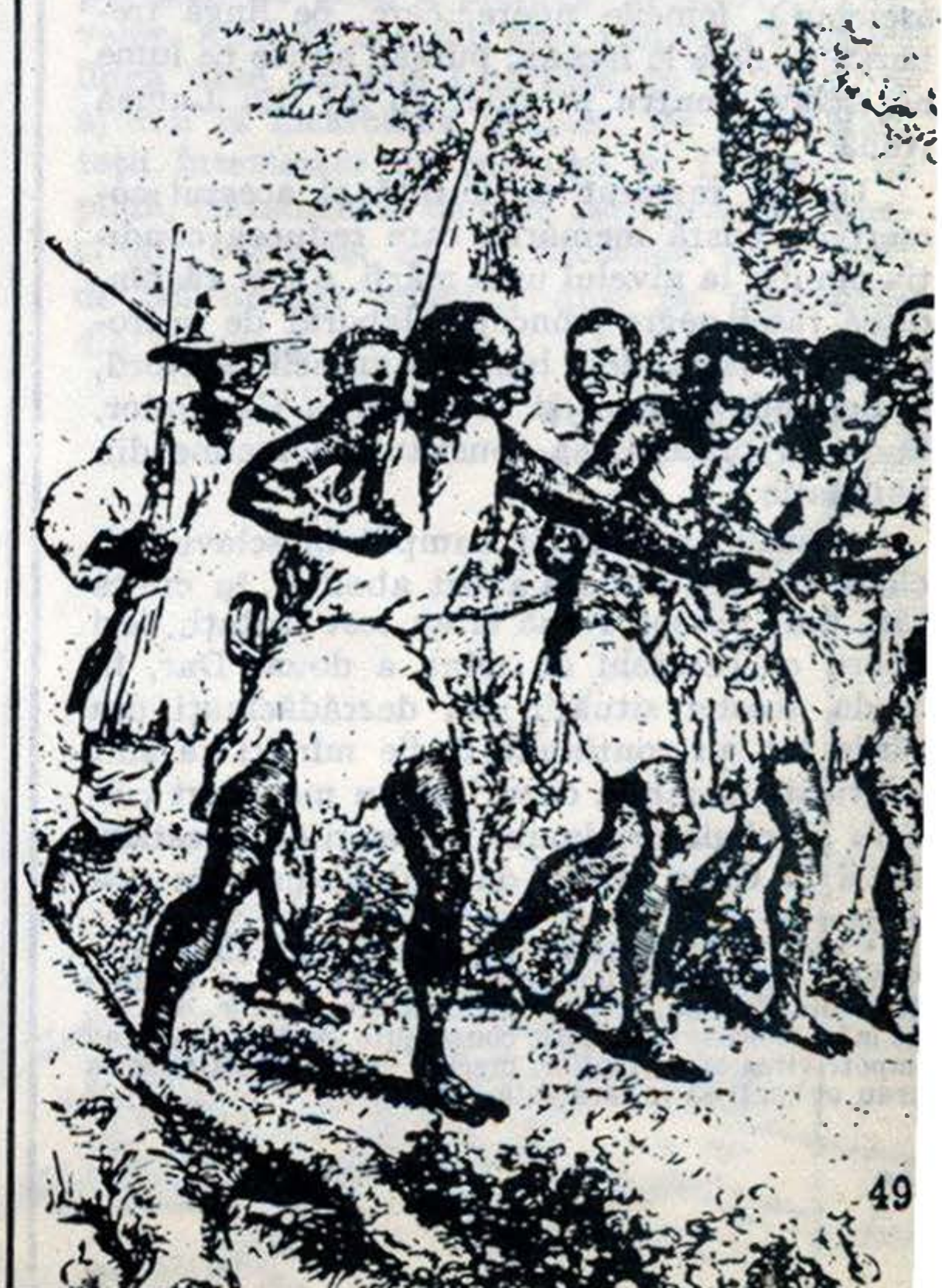

duce războaie de amploare şi în Africa[1]. Cea mai simplă soluţie s-a dovedit a fi ducerea africanilor în America. Faptul a fost înlesnit de introducerea noilor descoperiri în tehnica navigaţiei, ceea ce a determinat ieftinirea transportului africanilor şi, implicit, creşterea profiturilor pentru neguţătorii de sclavi, care au ajuns, la mijlocul sec. XVII, să cîştige cam 20 lire sterline de cap de om.

În privinţa celei de-a doua întrebări — cum au fost de acord unii africani să-şi vîndă compatrioţii — trebuie să ne amintim că aproape în fiecare societate, de-a lungul istoriei, fusese practicată sclavia şi că ideea nu le era străină nici africanilor. Apoi, africanii aveau mare nevoie de mărfurile oferite de europeni. În afară de aur — căutat mai înainte şi de arabi — principala marfă pe care voiau aceştia să o cumpere erau sclavii. Astfel, în lipsa oricăror alte articole de schimb, africanii vindeau bărbaţi şi femei. De obicei, aceştia erau criminali sau prizonieri de război din alte grupuri etnice, de care locuitorii dintr-o anumită zonă urmăreau să se descotorosească.

Unele dintre societăţile africane au profitat de pe urma acestui teribil trafic, căpătînd în schimb diverse bunuri şi arme. Dar acest lucru le-a aservit unui comerţ care îi implica pe ei înşişi în continue vînători şi războaie pentru capturarea sclavilor. În plus, consecinţa pe termen lung suferită de societăţile africane a fost pierderea unora dintre cei mai capabili cetăţeni ai acestora. Neguţătorii de sclavi achiziţionau îndeosebi bărbaţi tineri şi sănătoşi, apţi pentru muncă, şi alegeau, de asemenea, femeile tinere, care, pe lîngă treburile pe care le făceau, puteau aduce pe lume noi sclavi pentru proprietarii lor din Lumea Nouă.

Un alt rezultat de durată al acestui comerţ de tristă memorie, care reducea condiţia omului la nivelul unei mărfi, a fost răspîndirea rasei negre [concept elaborat de antropologia clasică] de-a lungul Americii de Nord, şi de Sud, precum şi în regiunea Caraibilor, unde, în prezent, ea constituie o zecime din populaţie.

Africanii au suferit cumplit în sclavie, şi, chiar după ce aceasta a fost abolită, în multe ţări din Lumea Nouă ei au fost trataţi, deşi liberi, ca cetăţeni de mîna a doua. Dar, în ciuda acestei situaţii, cei dezrădăcinaţi din ţările lor au continuat să fie mîndri că sînt negri şi, în multe cazuri, şi-au menţinut cultura şi religia originare. În Brazilia de astăzi, ca şi în Cuba, mulţi oameni de culoare respectă încă tradiţiile strămoşilor lor yoruba [stat situat, în evul mediu, în sud-vestul Nigeriei].

[1] Sec. XVI a solicitat intens arsenalul uman, economic şi militar al puterilor europene, atît în conflictele din Europa, cît şi în expansiunea lor dincolo de mări şi oceane, pe noile continente, unde întîmpinau împotrivirea autohtonilor, precum şi noi condiţii cărora erau obligaţi să le facă faţă.

„Era armelor de foc şi a comerţului cu sclavi"

Pentru africani, comerţul cu sclavi a însemnat o revoluţie comercială. Pe coasta Africii de Vest avea loc negoţul cu Europa şi America. Din aceste continente au fost introduse în Africa mărfuri ca lichior, tutun, pînzeturi, oale de metal, bare de cupru şi de fier, şi, în special, arme de foc; africanii ofereau în schimb unele produse naturale ca aur, lemn şi fildeş şi, în principal, sclavi. Pe coasta de vest a Africii, perioada dintre 1500 şi 1800 a rămas consemnată în istorie ca „era armelor de foc şi a comerţului cu sclavi"[2]. Armele de foc importate au permis africanilor să captureze mai mulţi sclavi pentru vînzare. Mîna de lucru exportată producea bumbac şi zahăr în Lumea Nouă în loc să le producă în Africa. Spre deosebire de neguţătorii musulmani din Africa de Nord, care se îndeletniceau şi ei cu vînzarea de sclavi, dar la o scară mult mai redusă, europenii n-au făcut nici un efort pentru a ridica, cît de cît, nivelul cultural al societăţilor africane. Foarte puţini africani au fost învăţaţi să scrie şi să citească sau să socotească. Ca o ironie a soartei, în unele state învecinate cu centrele comerciale de pe coastă, deşi locuitorii nu erau musulmani, administraţia le era condusă de africani de religie mahomedană, şi nu de către funcţionari educaţi de europeni, cum ar fi fost normal, deoarece aceştia pur şi simplu nu existau.

Neguţătorii africani au prosperat oarecum de pe urma profiturilor obţinute din vînzarea de sclavi, unele state extinzîndu-se şi devenînd tot mai puternice. Dar, posedînd arme de foc şi fiind continuu silite să procure sclavi, aceste state purtau veşnic războaie sîngeroase, ceea ce, cu toate cîştigurile trecătoare realizate, au slăbit considerabil, după trecerea cîtorva secole, societăţile africane. Astfel, dezvoltarea agricolă a ţării, posibilitatea de a exporta bumbac, zahăr, ulei de palmier, au fost mult întîrziate.

În sec. XVIII, deşi comercianţii europeni erau încă interesaţi de achiziţionarea de sclavi, ei cumpărau şi alte mărfuri ca fildeş, gumă arabică, ceară de albine, piper şi alte mirodenii, cherestea; în unele zone, aceste produse deveniseră chiar mai căutate decît sclavii. Se cumpărau şi produse alimentare, fie pentru membrii echipajelor de pe nave şi pentru sclavi, în timpul transportului, fie pentru a fi comercializate de-a lungul coastei. În general se pot face multe speculaţii asupra diferitelor

[2] Vezi articolele semnate de Basil Davidson, în *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 2/1968, 7/1974, precum şi cele ale lui Philip D. Curtin, în nr. 8 şi 9/1978.

căi prin care Africa s-ar fi putut dezvolta, dacă sclavia ar fi fost abolită cu mult înaintea sec. XIX.

O altă consecinţă a comerţului peste Atlantic, importantă pentru Africa, a fost introducerea culturilor unor legume şi fructe noi, provenind din Lumea Nouă, printre care s-au aflat porumbul, maniocul, tutunul şi arahidele. Putem deci repeta ca o concluzie că revoluţia comercială declanşată de contactul cu europenii, în perioada 1500-1800, a adus prea puţine foloase africanilor, chiar ţinînd seama de indivizii care s-au îmbogăţit de pe urma acesteia.

În cursul sec. XIX, în istoria complexă a regiunilor din vecinătatea deltei Nigerului se pot distinge două tendinţe principale: înlocuirea negoţului de sclavi cu cel de ulei de palmier şi aservirea statelor din zonă de către comercianţii britanici care şi-au impus controlul asupra legăturilor economice cu hinterlandul[1].

Abolirea comerţului cu sclavi i-a silit pe băştinaşi să caute un alt produs în schimbul căruia să obţină mărfurile europene. Soluţia a fost găsită în palmierii sălbatici care dădeau un ulei foarte apreciat de importatori. Pentru a se putea răspunde cererilor tot mai importante, privind uleiul respectiv, au apărut şi s-au dezvoltat plantaţiile de palmieri.

Abolirea comerţului cu sclavi de către Anglia, în 1807[2], nu a însemnat nicidecum dispariţia lui totală. El a continuat să se desfăşoare doar în condiţii mai grele. Traficanţii africani din deltă trebuie să fi considerat foarte bizar faptul că oamenii albi care, timp de secole, sprijiniseră cu fermitate comerţul cu sclavi, se opuneau acum, cu aceeaşi fermitate, aceluiaşi lucru. Dacă englezii ajunseseră să-l considere drept o greşeală, nu acelaşi lucru se poate spune despre conducătorii africani ai unor state din deltă şi nici despre mulţi alţi negustători europeni. Vînzarea sclavilor a devenit astfel mai mănoasă; din cauza supravegherii efectuate de navele britanice, după 1807, capturarea şi transportarea lor era mult mai dificilă. Ceea ce a făcut să le crească preţul. Pe măsură ce plantaţiile din America, Cuba şi Brazilia se extindeau, se mărea şi cererea de mînă de lucru. Deşi trecuseră cîteva decenii de la abolirea sclaviei, de către Anglia, zeci de vase şi nave comerciale transportînd sclavi au fost descoperite în largul portului nigerian Bonny; paradoxal, numărul sclavilor trimişi peste Atlantic din Africa de Vest era în creştere: aproximativ 25 000 în 1842, alţi 85 000 în 1847. Erau expediaţi din porturi în care navele britanice nu aveau acces. În deltă, statul Brass (Nembe), care avea un port ascuns, era principalul centru de îmbarcat sclavi, în timp ce din porturile cunoscute pleca uleiul de palmieri.

Transformarea economiei bazate pe negoţul cu sclavi într-o alta, bazată pe exportul de ulei de palmier, nu a însemnat mare lucru pentru africani. Ei erau folosiţi acum ca hamali care trebuiau să care uleiul, pe uscat, pînă în porturile de unde îl preluau proprietarii navelor. Apoi vîsleau din greu pentru a conduce lîngă vase pirogile încărcate cu butoaie şi ajutau la încărcarea uleiului. Pe noile plantaţii întemeiate de colonişti în Calabar, de pildă, tratamentul de care „se bucurau" muncitorii băştinaşi nu se deosebea prea mult de cel aplicat sclavilor duşi pe plantaţiile din America.

În româneşte de
Madelena **BUICLIU**

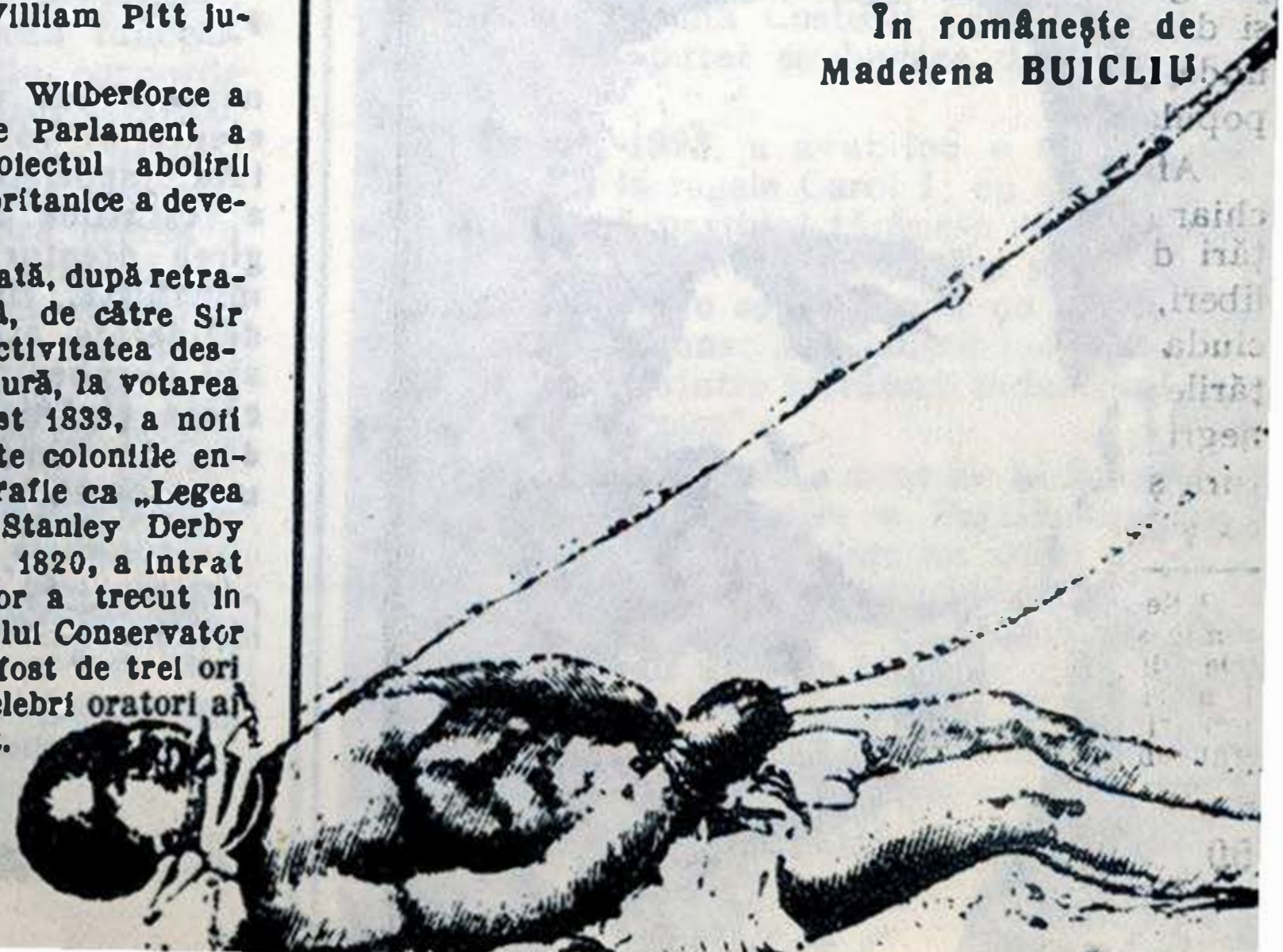

---

[1] Teritoriu învecinat cu o posesiune colonială şi asupra căreia un stat colonialist pretinde să-şi exercite suveranitatea (transformarea oraşului Lagos în colonie britanică — 1861 — inaugurează epoca cuceririi britanice). Într-o accepţie mai largă, hinterland este sinonim cu teritoriul pe care se bazează o metropolă pentru procurarea resurselor umane şi materiale.

[2] Un rol important în lupta pentru desfiinţarea sclaviei a jucat William Wilberforce (1769-1833), om de stat englez, membru al partidului „noilor Tory" (conservatori moderaţi) — reorganizat, după 1784, de către prietenul său, primul ministru William Pitt junior (1759-1806).

Ales în Camera Comunelor în 1780, Wilberforce a susţinut cu fervoare adoptarea de către Parlament a legislaţiei antisclavagiste. În 1807, proiectul abolirii comerţului cu sclavi în Indiile de Vest britanice a devenit lege.

Campania aboliţionistă a fost continuată, după retragerea lui Wilberforce din viaţa politică, de către Sir Thomas Fowell Buxton (1786-1845); activitatea desfăşurată de el a contribuit, în mare măsură, la votarea şi adoptarea în Parlament, la 23 august 1833, a noii legi privind abolirea sclavajului în toate coloniile engleze. Acest act, consemnat în istoriografie ca „Legea Stanley", poartă numele lui Edward Stanley Derby (1799-1869), om politic englez. Deşi în 1820, a intrat în Parlament ca Whig (liberal), ulterior a trecut în rîndul Torylor, ajungînd liderul Partidului Conservator pentru o perioadă de peste 20 ani. A fost de trei ori prim-ministru şi unul dintre cei mai celebri oratori ai Parlamentului britanic în secolul trecut.

PARTIDA ŢĂRĂNEASCĂ ŞI ÎNTEMEIETORUL EI

Dr. IOAN SCURTU

La sfîrşitul secolului XIX şi începutul sec. XX, problema centrală pentru progresul social-economic şi politic al României era cea agrară. Dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste a atras după sine ascuţirea contradicţiilor sociale în lumea satelor, în primul rînd dintre moşierime şi ţărănime. Aceste contradicţii au îmbrăcat adesea forma unor răscoale ţărăneşti, care au culminat cu cea din primăvara anului 1907.

Afectată de dominaţia pe care o exercitau marii proprietari asupra satelor, burghezia ruraiă era tot mai nemulţumită de situaţia de inferioritate în care era menţinută. De aceea, în ultimele decenii ale sec. XIX, ea a devenit tot mai activă şi hotărîtă să influenţeze în sensul intereselor ei evoluţia economică şi social-politică a României. Deşi aceste interese se circumscriau în limitele orînduirii capitaliste, acţiunea burgheziei rurale — cu-

noscută sub numele de ţărănism — avea, în esenţă, un rol progresist, deoarece era îndreptată împotriva marii proprietăţi moşiereşti şi a resturilor de relaţii feudale, urmărind lărgirea drepturilor şi libertăţilor burghezo-democratice. În înfăptuirea unora dintre aceste deziderate era interesată întreaga ţărănime, atît burghezia cît şi proletariatul agricol. Mişcarea ţărănistă a îmbrăcat forme complexe, dar, în ultimă instanţă, a urmărit întemeierea unui partid ţărănesc.

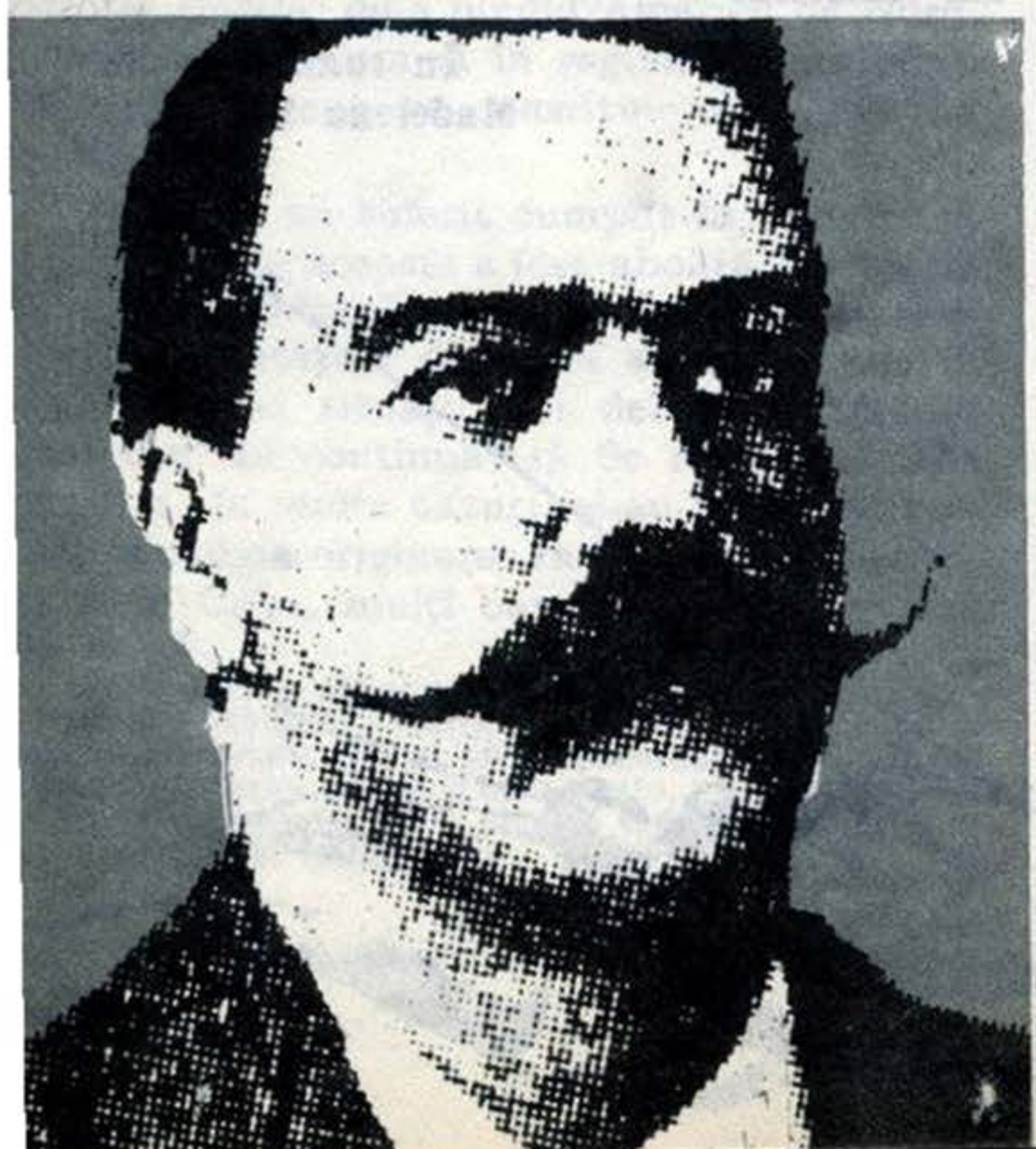

C. Dobrescu-Argeş are meritul de a fi iniţiat şi organizat la sfîrşitul sec. XIX acţiuni pentru îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii

Sus: imagini dintr-un Album etnografic *aflat la Biblioteca Academiei R.S. România*

Primul deputat țărănist

Încercarea formării unui partid țărănesc este legată de numele lui C. Dobrescu-Argeș. În 1875, odată cu încadrarea sa în funcția de învățător în comuna Mușătești (Argeș), el a început o vastă muncă consacrată binelui obștesc, ridicării nivelului de viață materială și spirituală a celor de la sate. El nu s-a mărginit la activitatea culturală și economică, ci a vizat și țeluri politice. În acest scop, a reușit să stabilească legături cu mai mulți învățători și țărani înstăriți din diferite județe ale țării — între care Dincă Schileru (din Bălteni-Gorj) și Mucenic Dinescu (din Corbeni-Argeș) — în vederea creării unei organizații politice țărănești.

În 1880, din inițiativa sa, s-a constituit *prima organizație țărănistă*, numită Comitetul țărănesc, pe baza unui program care nu afecta ordinea socială existentă, dar înfăptuirea lui ar fi lărgit democrația burgheză și ar fi ameliorat situația țăranilor. Organul de presă al Comitetului țărănesc era gazeta *Țăranul*, editată în comuna Mușătești, începînd cu 14 octombrie 1881, care a devenit *prima gazetă țărănistă* din România. În 1881-1882 a avut loc acțiunea de întemeiere a comitetelor țărănești în cît mai multe sate. Un larg ecou a avut marea adunare țărănească organizată în comuna Corbeni (Argeș) în zilele de 28-29 august 1882, la care au participat peste 400 „țărani fruntași" (chiaburi), învățători și preoți din județele Argeș, Muscel, Romanați, Gorj, Vîlcea și Dîmbovița. Cu acest prilej a fost prezentat programul Comitetului țărănesc și a fost sfințit steagul mișcării țărăniste.

Îngrijorat de amploarea pe care începea să o ia mișcarea, guvernul liberal a interzis ținerea unor noi adunări și a început să persecute pe cei ce aderaseră la Comitetul țărănesc. Participînd la alegerile parlamentare din 1883, Comitetul țărănesc a reușit să trimită în Parlament patru deputați (aleși în județele Argeș, Gorj, Dîmbovița și Brăila). În 1884, C. Dobrescu-Argeș a fost ales deputat la Colegiul III din județul Argeș însă a fost invalidat sub motiv că era învățător[1], deoarece legea electorală interzicea funcționarilor statului să facă parte din corpurile legiuitoare. În același an, Comitetul țărănesc — lipsit de coeziunea necesară — s-a destrămat, iar gazeta *Țăranul* și-a încetat apariția.

Convins că tribuna parlamentară oferea o largă posibilitate de manifestare politică, C. Dobrescu-Argeș și-a pus din nou candidatura în alegerile din 1885, după ce în prealabil demisionase din învățămînt. Dar și de astă dată a fost invalidat, pretextîndu-se că nu și-a făcut stagiul militar. Recunoscîndu-i calitățile de om politic și căutînd să utilizeze popularitatea lui C. Dobrescu-Argeș în favoarea P.N.L., I.C. Brătianu a încercat să-l atragă în partidul său, însă acesta a refuzat. În 1888, 1891 și 1895 C. Dobrescu-Argeș a fost ales deputat la Colegiul III din județul Argeș fără a mai putea fi invalidat. El a devenit astfel primul deputat țărănist din România, participînd activ la dezbateri, venind cu inițiative proprii menite să amelioreze situația țărănimii. Caracterizîndu-i activitatea parlamentară, C. Mille scria: „A iubit țărănimea din mijlocul căreia a ieșit și i-a priceput nevoile într-atît, încît numai puterea cuvîntului său l-a făcut stăpîn pe veci asupra unui colegiu care ajunsese a fi socotit zestrea guvernelor" (*Adevărul la sate*, 15 ianuarie 1904).

N-a renunțat nici o clipă la dorința sa — întemeierea unui partid țărănesc. Drumul însă era greu. În 1892 C. Dobrescu-Argeș, ajutat de episcopul Ghenadie de Argeș, a creat, în comuna Mușătești, Societatea pentru cultura țăranilor, pe baza unui program moderat. Organul de presă al societății a devenit *Gazeta țăranilor*, pe care C. Dobrescu-Argeș a scos-o la 8 noiembrie 1892, împreună cu cumnatul său, învățătorul Al. Valescu.

Prin intermediul gazetei, a început să afirme ideea necesității organizării unui partid țărănesc. În condițiile dominației cvasiabsolute a moșierimii asupra satelor, care, pe lîngă puterea economică, utiliza în interese proprii și aparatul de stat, în condițiile reticenței cu care marea burghezie privea orice mișcare politică la sate, ale stării de ignoranță în care era menținută țărănimea, întemeierea partidului țărănesc nu era un act ușor de realizat. În concepția lui C. Dobrescu-Argeș, acesta trebuia condus de cei 38 deputați aleși de Colegiul III, iar cadrele locale urmau să fie recrutate dintre învățători, preoți, consilieri comunali, primari și notari. Așadar, era vorba de un partid condus de burghezia rurală.

C. Dobrescu-Argeș susținea că existența unui asemenea partid era justificată de faptul că problema țărănească era „singura chestiune care privește țăria și viitorul neamului românesc". La sfîrșitul anului 1894, sprijinit de avocatul I. Rădoi, el lucra deja la organizarea proiectatului partid. Liberalii și conservatorii, care monopolizaseră conducerea țării prin sistemul rotativei guvernamentale, au primit cu indignare încercările de întemeiere a partidului țărănesc. *Gazeta țăranilor* era confiscată de autorități, iar propagandiștii și cititorii prigoniți. C. Dobrescu-Argeș a fost arestat în comuna Costești (Argeș), deși în calitate de deputat se bucura de imunitate parlamentară.

În august 1895, a avut loc o audiență a lui I. Rădoi la regele Carol I; cu acest prilej el a arătat că partidul țărănesc va activa în cadrul strict legal. La întrebarea suveranului dacă țărăniștii nu se confundă cu socialiștii, I. Rădoi a răspuns: „Socialiștii lucrează mai mult la orașe, printre lucrătorii industriali, iar noi lucrăm la sate".

La 4 octombrie 1895 a avut loc în București Congresul de constituire a Partidului țărănesc. Delegați din 24 județe au votat programul propus de C. Dobrescu-Argeș, au hotărît ca noul partid să se numească Partida țărănească și au ales un comitet de acțiune în frunte cu C. Dobrescu-Argeș și I. Rădoi. Era pentru prima dată în istoria României cînd lua ființă un partid politic care-și propu-

[1] El candidase și în 1878 la Colegiul IV, dar nu îndeplinea condițiile de vîrstă cerute de lege.

nea să se ocupe pe larg și în mod expres de țărănime.

Programul noii organizații a fost tipărit în broșură și răspîndit de încasatorii *Gazetei țăranilor*, care erau cei mai activi propagandiști ai partidului.

Trebuie precizat că, într-o perioadă în care lupta țărănimii pentru pămînt îmbrăca forma unor mari răscoale, Partida țărănească nu ridica problema esențială a exproprierii pămînturilor moșierești și împroprietăririi țăranilor. Activitatea acesteia era exclusiv legală, ceea ce, în condițiile de atunci, contribuia la demobilizarea țărănimii, care se orienta spre lupta revoluționară.

Alături de socialiști

Îndată după întemeiere, Partida țărănească a participat la alegerile din 1895, reușind să-și trimită în Parlament doi reprezentanți: C. Dobrescu-Argeș (județul Argeș) și G. Mo sescu (județul Muscel). În anii 1895-189 C. Dobrescu-Argeș a desfășurat o vie activitate pentru sporirea numărului de membri ai noii organizații care trebuia să cuprindă pe toți cei ce doreau „dezrobirea politică a țărănimii". Dovedind o anumită inconsecvență politică, C. Dobrescu-Argeș nu a pregetat să facă unele declarații în favoarea Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator cînd acestea se aflau la guvern.

Numărul aderenților Partidei țărănești era însemnat; *Gazeta țăranilor* scria despre „sute de mii de membri", iar N. Iorga aprecia că acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș „izbutise să cîștige o largă popularitate". Cei mai mulți partizani se aflau în județele Argeș, Muscel, Olt, Dîmbovița, Gorj, Vîlcea, ehedinți și Ialomița. Activitatea organizației s-a rezumat însă la propaganda și luările de poziție în *Gazeta țăranilor* și în Parlament. Ea nu a încercat o acțiune concretă de mobilizare a țărănimii pentru înfăptuirea deziderateIor înscrise în program, ci își exprima speranța că acestea vor fi realizate de partidele aflate la guvern. Întrunirile politice erau organizate aproape numai cu prilejul campaniilor electorale. Adepți exclusiviști ai luptei legale, conducătorii ei apreciau că răscoala era o „cale greșită", însă țineau să-și afirme simpatia pentru țărănimea exploatată care se ridica la luptă. În acest sens, Al. Valescu scria că „adevărata pricină a răscoalelor este că țăranul a ajuns în multe părți în mai mizerabilă stare ca pe vremea lui Tudor la 1821".

Pe măsură ce tensiunea la sate creștea, iar activitatea lui C. Dobrescu-Argeș și a adepților săi cîștiga teren — contribuind la deșteptarea țărănimii, la sădirea convingerii că ea avea și drepturi nu numai datorii, că ea era „talpa țării" și că pe umerii ei se sprijinea edificiul României, că din sudoarea ei trăiau în lesnig mai marii vremii — guvernele au cerut autorităților locale să urmărească îndeaproape activitatea țărăniștilor și să ia măsuri de împiedicare a adunărilor Partidei țărănești. Liberalii și conservatorii, care preconizau lichidarea activității acestei organizații politice, au căutat un pretext pentru a lovi în „capul hidrei", cum spunea un ministru liberal, adică în C. Dobrescu-Argeș. Sub motiv că a falsificat o poliță, acesta a fost arestat în vara anului 1898. Înțelegînd sensul politic al acestui act, C. Dobrescu-Argeș arăta că a fost întemnițat „pentru a arunca teroare între ai mei... Recunosc — scria el — că n-am fost destul de viu, de energic în luptele mele, că nu jenă trebuia să produc cîrmuirii, ci la răsturnare trebuia să tind". Există în aceste cuvinte o recunoaștere a limitelor gîndirii și acțiunii sale și o prețioasă indicație pentru activitatea de viitor. Dintr-o afacere din care așa cum afirma N. Iorga, „un om politic obișnuit ar fi scăpat ușor", C. Dobrescu-Argeș n-a putut ieși decît condamnat, mai întîi la 6 luni, apoi la 3 luni închisoare. În urma acestei pedepse, el și-a pierdut drepturile politice, nemaiputînd candida în alegeri. Astfel, era, practic, scos din viața politică a României. În legătură cu această sentință, gazeta *Adevărul la sate* scria în numărul din 15 noiembrie 1901: „Judecătorii din București, boierii sau boieriții... s-au repezit ca uliii asupra lui și l-au nimicit... I-au dat la capă ca să fie pildă altora, să nu mai îndrăznească să ridice glasul pentru țărănime". Referindu-se la aceeași sentință, Tudor Arghezi nota în ziarul *Dimineața* din 14 octombrie 1933: „Prigonit în drepturile de cetățean ca cel din urmă nemernic, urmărit de haite pînă la București, bîrfit în tot ce are mai scump, arestat și dat în judecată că jena cîrmuirea, e trimis la închisoare ca un făcător de rele, pentru crima de a apăra interesele și drepturile celor ce suferă, celor ce trăiesc în colibe, celor ce pier de foame, de boli, de dăjdii".

C. Dobrescu-Argeș a ieșit din închisoarea Văcărești complet demoralizat. Partida țărănească a încercat să-și continue activitatea și a depus candidaturi în alegerile parlamentare din 1899. Teroarea guvernamentală a făcut ca nici unul din candidații săi să nu poată intra în Adunarea Deputaților. Încă înainte de alegeri, dar mai ales după aceea, guvernul a dezlănțuit o cruntă prigoană împotriva membrilor acestei organizații. Activitatea ei a devenit astfel imposibilă; în iulie 1899, C. Dobrescu-Argeș a trecut lui Al. Valescu direcția *Gazetei țăranilor*, iar el s-a retras din arena politică. Patru ani mai tîrziu, la 10 decembrie 1903, înceta din viață, la numai 47 ani. Cu aceasta lua sfîrșit prima acțiune de afirmare a unui partid țărănesc.

Fără îndoială, gîndirea și acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș au avut serioase limite: obiectivele activității nu-i erau întru totul clare, de aceea a avut multe oscilații și atitudini contradictorii; a supraapreciat rolul luptei legale, îndeosebi parlamentare, și a negat importanța luptei revoluționare a țărănimii; n-a înțeles că numai în alianță și sub conducerea clasei muncitoare țărănimea se putea emancipa cu adevărat. Aceste limite își aveau obîrșia în condițiile istorice în care și-a desfășurat activitatea, în apartenența sa la clasa burgheziei.

C. Dobrescu-Argeș are totuși meritul de a fi atras atenția asupra gravității problemei

țărănești, de a fi contribuit la crearea unei stări efervescente la sate, de a fi inițiat și organizat acțiuni concrete pentru îmbunătățirea situației țărănimii. Chiar dacă rezultatele obținute n-au fost pe măsura așteptărilor, activitatea lui a reprezentat primul pas concret pe calea organizării politice a țărănimii; amintirea lui avea să constituie un îndemn pentru generațiile următoare de țărăniști. Sămînța aruncată de el a rodit în 1918, cînd a apărut Partidul Țărănesc, condus de Ion Mihalache.

C. Dobrescu-Argeș putea să facă o strălucită carieră politică în cadrul P.N.L., să ajungă la o situație materială înfloritoare,. dar a preferat să rămînă un învățător, în sensul cel mai larg și nobil al cuvîntului.

Nu o dată, activitatea sa a fost paralelă, iar uneori s-a interferat cu cea a socialiștilor. Căci, nu trebuie uitat, acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș a premers — e drept că pe alte coordonate — pe cea a socialiștilor, care au întemeiat cluburi socialiste la sate în anii 1898-1899[1]. În Parlament, el s-a situat adesea alături de socialiști și de liberalii radicali conduși de Gh. Panu. Referindu-se la această problemă, revista socialistă *Contemporanul* scria în 1888: „D-l C. Dobrescu-Argeș a fost socotit de toți ca socialist. Și trecutul d-sale, și faptul că a stat alături rea cu deputații socialiști și cu d-l Panu și, în sfîrșit, el singur spunea că-i socialist". De asemenea, în presă și la diferite întruniri politice și-a exprimat simpatia față de socialiști, colaborînd uneori cu ei în lupta pentru obținerea de drepturi și libertăți democratice, în primul rînd a votului universal[2].

Poate nici o apreciere nu ar corespunde mai bine adevărului decît cea a cunoscutului militant socialist Panait Moșoiu din 1901: „E drept că în agitarea lui, Dobrescu n-a afirmat niciodată păreri prea radicale. El s-a mărginit numai la un oarecare minim. Dar faptul acesta n-a împiedicat să se nască în capul oamenilor tocmai tendințe contrare. N-a împiedicat ca mișcarea întețită de el să poată fi continuată, să se continue mai larg. Și stăpînirea nu greșea acolea de loc cînd îl clasează pe Dobrescu *în tagma oamenilor temuți, adică alăturea de a noastră* [subl. *I.S.*]".

Dincolo de greșelile, inconsecvențele și minusurile sale, C. Dobrescu-Argeș rămîne una dintre cele mai interesante figuri politice de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX, a cărei activitate se înscrie, în esență, pe linia progresului social.

În anii socialismului victorios, mai exact în luna mai 1969, printr-un decret al Consiliului de Stat, Căminului cultural din Mușătești i s-a atribuit numele lui C. Dobrescu-Argeș; totodată, în aceeași localitate s-a ridicat un bust de bronz, în emn de omagiu pentru activitatea desfășurată.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1975.

[2] Această colaborare mai temeinică și trainică s-a realizat cu multă greutate, atît datorită atitudinii lui C. Dobrescu-Argeș, cît și poziției unor socialiști, care l-au criticat, adesea pe nedrept, fără să înțeleagă necesitatea obiectivă a colaborării cu Partida țărănească.

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Fazekas János — PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — LUPTĂTOR CONSECVENT PENTRU FRĂȚIA ȘI PRIETENIA, PENTRU EGALITATEA SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ A FIILOR PATRIEI.**

Editura politică, București, 1980, 376 pp., 1,9 lei: *studii și articole consacrate tradițiilor istorice ale înfrățirii poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, politicii partidului de întărire a unității dintre români, maghiari, germani și celelalte naționalități.*

● **Mircea Mușat — IZVOARE ȘI MĂRTURII STRĂINE DESPRE STRĂMOȘII POPORULUI ROMÂN.**

Editura Academiei, București, 1980, 158 pp., 11,50 lei: *o primă selecție comentată, științifică, din lucrările a 41 autori antici, moderni și contemporani.*

● **Dr. L. Ghelerter — SCRIERI SOCIAL-POLITICE** *(cuvînt înainte, studiu, antologie și note de* **Ion Felea, Florian Tănăsescu).**

Editura politică, București, 1980, 448 pp., 11 lei: *cea dintîi culegere din publicistica militantului socialist (1873-1945).*

● **Ion Grecescu — NICOLAE TITULESCU.**

Editura politică, București, 1980, 264 pp., 11,50 lei: *gîndirea și acțiunea juridico-diplomatică a ilustrului jurist și diplomat român.*

● **General-maior dr. Ilie Ceaușescu — THE ENTIRE PEOPLE'S WAR FOR THE HOMELAND'S DEFENCE WITH THE ROMANIANS.**

Editura militară, București, 1980, 376 pp., 37 lei; *evoluția concepțiilor privind armata și amplă problematică a apărării patriei la români, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.*

● **CRONICI TURCEȘTI PRIVIND ȚĂRILE ROMÂNE. VOL. III** *(întocmit de* **Mustafa A. Mehmet)**

Editura Academiei, București, 1980, 444 pp., 37 lei: *vezi și* Magazin istoric, *nr. 4/1980.*

● **N. Bărbuță, N. Bocșan — INDEPENDENȚA ROMÂNIEI ÎN OPINIA BELGIANĂ** *(prefața Jacques Willequet, profesor la Universitatea liberă din Bruxelles).*

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 324 pp., 10 lei.

● **George Cipălanu — VINCENȚIU BABEȘ.**

Editura Facla, Timișoara, 236 pp., 19 lei: *viața și activitatea cunoscutului luptător (1821-1907) pentru drepturile românilor transilvăneni.*

● **ENLIGHTENMENT AND ROMANIAN SOCIETY** *(coordonator* **Pompiliu Teodor).**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, 280 pp., 27 lei: *studii despre iluminism și societatea românească.*

Publicăm un nou episod din cartea L'Espionage à travers les âges **(Spionajul de-a lungul vremurilor) a istoricului francez Jean-Pierre Alem[1]. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.**

Puternica oligarhie din sudul Statelor Unite dominase mult timp administraţia ţării. Supremaţia sa a luat sfîrşit cu prilejul alegerilor prezidenţiale din 1860, care au consacrat succesul candidatului din statele din nord, Abraham Lincoln. Această alegere prevestea abolirea sclaviei, pe care nordiştii o cereau cu hotărîre, măsură pe care însă sudiştii o considerau că le va ruina agricultura. În acel moment, Sudul s-a hotărît să se separe de Nord şi astfel a izbucnit crudul război de secesiune, care va pune la grea încercare întreaga ţară, din 1861 pînă în 1865. Acest război face parte din categoria de conflicte care oferă spionajului posibilităţi multiple, deoarece combatanţii din cele două armate vorbeau aceeaşi limbă; în plus, mulţi simpatizanţi ai ideilor nordiştilor loculau în sud şi invers.

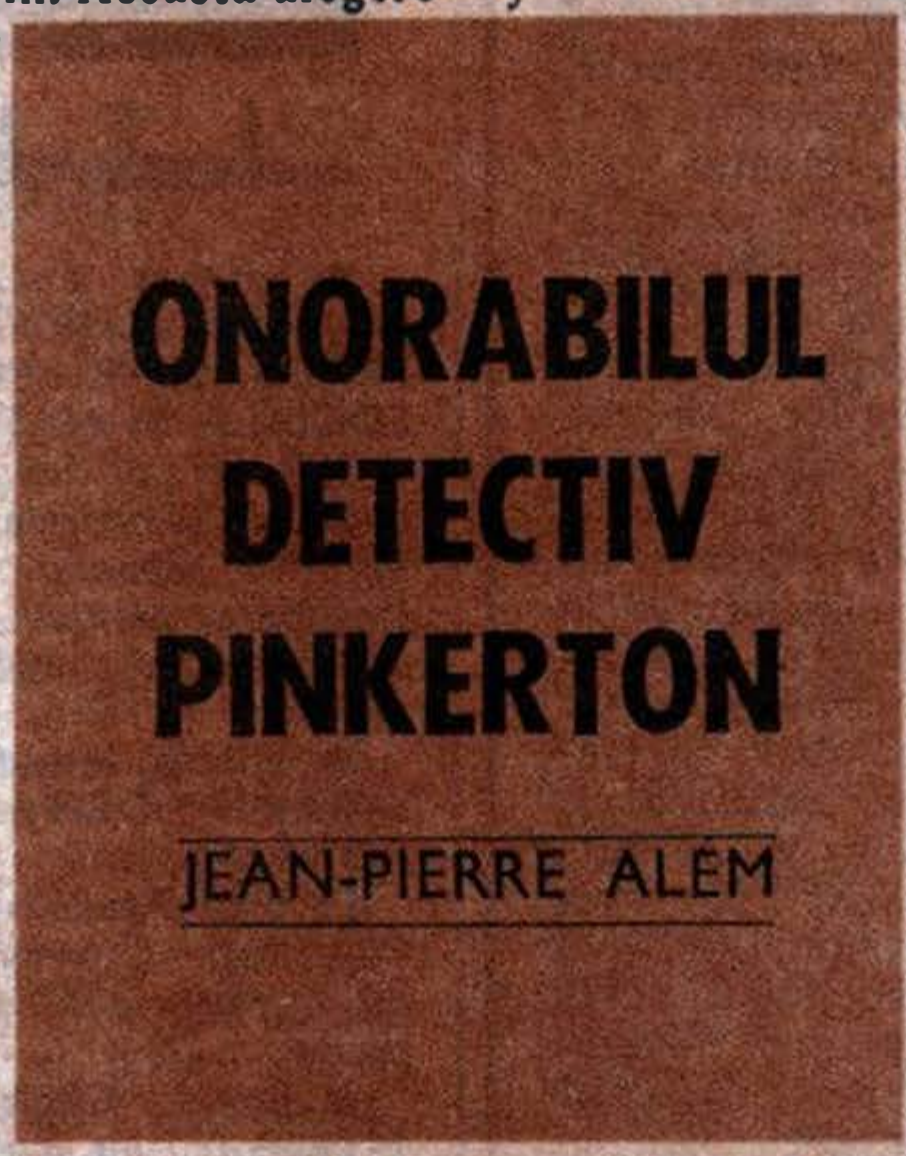

Dar spionajul a jucat un rol redus în desfăşurarea luptelor, dat fiind că, la începerea ostilităţilor, nici una din tabere nu avea vreo formă de organizare pentru obţinerea de informaţii. De aceea, lupta ulterioară dintre serviciile secrete adverse nu a fost prea spectaculoasă. În schimb, personajele angajate în această acţiune au fost de multe ori animate de dorinţa de a săvîrşi acte de bravură şi, aproape totdeauna, au făcut parte din galeria figurilor pitoreşti.

Casa - capcană

Cînd a izbucnit războiul, preşedintele Lincoln, neavînd la îndemînă în armata sa nici un agent informator, s-a gîndit să apeleze la doi detectivi particulari. Primul, William A. Lloyd, a fost trimis în sud pentru a evalua importanţa garnizoanelor şi a comunica planurile fortificaţiilor inamice. Activitatea sa rezultă din intentarea unei acţiuni în justiţie pentru a reclama salariul de 200 dolari pe lună, care-i fusese promis, dar pe care nu-l primise niciodată. Al doilea, detectiv mult mai cunoscut, a fost Allen Pinkerton.

Pinkerton era scoţian şi, la 23 ani, după cîteva încurcături cu poliţia britanică, s-a stabilit în America. Aici s-a îndeletnicit cu diferite meserii, pînă cînd flerul său l-a ajutat să depisteze o bandă de falsificatori la a cărei arestare a contribuit. Acest lucru i-a atras numirea ca şerif al unui mic comitat; patru ani mai tîrziu, a devenit primul — şi unicul — detectiv al poliţiei din Chicago. Pe vremea aceea trenurile, care începeau să străbată America, erau deseori jefuite. Pinkerton şi-a propus să creeze o agenţie particulară de poliţie, care să protejeze garniturile feroviare. Cîteva succese strălucite i-au adus, curînd, notorietatea în întreaga ţară.

La începutul anului 1861, pe cînd conducea o anchetă la Richmond, în numele companiei „Philadelphia, Wilmington and Baltimore Railroad Co", a dat de firul unui complot avînd ca scop asasinarea preşedintelui Lincoln, în timpul vizitei sale în acel oraş. Introducîndu-şi unul din oamenii săi în banda conspiratorilor a împiedicat atentatul, succes care i-a sporit celebritatea. După izbucnirea războiului, prietenul său, generalul George McClellan, l-a angajat pentru organizarea unui serviciu de informaţii, începînd cu statul Ohio, unde se găsea cartierul său general. Puţin după aceea, Pinkerton şi-a trimis agenţi în statele Virginia şi Kentucky; el însuşi, deghizat, a străbătut statele Tennessee, Georgia şi Mississipi.

Cînd, în iulie 1861, McClellan a fost numit comandant-şef al forţelor nordiste, l-a adus pe Pinkerton — care îşi schimbase numele în maior E. J. Allen — la cartierul său general de la Washington, pentru a completa serviciul de informaţii cu unul de contraspionaj. În acest domeniu, care se înrudea cu activităţile poliţieneşti în care excelase, Pinkerton şi-a dovedit eficacitatea. Cu toate acestea, o vreme, o fetiţă de opt ani i-a dejucat planurile.

Doamna Rose Greenhow, o văduvă bogată, care locuia la Washington era totuşi devotată sudiştilor. Graţie numeroaselor sale relaţii, ea culegea informaţii, pe care o tînără prietenă a sa, domnişoara Duval, deghizată în vînzătoare ambulantă, le transmitea sudiştilor. Relaţiile furnizate astfel au fost atît de importante, încît au permis generalului sudist Beauregard să obţină o mare victorie la Manassas.

Pinkerton o suspecta pe doamna Greenhow de spionaj, dar, cum nu dispunea de

[1] *Megazin istoric*, nr. 19/1980.

mijloacele de ascultare ale poliției de azi, a început să-i supravegheze casa într-un mod foarte rudimentar. Urcat pe umerii unuia din oamenii săi, detectivul urmărea de la o fereastră a unui imobil situat vizavi de cel al spioanei, ce se petrecea acolo. El a aflat curînd destule lucruri pentru a o putea aresta pe văduvă. Operația a avut loc cu multă discreție și casa a fost transformată în capcană dar, o vreme, nimeni nu s-a lăsat prins. Mirat și decepționat, Pinkerton a căutat mai cu atenție și a descoperit, în sfîrșit, cauza eșecului său: fiica doamnei Greenhow, în vîrstă de 8 ani, își petrecea timpul cocoțată într-un pom aflat la poarta casei. De fiecare dată cînd cineva se apropia, ea îngîna, pe melodia unui cîntecel de copii: „Mama a fost arestată!".

Din fericire pentru Pinkerton, nu toți spionii pe care-i urmărea au avut inteligența acestei fetițe, așa încît, curînd, a putut să aresteze un mare număr dintre ei. În domeniul informațiilor însă rezultatele obținute de el au fost mediocre; mai mult chiar, printr-o manevră greșită, a provocat pierderea celui mai bun agent al său, Timothy Webster.

Bătălia de la Gettusburg (1863), cîștigată de nordiștii

În p. 58: *detectivul Allen Pinkerton, șeful primului serviciu de informații al armatei nordiste*

Acesta acționa în sud, unde, afișînd ură neîmpăcată împotriva nordiștilor, devenise prietenul sec etarului de stat pentru război, pe care l-a însoțit într-o inspecție în orașele-cheie: Knoxville, Chatanooga și Nashville. Webster a cules în această călătorie informații de mare valoare. Dar cînd McClellan se pregătea să atace Richmond, capitala sudiștilor, iar nevoia de informații era esențială, izvorul Webster a secat brusc. Pinkerton a rămas foarte surprins de această tăcere, cu atît mai mult cu cît agentul său locuia pe atunci chiar la Richmond. Dorind să afle cauza, a comis imprudența să trimită doi agenți, mai puțin experimentați, în căutarea lui Webster. Cei doi au sosit la Richmond sub înfățișarea unor călători englezi, dar și-au jucat atît de prost rolul încît au fost repede demascați. Unul dintre ei, pentru a-și salva pielea, a dezvăluit scopul misiunii sale și rolul lui Webster. Acesta din urmă, care nu mai transmisese știri din pricina unei boli grave, a fost arestat și spînzurat de sudiști.

Pinkerton a mai avut un alt agent, care i-a furnizat informații valoroase, dar a trebuit să părăsească repede sudul în condiții care demonstrează cît de puțin pregătită era acțiunea de culegere a informațiilor. Este vorba de Lafayette Baker, care a terminat războiul ca general de brigadă. Baker parcurgea zonele strategice ale sudului travestit în fotograf ambulant. Era o primă greșeală, deoarece militarilor nu le place să vadă fotografii dînd tîrcoale prin zonele interzise. În afară de aceasta, aparatul fotografic era stricat și Baker nu putea să-și servească clienții. Cum era și normal, activitatea acestui ciudat fotograf a devenit suspectă și Baker nu a scăpat cu viață decît dînd bir cu fugiții. În martie 1862, cînd comanda armatei i-a fost retrasă generalului McClellan, Pinkerton a abandonat conducerea serviciului de informații nordist.

La începutul războiului, frontul din vest al nordiștilor era comandat de generalul Grenville M. Dodge — viitorul constructor al liniei ferate „Union Pacific Railroad". Dodge își crease și el un serviciu operativ de informații, care număra, zice-se, pînă la 100 agenți și pentru funcționarea căruia a cheltuit, în doi ani, suma de 17 099,95 dolari. Deși suma a fost contabilizată cu precizie, odată războiul terminat, o comisie de anchetă a găsit unele lacune în socotelile generalului. De fapt, nu se cunoaște decît un singur agent al acestui serviciu de informații — Phlilip Henson, un om abil și îndrăzneț. După instaurarea păcii, Henson și-a cîștigat existența destul de greu, ținînd o serie de conferințe despre spionaj, la care publicul venea mai puțin atras de acest subiect și mai mult ca să admire barba oratorului, care îi ajungea pînă la genunchi.

Belle Boyd salvează Richmondul

Sudul a avut, de asemenea, spionii săi, dintre care cel mai îndrăzneț a fost, fără îndoială, Shaw, alias căpitanul Coleman, pe care nordiștii nu au reușit niciodată să-l prindă în capcană. Dar cel mai vestit dintre informatorii sudiști a fost, în mod incontestabil, Belle Boyd, o tînără fată de 18 ani.

Belle a intrat în legendă contribuind ea însăși la înfrumusețarea isprăvilor sale, prin publicarea cărții *Belle Boyd în luptă și în închisoare*. Este dificil să discerni mitul de realitate în relatările sale; se poate totuși afirma că tînăra și-a riscat de cîteva ori viața și a adus mari servicii taberei sudiste.

Rămasă orfană în urma morții tatălui său, care fusese ofițer, Belle locuia împreună cu mama sa la Martinsburg, în Virginia. La începutul războiului, o patrulă nordistă a venit pentru a le rechiziționa locuința; se spune că, întrucît subofițerul care comanda patrula i-ar fi brutalizat mama, Belle l-ar fi împușcat. Pe atunci avea 17 ani și, datorită faptului că era minoră, n-ar fi fost arestată. Autenticitatea acestui episod n-a putut însă fi probată. Oricum, este sigur că, ulterior, Belle s-a mutat la Front Royal, la o mătușă a ei. Acolo și-a început cariera de spioană.

În casa mătușii era cazat generalul nordist Shields și statul său major. Generalul avea obiceiul ca în fiecare seară, să țină un consiliu cu ofițerii săi într-o cameră de la parter. Belle se instala în camera de deasupra de unde scosese o bucată de parchet, ceea ce îi permitea să audă discuțiile militarilor. După încheierea consiliului, ea sărea pe cal și transmitea informațiile culese avanposturilor sudiste, aflate la 15 mile depărtare; înainte de ivirea zorilor, fata revenea acasă. Cel mai important succes al ei a constat în traversarea liniilor nordiste în plină zi, sub o ploaie de gloanțe, pentru a-l întîlni pe generalul Stonewal Jackson. Ea l-a înștiințat pe acesta că, grăbindu-se, trupele sudiste vor putea trece podurile de pe rîul Shenandoah, înainte ca nordiștii să le arunce în aer și să bareze astfel drumul generalului nordist Banks și joncțiunea lui cu McDowel. În felul acesta, Richmondul ar fi fost salvat de atacul nordiștilor.

Jackson, recunoscător, i-a adresat lui Belle, aceste cuvinte: „Vă mulțumesc, în numele meu și al armatei, pentru imensul serviciu pe care l-ați adus patriei dumneavoastră".

Belle a fost arestată, pentru prima dată, în iulie 1862, și închisă la Old Capitol, lîngă Washington, dar eliberată după o lună, din lipsă de probe. În august 1863, după ce remisese un mesaj unui curier, care s-a dovedit a fi agent nordist, a fost întemnițată în închisoarea din localitatea Carol, unde a făcut viață grea paznicilor ei. „Era capabilă de orice" — se plîngeau aceștia. În luna decembrie a aceluiași an a fost eliberată — probabil ca urmare a unui schimb de prizonieri — și a revenit la Richmond. Cînd a sosit acolo, trupele i-au dat onorul iar orchestrele au cîntat în cinstea ei întreaga noapte.

În primăvara următoare, Belle a primit misiunea să ducă în Anglia un mesaj secret al lui Jefferson Davis, președintele Confederației sudiste. Arestată în timpul călătoriei, a fost eliberată însă destul de repede, putîndu-și îndeplini pînă la urmă misiunea. După terminarea războiului, s-a aflat și cauza celei de-a treia eliberări: s-a căsătorit cu ofițerul care o luase prizonieră, locotenentul Sam Wylde Hardinge.

Sudiștii au avut un agent și în Canada, Clement C. Clay care fusese însărcinat să furnizeze materialele necesare pentru realizarea unui plan diabolic — incendierea simultană a unor puncte importante din New York și Chicago. Din fericire pentru nordiști, curierul care ducea mesajele referitoare la acest plan nu era, ca de obicei, abilul căpitan Coleman. Mesajele au fost interceptate și citite de nordiști, care au luat măsuri drastice de prevenire. În acest fel, n-a fost declanșat decît un singur incendiu, la Hotelul „Saint Nicholas" din New York.

Interceptarea unui alt mesaj, din care au aflat că un centru de informații sudist funcționa în plin centrul New Yorkului, a provocat stupoare în rîndul nordiștilor. Serviciul de contraspionaj, moștenit de la Pinkerton, a reacționat cu abilitate, reușind să identifice membrii rețelei și misiunile lor. Acestea constau în special în executarea, de către un expert gravor, Hilton, a unei tiparnițe pentru imprimarea de monede nordiste false. Sudiștii erau, într-adevăr, handicapați de faptul că tezaurul american se găsea în nord, iar moneda emisă de ei era refuzată în străinătate.

După ce s-au strîns toate dovezile, contraspionajul nordist a procedat la arestarea tuturor agenților adverși, începînd cu Hilton. Operația aceasta a dat o lovitură grea sudiștilor. Lipsiți de mașina lui Hilton, ei au falsificat banii atît de grosolan, încît au fost refuzați pretutindeni în străinătate.

Cele două eșecuri sudiste s-au datorat simplismului cifrului lor, pe care adversarii îl descifrau cu ușurință. În schimb, sudiștii n-au reușit niciodată să descifreze mesajele inamice, deși dispuneau de o mare cantitate de documente, adunate, în urma raidurilor întreprinse de cavalerie, care ataca oficiile poștale pînă departe, în nord.

Cauza determinantă a înfrîngerii sudiștilor a fost zdrobitoarea superioritate numerică, materială și tehnică a adversarilor lor. Dar deficiențele din domeniul serviciului secret au contribuit cu siguranță la grăbirea acestei înfrîngeri.

În românește de

Miralena MAMINA

MANUSCRISE NECUNOSCUTE

DIN VREMEA LUI ŞTEFAN CEL MARE

ION-RADU MIRCEA,
doctor în istorie

Cei peste 47 ani de domnie ai lui Ştefan cel Mare, cea mai lungă din istoria ţărilor române, au creat un climat favorabil dezvoltării unei culturi strălucite, cultură ce a format epocă în estul şi sud-estul Europei. Deşi în acest interval au avut loc invazii pustiitoare, cum a fost aceea a lui Mahomed Cuceritorul (1476)[1], care a atins nordul Moldovei, cele ale tătarilor sau expediţia lui Ioan Albert al Poloniei pînă la Suceava[2], cu cortegiul lor de distrugeri, artele şi literele au atins un punct culminant în istoria civilizaţiei româneşti. În acea vreme arhitecţii au acoperit ţara cu cetăţi, curţi domneşti şi biserici, toate purtînd pe frontispicii, săpat în piatră, numele marelui domn şi ctitor. Exterioarele şi interioarele clădirilor au fost decorate cu ample scene murale, în care strălucesc portretele voievodului, ale familiei lui sau ale boierilor săi, cu armonioase dantelării săpate în piatră.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1976; 3/1975, 1/1979.

Bucurii ale cugetului

În cadrul acestei viguroase afirmări culturale, manifestate pe multiple planuri, se distinge în chip deosebit cultura scrisă.

Valoroase vehicule ale gîndirii, cărţile manuscrise alcătuite în timpul marelui voievod s-au remarcat şi prin miniaturile lor sclipitoare, prin frontispicii, viniete şi litere ornate. Între şcolile de caligrafi din diferite ţări, cea din Moldova, prin meşteşugul desăvîrşit al punerii în pagină, prin graţia titlurilor scrise cu roşu şi aur, amestecul de culori şi aur s-a distins în mod deosebit, făcînd din lucrările făurite aici bijuterii căutate şi imitate. Ele au cunoscut o largă răspîndire în răsăritul Europei, din Peninsula Balcanică pînă în Polonia şi Rusia.

Şcoala caligrafică moldovenească era o continuare a şcolii de scriere de la Neamţ, Bistriţa sau Moldoviţa din prima jumătate a veacului XV, pe care o ilustrase în mod magistral Gavril Uric, prin prodigioasa sa producţie de texte, păstrate pînă în zilele noastre.

Cartea moldovenească în vremea lui Ştefan cel Mare a format obiect de studiu pentru mulţi cercetători. Repertoriile şi studiile întreprinse pînă în prezent au pus în valoare 45 manuscrise datate şi 17 nedatate, păstrate în biblioteci româneşti şi alte 18 manuscrise aflate în biblioteci străine. În ţară, lucrările s-au păstrat la vechile centre de cultură Neamţ, Moldoviţa, Bistriţa, Humor şi, mai

ales, la ctitoria de frunte a domnului, mănăstirea Putna, unde se găsesc şi astăzi cele mai multe dintre produsele copiştilor săi.

În multiplicarea cărţilor, un rol de seamă l-au avut călugării, dar nu puţini au fost grămăticii şi diecii de la curtea domnească şi de la alte curţi care au contribuit la aceasta. Dealtfel, prima carte cunoscută din timpul lui Ştefan cel Mare (1463) a fost scrisă de un laic — Mircea diac — şi comercializată de un alt diac — Trif — el însuşi copist, la Lvov, al unui *Tetraevanghel* (1477) şi, probabil, al altui manuscris, în 1467. Tot dieci au fost şi copiştii Fedca (1489), Isaia (1492), Teodor, fiul lui Gavril (1493), şi Dumitru (1504). Lor li se adaugă Petru (semnatar al unui manuscris — 1475) şi Damian — grămătic, în anul 1495. Participarea acestor laici la răspîndirea cărţii dovedeşte însemnătatea cancelariilor marilor feudali în frunte cu cea a domnului ţării în viaţa culturală, cît şi a cancelariilor unor tîrguri. Aceşti dieci, care — cum am văzut — redactau nu numai acte, scrisori, hrisoave, ci şi cărţi, erau patronaţi şi primeau subsidii de la domn şi de la boieri. Nu poate fi exclusă posibilitatea ca unii dintre ei să se fi întreţinut din munca lor; dovadă, Trif diacul vindea pe la 1470 un *Apostol* (scris de Mircea diacul) pentru 18 galbeni. Totuşi cartea manuscrisă nu devenise încă o marfă. Destinaţia ei predilectă o constituiau diferitele locaşuri de cult, ajungînd mai rar în proprietatea particularilor. Aceasta explică numărul mare al cărţilor sacre — în special tetraevangheliare (18) — sau de cult (15 mineie). Rareori se întîlnesc în bibliotecile medievale alte cărţi decît cele de cult. Tocmai prin această prismă se impun o serie de lucrări de literatură originală, istorică, realizate în această vreme. Apariţia lor a fost condiţionată de personalitatea lui Ştefan cel Mare, de eforturile făcute de ţările române pentru a opri puhoiul invaziei otomane şi lăcomia statelor vecine.

Noi cercetări întreprinse în bibliotecile din ţară şi străinătate vin să adauge la tezaurul nostru cultural alte opere ale copiştilor moldoveni. În primul rînd, trebuie să menţionăm că numărul manuscriselor poate fi mărit, printr-o studiere mai atentă, atît a grafiei, a ornamentelor, cît, mai ales, a hîrtiei şi filigranului ei care ar putea indica proveniența şi data — cu aproximaţie — a numeroase manuscrise aflate în depozitele noastre sau ale bibliotecilor din unele ţări vecine. Recunoaşterea tipurilor de hîrtie folosite în Moldova între 1457 şi 1504 permite identificarea a noi cărţi slavo-române realizate în acest răstimp.

Izvodul şi copia

Un exemplu edificator în acest sens îl constituie *Syntagma* lui Matei Vlastaris — operă cunoscută pînă acum prin cele două

copii, cea a ieromonahului Ghervasie de la Neamţ, din 1472 şi aceea a grămăticului Damian din 1495; alături de ele avem o a treia variantă a *Syntagmei*, realizată de un binecunoscut copist de la mănăstirea Putna, ieromonahul Iacov. La Biblioteca „V.I. Lenin" din Moscova se păstrează un splendid exemplar scris pe hîrtie (334 file) cu filigranele caracteristice scriptoriilor noastre (atelierelor de scriere) cu legătura în piele şi lemn, avînd imprimate, cu fierul cald, ornamente caracteristice moldoveneşti. Textul este împodobit de un frontispiciu în culori, format din patru cercuri înlănţuite, de o vinietă şi de iniţiale şi titluri sau marginalii cu chinovar. Cuprinsul este identic cu cel din celelalte exemplare româneşti cunoscute. Ceea ce atrage în chip deosebit atenţia este epilogul: „În anul 6983 [1475], cu darul şi din porunca preabinecinstitorului şi de Hristos iubitorului şi încoronatului de Dumnezeu, a domnului nostru Ioan Ştefan voevod, domn a toată Ţara Moldovei, s-a scris această carte de pravilă pentru mănăstirea de la Putna, fiind arhiereu atunci în Ţara Moldovei preasfinţitul mitropolit chir Theoctist, în Putna fiind egumen arhimandritul ieromonah Ioasaf. S-a scris cu mîna multpăcătosului, aşa-zis ieromonah, Iacov; şi s-a sfîrşit în luna decembrie, 23 zile". Dar veritabila surpriză este oferită de o seamă de însemnări marginale, şi de la sfîrşitul manuscrisului. Astfel, după cum rezultă dintr-o notă de la fila 244, traducerea slavonă a lucrării bizantine s-a făcut la 1342. În sfîrşit, pe ultima filă, copistul a transcris o seamă de date. Într-una din însemnări apare „anul 6972 de la începutul lumii", dată ce corespunde anului 1464; în a doua însemnare se spune „Iar de la naşterea lui Hristos *pînă acum* sînt o mie de ani 472, iar de la patimile lui Hristos o mie 439". Nici 1464 (din prima însemnare) şi nici 1472 (din cea de-a doua) nu corespund cu data copiei lui Iacov, care — cum rezultă din epilog — e 1475. Ce reprezintă ele? 1472 este — fără îndoială — anul realizării copiei *Syntagmei* de la Neamţ, făcută de Ghervasie. Înclinăm să credem că exemplarul folosit de Ghervasie pentru copia făcută de el la 1472 data din 1464. Astfel, la numărul de copii ale acestei pravile, mai trebuie adăugată una din 1464 — copie deocamdată necunoscută decît prin această modestă, dar revelatoare însemnare.

Cercetările întreprinse asupra textelor vechi sînt însă de natură să aducă unele precizări şi în privinţa unor exemplare nesigure. De pildă, în repertoriile de manuscrise se află vagi referiri asupra *Mineiului* din 1466, purtînd semnătura lui Anastasie, arhimandritul mănăstirii Moldoviţa; manuscrisul era considerat ca aflîndu-se într-o „bibliotecă necunoscută". În realitate, el se păstrează în biblioteca mănăstirii Dragomirna. Şi nu numai acest manuscris. Din studierea lui, a stilului său artistic şi mai ales a filigranului foarte rar întîlnit (un trident şi o seceră, redate într-o formă abia schiţată) am reuşit să identificăm

la Dragomirna şi alte mineie destinate lunilor februarie, mai, iulie, octombrie şi noiembrie executate tot la mănăstirea Moldoviţa şi datorate, poate, aceluiaşi copist. El reprezintă veriga de legătură între miniaturistica începutului de veac XV (atît de strălucit reprezentată de Gavril Uric) şi şcoala miniaturistică ce se va dezvolta în timpul lui Ştefan cel Mare.

Dragostea de istorie

Dar pe lîngă aceste noi date asupra culturii scrise din vremea lui Ştefan cel Mare trebuie să adaug o operă de deosebită însemnătate pentru orizontul cultural al epocii, în special pentru istoriografie.

Aşa este cazul lucrării *Topographia cristiana* a bizantinului Cozma Indicopleustes — volum scris pe hîrtie de 28,8 cm × 16,5 cm. Pe prima pagină se întîlneşte titlul „Această carte, numită Cozma Indicoplov, aleasă din scripturile dumnezeieşti de binecredinciosul şi preaortodoxul chir Cozma..." etc. Este vorba de o celebră scriere geografică, veritabilă chintesenţă a cunoştinţelor medievale despre geografia răsăritului Europei, scriere ce ocupa primele 190 file ale manuscrisului. Partea a doua a lui se deosebeşte net, ca factură şi grafie de prima. De la fila 191 textul se schimbă atît ca aspect grafic cît şi ca numerotaţie. Caligrafia este caracteristic moldovenească; scrisul e îngrijit, încet, tacticos, cu trăsături verticale, cu accentuate diferenţe între gros şi subţire, dar cu o proporţie desăvîrşită a literelor elansate. Scribul a folosit două culori, negru şi roşu, culoarea roşie servind la scrierea titlurilor, a indicaţiilor marginale sau în text, pentru numele personalităţii ori a evenimentului la carè se referă. Din loc în loc, apar litere mari ornate, trasate cu cerneală roşie şi accente negre, care dau un aspect elegant manuscrisului.

Cele 223 file ale acestei a doua părţi cuprind mai multe texte, între care cel mai amplu e între filele 1 şi 184. Pe ultima filă (223), se găseşte lipit un fragment de hîrtie scris de mîna aceluiaşi copist: „De la Adam pînă la potop ani 2260 şi de la potop pînă la stîlp ani 629... Iar de la Adam pînă acum în total ani 6967 [1459], scris în anul de Chiriopasha". Indicaţia este corectă, căci, într-adevăr, în 1459, Paştele a căzut la 25 martie, în ziua de Buna Vestire. Sub acest fragment de hîrtie există se pare un alt text, care ar putea fi epilogul copiei. Din păcate, nu se poate distinge dacă într-adevăr e un text. Deoarece fragmentul de hîrtie nu poate fi dezlipit pentru a vedea ce e scris sub el, trebuie să acceptăm că ultimul văleat menţionat, 6967 (1459) reprezintă momentul cînd s-a sfîrşit copierea cronicii. În acest caz, am fi în posesia celui mai vechi manuscris cunoscut din vremea lui Ştefan cel Mare, realizat la numai doi ani de la înscăunare. Această concluzie e contrazisă de filigranul hîrtiei care nu poate fi mai vechi — după datele de care dispunem pînă în prezent — de anul 1470-1480. Aceasta ne face să credem că anul 1459 aparţine — ca şi în cazul *Syntagmei* lui Vlastaris — izvodului (lucrării folosite drept model), fiind reprodus mecanic de copist. Dintre toate copiile acestei a doua părţi a manuscrisului, cea mai importantă e fără îndoială cronica (filele 1-184). Lipsa primei file a ei, pe care se găsea şi titlul — şi poate şi frontispiciul — a creat însă o confuzie asupra autorului acesteia. În sec. XVIII, manuscrisul a fost în posesia unui cărturar rus, care pe lîngă o serie de corecturi de redacţie rusă, pe care le-a încercat în text, a adăugat în capul primei pagini a celei de-a doua file, titlul: *Letopiseţul lui Gheorghie Kedren sau Granograful preacuviosului Gheorghie Kedren.* Existenţa unei traduceri a operei lui Cedren ar fi fost un eveniment de seamă şi nu numai pentru cultura noastră medievală, dar şi a ţărilor vecine, de limbă slavă. Compararea textului din 1459-1470 cu opera lui Cedren nu a dat însă rezultate. Aceeaşi nepotrivire am constatat-o şi în compararea cronicii cu opera altui cărturar bizantin, Simeon Metafras. În schimb, textul prezintă o concordanţă perfectă cu manuscrisul 321 de la Biblioteca Academiei R.S.R., care conţine cronica lui Gheorghios monahul, cunoscut îndeobşte sub numele Hamartol (Sărmanul). Astfel, manuscrisul prezentat este cea mai vîrstnică copie românească a acestei lucrări, singura cunoscută pînă în prezent în Moldova.

Faptul că manuscrisul se opreşte la întemeierea Constantinopolului (paragraful „Despre împăratul Constantin şi Sever"), ne îndeamnă să presupunem că prototipul copiei a fost ori un prim volum ce a circulat în Moldova sub urmaşii lui Alexandru cel Bun, ori că manuscrisul descoperit de noi era urmat de un al doilea volum, astăzi dispărut.

Manuscrisele prezentate întregesc viziunea noastră asupra climatului cultural al evului mediu românesc. Cum se poate constata, în sec. XV, în preocupările lor de istorie, feudalii moldoveni au recurs adesea la producţia literară a Bizanţului, fapt care a înrîurit creaţia originală a letopiseţelor moldoveneşti la începuturile lor. Pe de altă parte, interesul pentru unele dintre cele mai populare cronici bizantine (cum e cea a lui Gheorghe Hamartol) dovedeşte interesul românilor din vremea lui Ştefan pentru lucrările de istorie.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

SATUL FRUNZARU. 1877

EUGEN VIZULEA, *din* Bucureşti, *îşi începe scrisoarea cu un cuprinzător citat din însemnările medicului L. Fialla (nr.5/1977) în care acesta relatează popasul făcut, în septembrie 1877, în satul Vizureşti:* Un sat pe care birjarul ni-l arăta, dar pe care nu-l distingeam pînă ce am intrat în el. Era compus numai din bordeie, pînă şi hanul şi chiar locuinţa proprietarilor, fraţii Vizulea. Pînă au mai răsuflat caii, am vizitat şi locuinţa proprietarilor, căci ne impresionase un sat unde nu vedeam decît acoperişuri.

Proprietarul, dl. Vizulea, ne-a primit cu deosebită amabilitate, ne-a explicat că acolo cîmpia fiind expusă vînturilor vehemente, bordeiele sînt mai recomandate nevoilor populaţiunii, fiind şi mai răcoroase în timpul verii.

În adevăr, văzînd construcţiunea raţională a *bordeiului* d-lui Vizulea, cu ziduri izolate de umiditate, salonul şttoatecamerelemodern mobilate, aşa mai înţelegeam să locuiască cineva într-însele... Luînd dulceaţa şi cafeaua oferită, dl. Vizulea ne-a spus că ziua şi noaptea calea aceastaeste frecventată şicăfoarte mulţi îl vizitează; d-sa îi ruga pe toţi a se înscrie într-o condică mică pe care o purta în buzunar. Noi ne-am înscris toţi şi mi-a fost permis a observa şi celelalte semnături. Un însemnat număr din bărbaţii noştri cei mai eminenţi şi fără de aceasta, francezi şi germani, oameni de toate naţionalităţile, am văzut chiar inscripţii şi în limba persană.

Dl. Vizulea a cules astfel autografe de un mare interes, căruia îi arăt cu această ocazlune omagiile mele pentru buna primire ce ne-a oferit ori de cîte ori am trecut pe acolo.

Fragmentul citat se referă la înaintaşii mei, *continuă corespondentul nostru bucureştean.* Vizulea amintit este bunicul meu Hristodor, care avea o proprietate în satul Frunzaru, din comuna Sprîncenata, judeţul Olt, cam la jumătatea drumului. dintre Slatina şi Turnu Măgurele. În 1877-1878, casa le-a fost vizitată de numeroase personalităţi. Astfel, în iulie, 1877, după căderea cetăţii Nicopole, cîteva zile a poposit acolo Eden paşa, fostul comandant al garnizoanei otomane care capitulase. Deşi era vorba de un prizonier, bunicul l-a tratat cu omenie; în semn de recunoştinţă, prizonierul otoman i-a oferit iataganul său. La conacul din comuna Frunzaru au poposit, printre alţii, prinţii de Battenberg şi Leuchtenberg, precum şi un prinţ persan. Ba, la începutul lunii decembrie 1877, pe un viscol puternic, la conacul din Frunzaru *(în imagine)* a poposit şi ţarul Alexandru II, cu suita sa, garda sa şi o unitate de cazaci. Din suita ţarului printre alţii, mai făceau parte generalii Krudner şi Totleben, colonelul Gaillard. Au rămas în Frunzaru circa o săptămînă.

După 19 ani, prin Decretul 2 386, din 9 aprilie 1896, în urma raportului întocmit de ministrul de externe rus de atunci, ţarul Nicolae II a conferit bunicului meu — *Ca semn al deosebitei noastre recunoştinţe* — Ordinul Sf. Stanislav clasa II. Decoraţia, iataganul oferit de Eden paşa, împreună cu preţioasa condică cu semnături, au dispărut în timpul tragicelor evenimente din toamna anului 1916. Nu s-au păstrat decît adresa Legaţiei ruse din România prin care i se aducea la cunoştinţă bunicului că i s-a conferit înalta distincţie şi decretul respectiv.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

CU UN MILENIU MAI VECHI

În sprijinul celor afirmate de dr. Iuliu Paul în nr. 6/1930 referitor la tăbliţele picto-grafice de la Tartaria, EUGEN JENICĂ POPOVICI, *din* Bucureşti, *ne trimite un fragment din articolul savantului englez M.S.F. Hood,* The Tartaria Tablets *(din revista* Scientific American, *mai 1968, pp. 30-37) în care se precizează:* Trei tăbliţe pictografice, găsite în România, s-ar putea să fie cu 1 000 ani anterioare celor mai vechi exemple de scriere din Mesopotamia.

HĂRŢI ŞI ...CĂRŢI

ILIE D. STAN, *din* satul Borduşelu, com. Ciochina, jud. Ialomiţa: *în nr. 7 şi 8/1980 am publicat hărţile bătăliilor de la Mărăşti şi, respectiv, Mărăşeşti.*

Pentru procurarea lucrărilor solicitate, adresaţi-vă librăriei Cartea prin poştă, *str. Pitar Moş, nr. 5, Bucureşti.*

Aceeaşi sugestie facem şi cititorilor: LIAN BIRTOIU, *din* Oraviţa; TOMA PARASCHIV, *din* Hîrşova; ELENA ŞTIRBAN, *din* Fălticeni.

PRIMIRE DE NEUITAT

În completarea notei privind vizita unui grup de studenţi turci la Iaşi în 1914 (nr. 7/1970), dr. VIRGIL V. VRACIU, *din* com Agafton Curteşti, jud. Botoşani, *martor al evenimentului petrecut cu 66 ani în urmă, ne scrie:* Studenţii turci au fost împărţiţi în trei grupuri de cîte 30-40 persoane, repartizaţi la Liceul Internat, Liceul militar şi Seminarul Veniamin. La Liceul Internat au fost salutaţi, în limba turcă, de un elev din clasa VII, originar din Dobrogea. La universitate, au fost primiţi de Nicolae Iorga, care le-a vorbit şi în turcă şi în franceză.

Primirea de care s-au bucurat oaspeţii turci a fost, într-adevăr, de neuitat.

LIMBA GETĂ ÎN ŞASE ANI

Cît timp i-a trebuit lui Ovidiu pentru a învăţa limba geţilor? *ne întreabă* PETRE SĂNDULESCU, *din* Braşov.

Într-o recentă ediţie a Ponticelor *marelui poet roman, exilat la Tomis în anul 8 e.n., ediţie tipărită de editura pariziană Les Belles Lettres, prof.* Jacques André, *director ştiinţific la Şcoala practică de înalte studii din Paris, apreciază că în iarna anului 14-15 e.n. poetul o stăpînea [limba geţilor] destul de bine. Atît de bine, încît, în acel timp, Ovidiu putea să recite în faţa geţilor tomitani poemele pe care le scrisese în limba acestora, bucurîndu-se de aprecierile lor elogioase.*

1 166 TERMENI

Prof. NICOLAE TOMESCU, *din* Bucureşti, *ne semnalează că într-o recentă cercetare consacrată termenilor politico-sociali prezenţi în cele dintîi publicaţii româneşti,* Rodica Bogza Irimie *(Universitatea Bucureşti) relevă că în mod esenţial terminologia politico-socială românească s-a format în perioada 1829-1848, odată cu apariţia primelor periodice româneşti şi pe măsură ce oamenii înaintaţi ai epocii perfecţionau, pentru a exprima un conţinut bogat, instrumentul care le stătea la îndemînă — limba română.*

Cele 1 166 exemple selectate de autoare evidenţiază caracterul unitar al terminologiei folosite în cele trei ţări române — ilustrînd şi pe această cale unitatea românească — şi, apoi, faptul că intensa folosire şi afirmare a avut loc, în epocă, în zilele înfăptuirate ale revoluţiei române din 1848.

COMPLEX MUZEISTIC „GH. MAGHERU" LA RÎMNICU VÎLCEA

Informaţia publicată în revista dv. nr. 7/1980 referitoare la tabăra militară revoluţionară condusă de generalul Gh. Magheru, ne determină să venim cu următoarele precizări, *ne comunică* D. ANDRONIE, *muzeograf,* la Muzeul judeţean Vîlcea, *din* Rîmnicu Vîlcea. *Şi aceste precizări sînt:* Tabăra a funcţionat între 2 august şi 28 septembrie 1840.

Cercetările recente şi în mod deosebit publicaţiile *1848 în judeţul Vîlcea,* volum de documente editat de Societatea Prietenii lui Băicescu (Băieşti pe Topolog, 1978), şi *Aspecte militare privind revoluţia de la 1848 în Oltenia,* lucrare editată de Arhivele statului, filiala Vîlcea (1979) precizează cu exactitate că tabăra a fost organizată la Troian şi nu la Riureni (ambele în componenţa municipiului Rm. Vîlcea; Troian la 3 km, Riureni la 10 km, în sudul oraşului).

În acest loc încărcat de istorie găsim Complexul muzeistic „Gheorghe Magheru" unde se pot vizita obiectivele: *Obelisc 1848* ridicat în anul 1973, cu prilejul aniversării a 125 ani de la revoluţia din 1848; *Fîntîna lui Filaret,* monument istoric şi de artă ridicat la 1784; *Casa,* sediul statului major al taberei militare în toamna anului 1848, de unde pleoa corespondenţa semnată de Magheru ce purta emblema *Din cîmpul lui Traian,* adăposteşte astăzi expoziţia permanentă *Tabăra militară revoluţionară de la Troian — 1848* şi Complexul de arhitectură (biserica cu clopotniţa — folosită ca turn de observaţie al taberei militare) ridicat în prima jumătate a sec. XIX.

VARIANTĂ

O altă variantă a cîntecului despre sublocotenentul Ciulei (nr. 8/1980) ne trimite pensionarul GHEORGHE IRIMIA, *din* Ploieşti, *pe care mărturiseşte că a ascultat-o în urmă cu 63 ani, pe Valea Trotuşului. Reţinem finalul cîntecului, care consemnează adevărul:* S-a cercetat şi constatat,/Ciulei a fost nevinovat.

PROPUNERE

Mă numesc ŞERBAN IOAN şi sînt preşedintele C.A.P. Fărău, jud. Alba şi de ani de zile oltesc revista dv., *ne mărturiseşte corespondentul nostru, semnalîndu-ne totodată* existenţa pe teritoriul cooperativei noastre agricole de producţie a unei cetăţi încă necercetate.

Locuitorii satelor noastre ar fi dispuşi să acorde tot sprijinul tovarăşilor arheologi care ar avea bunăvoinţa să cerceteze acest monument, *ne scrie în încheiere cititorul nostru.*

O propunere de colaborare e în folosul cercetării istorice, pe care o facem cunoscută specialiştilor.

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

PILDNER JOZSEF, aleea Trandafirilor, nr. 4, bl. A4, ap. 7, Tîrgovişte, *solicită: nr. 1,2/1976; 1, 3, 4, 8/1976; 11/1977; oferă: nr. 7, 8/1975; 3-6/1978; 6, 9/1979.*

VICTOR DOBRESCU, str. Dorna, nr. 14, Ploieşti, *solicită: nr. 7/1979.*

MIHAIL CHIVULESCU, str. Pravăţ, nr. 2, bl. 235, ap. 32, Bucureşti, *solicită: nr. 6/1980.*

EUGENIA BÎRZEANU, calea Dorobanţilor, nr. 69, Bucureşti, *solicită: nr. 5/1980.*

VALERIA EPURE, str. Progresul, nr. 12 A, Drobeta-Turnu Severin, *solicită: nr. 1-3/1967.*

ADRIAN CIOCAN, str. Decebal, nr. 8 A, ap. 7 Iaşi, *solicită: nr. 2-5/1976; 3, 5, 12/1968; 1/1971; 12/1972: 12/1973; 2,6/1974; 6/1975; 1/1976; 1/1978.*

MARINA CHIRIŢĂ, calea Dorobanţilor, nr. 11-131, bl. 9 B, ap. 189, Bucureşti, *oferă colecţia completă*

MARGA CROCEAC, str. Drumul Taberei, nr. [illegible] Bucureşti, *oferă colecţia 1967-1977.*

TEODOR ROMAŞCANU, str. colonel Popcea, nr. [illegible], Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

PETRE DEDUŞ, com. Stoeneşti-Tangîru, jud. Ilfov, *oferă colecţia 1973-1978; nr. 10/1968; 6/1970, 8,10/1972; 1-9, 11/1973.*

MIHAI CONECINI, b-dul Dinicu Golescu, nr. 33, bl. 1, ap. 1, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

CONTENTS (Romanian History) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — Leader of the 1784 Uprising ● CR. POPIŞTEANU, A.M. ŞERBĂNESCU Norvegian Historians at the XV-th International Congress of Historical Sciences ● H. ÖMEROĞLU 1940: Romanian History at the Ankara Broadcasting Station ● I. FELEA Iosif Nădejde-Armaşu — a Fighter for Socialism (1879-1930) ● I. CEAUŞESCU, I. TALPEŞ Romanian Independence and Integrity in Nicolae Iorga's Works and Activity ● R. ROSETTI Reminiscences (III) ● G. TROHANI Dacian Citadels — Vlădiceasca ● M. FATU, I. SPĂLĂŢELU The Iron Guard — an Organization Alien to the Romanian People ● I. SCURTU A Peasants' Party at the End of the XIX-th Century ● I.R. MIRCEA Unknown Manuscripts from Stephen the Great's Times

SOMMAIRE (Histoire roumaine) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — le dirigeant de la révolte de 1784 ● CR. POPIŞTEANU, A.M. ŞERBĂNESCU Historiens norvégiens, participants au XV-ème Congrès international des sciences historiques ● H. ÖMEROĞLU 1940: Histoire roumaine à la Radio Ankara ● I. FELEA Le militant socialiste Iosif Nădejde-Armaşu (1879-1930) ● I. CEAUŞESCU, I. TALPEŞ L'Indépendance et l'intégrité de la Roumanie dans l'oeuvre et l'activité de Nicolae Iorga ● R. ROSETTI Mémoires (III) ● G. TROHANI Cités daciques — Vlădiceasca ● M. FĂTU, I. SPĂLĂŢELU La Garde de fer, organisation étrangère au peuple roumain ● I. SCURTU Un parti des paysans à la fin du XIX-e siècle ● I.R. MIRCEA Manuscrits inconnu de l'époque d'Etienne le Grand

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В. БУДУРУ, И. ЛЭКУСТЭ, М. КРОНЕР Хория, руководитель восстания 1784 ● К. ПОПИШТЯНУ, А.М. ШЕРБЭНЕСКУ Норвежские историки, участвовавшие на XV-ом Международном конгрессе исторических наук ● Х. ОМЕРОГЛУ 1940: Румынская история по радио Анкара ● И. ФЕЛЯ Социалистический деятель Иосиф Нэдежде-Армашу (1879-1930) ● И. ЧАУШЕСКУ, И. ТАЛПЕШ Независимость и неприкосновенность Румынии в произведении и деятельности Николая Йорга ● Р. РОСЕТТИ Воспоминания (III) ● Г. ТРОХАНИ Дакийские крепости: Владичеаска ● М. ФЭТУ, И. СПЭЛЭЦЕЛУ Железная гвардия, организация чужая румынскому народу ● И. СКУРТУ Партия крестьян в конце XIX в. ● И.Р. МИРЧА Неизвестные рукописи эпохи Штефана Великого

INHALT (Rumänische Geschichte) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — der Anführer des Aufstandes von 1784 ● CR. POPIŞTEANU, A.M. ŞERBĂNESCU Norwegische Teilnehmer am XV. internationalen Historikerkongress ● H. ÖMEROĞLU 1940: Rumänische Geschichte im Radio Ankara ● I. FELEA Der sozialistische Militant Iosif Nădejde-Armaşu (1879-1930) ● I. CEAUŞESCU, I. TALPEŞ Die Unabhängigkeit und die Integrität Rumäniens im Werk und in der Tätigkeit von Nicolae Iorga ● R. ROSETTI Erinnerungen (III) ● G. TROHANI Dakische Burgen: Vlădiceasca ● M. FĂTU, I. SPĂLĂŢELU Die eiserne Garde, eine dem rumänischen Volk fremde Organisation ● I. SCURTU Eine Bauernpartei, am Ende des XIX. Jahrhunderts ● I.R. MIRCEA Unbekannte Handschriften aus der Zeit Stefan des Grossen

SUMARIO (Historia rumana) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — el dirigente de la revuelta de 1784 ● CR. POPIŞTEANU, A.M. ŞERBĂNESCU — Historiadores norruegos participantes en el XV°Congreso internacional de ciencias históricas ● H. ÖMEROGLU 1940: Historia rumana en Radio Ankara ● I. FELEA El militante socialista Iosif Nădejde-Armaşu (1879-1930) ● I. CEAUŞESCU, I. TALPEŞ La independencia y la integridad de Rumania en la obra y actividad de Nicolae Iorga ● R. ROSETTI Recuerdos (III) ● G. TROHANI Fortalezas dacias: Vlădiceasca ● M. FĂTU, I. SPĂLĂŢELU La Guardia de Hierro, una organización extranjera impuesta al pueblo rumano ● I. SCURTU Un partido de los campesinos, a finales del S. XIX ● I.R. MIRCEA Manuscrites desconocidos datando desde la época de Esteban el Magno

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427